#6.13

PERSPECTIVES

Türkiye'den siyasi analiz ve yorum

DOSYA: TÜRKİYE'DE TARIMIN VE KIRSAL ALANIN DÖNÜŞÜMÜ

GAZAP ÜZÜMLERİ

DEMOKRASİ

Gezi Direnişi ve çözüm süreci
Nazan Üstündağ
Sayfa 54

DIŞ POLİTİKA

Türkiye'nin AB yolculuğunda hedef/süreç ikilemi
Erhan İçener
Sayfa 62

TÜRKİYE'DEN İNSAN MANZARALARI

Memet Aksoy: Sanatçılık böyle oluyor: Taraf olacaksınız
Ayşegül Oğuz
Sayfa 66

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

İçindekiler

Editörden 3

Dosya Konusu: Türkiye'de tarımın ve kırsal alanın dönüşümü

1980 sonrası tarımda ve kırsalda dönüşüm dinamikleri Murat Öztürk 4

Alacarte Avrupa'nın kırsal politika seti Türkiye için uygun anahtar mı? Gökhan Günaydın 11

Türkiye tarımının serbest piyasaya uyarlanması ve küçük çiftçiliğin tasfiyesi Abdullah Aysu 14

Tarımda strateji belgeleri ve gerçekler Ali Ekber Yıldırım 22

Toprak gaspları Sibel Çaşkurlu 26

"Gazap Üzümleri" tüm dramatikliğiyle yaşanıyor Metin Özuğurlu 31

Ekoloji

Belgrad Ormanı candır, kıymayalım Ünal Akkemik 35

Mevsimlik tarım göçündeki çocukların eğitim(sizlik) görüntüsü Ayşe Gündüz Hoşgör 38

Haziran Günleri'nin kentsel kaynakları Şerafettin Can Atalay 42

Demokrasi

Ergenekon davası demokrasiye dair bir adım mı? Orhan Gazi Ertekin 44

Katılımcı demokrasi ve aktif yurttaş bilinci Ayhan Bilgen 48

Algının kapıları zorlanıyor Melda Onur 51

Gezi Parkı Direnişi ve çözüm süreci Nazan Üstündağ 54

Zapatistalar gibi bir yürüyüş Sebahat Tuncel 58

Dış politika

Türkiye'nin AB yolculuğunda hedef/süreç ikilemi Erhan İçener 62

Kültür

Yerli sinemada kır-köy olgusu Ferit Karahan 64

Türkiye'den İnsan Manzaraları

Sanatçılık böyle oluyor: Taraf olacaksınız Mehmet Aksoy 66

HBSD'den Haberler 69

Heinrich Böll Stiftung Derneği - Türkiye Temsilciliği

"Müdahil olmak, gerçekçi olabilmenin tek yoludur." (Heinrich Böll)

Heinrich Böll Stiftung Derneği, Alman Birlik 90/Yeşiller Partisi'ne yakın, bağımsız ve açık görüşlü politik bir dernektir. Almanya ve 30'dan fazla ülkede, demokrasi konusunda farkındalığın, sosyopolitik duyarlılığın ve karşılıklı anlayışın yaygınlaşmasına katkı sağlıyor. Heinrich Böll Stiftung Derneği sanatsal, kültürel alanların yanı sıra bilimsel projeleri ve kalkınma alanındaki işbirliklerini de destekliyor. Ekoloji, demokrasi, cinsiyet demokrasisi, dayanışma, şiddetsizlik bizim temel değer ve referanslarımızdır. Heinrich Böll'ün siyasete aktif yurttaş katılımına olan inancı ve desteği dernek çalışmalarımız için model oluşturuyor. Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: **Dr. Ulrike Dufner**; Yayın ekibi: **Özgür Gürbüz, Semahat Sevim, Umud Dalgıç, Yonca Verdioğlu**, Çeviri: **Barış Yıldırım, Esin Aslan, Hande Eagle** Katkıda bulunanlar **Banu Yayla, Saynur Gürçay** Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği: İnönü Cad. Hacı Hanım Sok. No.10/12 Gümüşsuyu İstanbul Telefon: **+90-212-249 15 54** Faks: **+90-212-245 04 30** e-posta: **info@tr.boell.org** web: **www.tr.boell.org** Editör: **Yücel Göktürk** Yayına hazırlayan: **Farika Tasarım** Basıldığı yer: İstanbul Tarih: Ekim 2013 **Matbaa:** Ezgi Matbaacılık, Sanayi Caddesi Altay Sok. No:10 Yenibosna / İstanbul Tel: 0.212.452 23 02
Perspectives ücretsizdir, her üç ayda bir Türkçe ve İngilizce dillerinde yayımlanmaktadır. Ücretsiz olan dergimizi edinmek ve/veya abone olmak için info@tr.boell.org adresine yazabilirsiniz. Derginin tümüne veya dilediğiniz makaleye www.tr.boell.org adresinden de ulaşabilirsiniz. **Perspectives'de yayımlanan makalelerdeki görüşler yazarın kendisine aittir, HBSD'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.**

- **Demokrasi**
- **Dış Politika**
- **Ekoloji**
- **Kültür**
- **HBSD'den haberler**

KAPAK FOTOĞRAFI: HÜSAMETTİN BAHÇE / NARPHOTOS

Editörden

Türkiye'nin dört bir köşesinin eylemlerle sarsılmasının üzerinden üç ay geçti. Yurtiçi ve yurtdışından pek çok kişi protestoların sonuçları ve sonraki gelişmelerle ilgili daha fazla bilgi edinmek istiyor. Perspectives'in Temmuz 2013 tarihli 5. sayısında, Gezi eylemlerini demokrasi yolunda bir kilometre taşı olarak ele almıştık. Bu sayıdaysa, protestolara farklı açılardan yaklaşıyoruz: Örneğin, Türkiye siyasetinde iki önemli akımı teşkil eden Kürt hareketinin ve CHP'nin temsilcilerinin perspektifinden... Protestolar sırasında iktidardaki AKP'nin içinde hükümetin duruşuna dair yoğun tartışmalar gözlemlediysek de, parti önderliği içeriden gelen eleştirilere olumlu yaklaşmadı ve katı konumunu muhafaza ederek toplumu iki kampa böldü: Hükümet yanlıları ve karşıtları. Ki bu, 2010 yılındaki anayasa referandumundan beri sürdürülen bir politik çizgi. Geçtiğimiz günlerde açıklanan demokratikleşme paketi öncesinde yaptığı konuşmada dahi, Başbakan Erdoğan bu tutumunu korudu: "Biz (...) işte bu zora rağmen, bu direnc rağmen reformlar yaptık." İlginçtir, Erdoğan "müzmin muhalefet" ile halk arasında bir ayrıma gidiyor. Buna göre, muhalefet, Gezi Parkı eylemleri ve ülkedeki diğer eylemler, "halk"a dahil değil, dolayısıyla da gözardı edilebilir. Demokrasiye yönelik "çoğunlukçu" bakış açısının "çoğulcu" bakış açısına hâlâ baskın geldiği apaçık ortada.

Son demokratikleşme paketinin dramaturjisi de sistemin otoriter niteliğini pekiştiriyor: Kadir-i mutlak bir Başbakan, bir demokratikleşme paketi sunarak kitlesine lütûfta bulunuyor. Kamuoyu ve siyasî partilerle önceden müzakere edilmemiş, tepeden inme bir demokrasi reformu paketi, toplum-hükümet ilişkilerine dair sorunlu bir kavrayışı ele veriyor. Başbakan Erdoğan'ın paketi şahsen basın önünde açıklarken başvurduğu temel argüman, toplumun henüz daha fazla reforma hazır olmadığı yolundaydı. Paket, Perspectives matbaaya gitmeden sadece iki gün önce açıklandığı için, ayrıntılarını ancak gelecek sayımızda ele alabileceğiz. Arada geçen sürede, Heinrich Böll Stiftung (www.boell.de) internet sitesinde Kürt meselesine dair özel bir Almanca dosya yayınlanacak.

Perspectives'in bu sayısında, Türkiye'de kırsal kalkınma ve tarım alanında süregiden reformlara dikkat çekmek istiyoruz. Söz konusu reformlar, özellikle küçük çiftçiler cenahında sosyal ve ekonomik sıkıntıya yol açıyor. Ayrıca, uluslararası siyasetin ve özellikle de Avrupa Birliği tarım politikalarının etkilerini ele alıyoruz. Bu bağlamda, Gökhan Günaydın'ın "Alacarte Avrupa'nın kırsal politika seti Türkiye için uygun anahtar mı?" başlıklı makalesi dikkatli bir okumayı hak ediyor. Söz konusu yazının final cümlelerini, bir filmin sonunu söyleyen birinin durumuna düşmek pahasına, burada nakletmeme müsaade edin: " Toprak mülkiyeti alanında yaşanan adaletsizliklerin düzeltilmesi, kırsal ve tarımsal alanların giderek yaygınlaşan amaç dışı kullanımının engellenmesi, dağınık ve yeterli kamu hizmeti alamayan kırsal yerleşim sorunlarının çözülmesi, AB kırsal politika setinde 'seçimlik' nitelikte yer almayan, ancak ülke için ciddi önem taşıyan başlıklar olarak ortada durmaktadır. Şurası açıktır ki, daha iyi bir Avrupa ve daha iyi bir Türkiye için, daha iyi bir politik anlayış ve politika seti mümkündür."

Aynı minvalde, altı çizilmesi gereken bir başka başlık, Sibel Çaşkurlu'nun makalesinde ayrıntılı olarak ele aldığı üzere, "toprak gaspları". Bu sorun yalnızca toplumun yoksul ve kırılgan kesimlerini olumsuz biçimde etkilemekle kalmıyor, sağlıklı gıda üretimini de tehdit ediyor.

Andığım konu başlıklarının yanı sıra, büyük resmi mercek altına alan iki makaleyi, Murat Öztürk'ün "1980 sonrası Türkiye'de tarım ve kırsalda dönüşüm dinamikleri"ni ve Abdullah Aysu'nun "Türkiye tarımının serbest piyasaya uyarlanması ve küçük çiftçiliğin tasfiyesi"ni, müsaadenizle "mecburi okuma" olarak önermek isterim.

Ve son olarak, bir önceliğimizi belirtmeme izin verin: Heinrich Böll Derneği Türkiye Temsilciği olarak, kırsal bölgelerde sivil toplum aktörleri ile işbirliği yaparak bu sorunları tartışıyor, alternatif yaklaşımları ele alıyor ve fikir alışverişinin önünü açıyoruz.

Perspectives ekibi adına
Ulrike Dufner

1980 sonrası Türkiye tarım ve kırsalında dönüşüm dinamikleri

Tarımsal yapı dar anlamda tarımsal işletme yapıları, yetiştirilen ürünler, işletme tipi gibi tarım işletmelerinin özelliklerine göre, daha geniş olarak da teknoloji, girdi özellikleri, toprak özellikleri, istihdam, üretici örgütlenmeleri, tarım ürünleri pazarlarının yapısı, tarıma dayalı sanayi, tarımın finansmanı gibi değişkenleri kapsar. Tarımsal yapı başta toprak olmak üzere sahip olunan tarımsal varlıklarla belirlenir. Türkiye'de tarım toprakları mülkiyet yapısı Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan, 1926'da toprak üzerindeki özel mülkiyetin yasal çerçeveye kavuşmasıyla devam eden, sonrasında da izlenen politikalarla ağırlıkla küçük ölçekte arazi üzerinde faaliyet gösteren köylü tipi üretim yanında az sayıda büyük ölçekli mülkiyetten oluşan bir yapıdır. Geniş ölçekli arazi sahipliği Osmanlı dönemindeki bazı çiftlikler ve ağalık düzeninde oluşmuş; zamanla bir yandan sınırlı etkisi olan toprak reformu, göçler, topraksızlaşma ve toprakların miras yoluyla yeniden bölünmesi yoluyla günümüzde ağırlıklı olarak küçük ölçekli üretime dayanan bir toprak mülkiyeti yapısına gelmiştir.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda GSYİH'nın büyük bölümünü tarım üretimi oluşturduğundan ilk hükümetler tarımda üretim ve verimliliğin artırılmasına, ulusal pazarın oluşturulup ticaret ve üretimin geliştirilmesine yönelik politikalar izledi. İlk aşamada tarımda küçük üreticiliği geliştirmek hedeflendi. Kamu arazileri ve ağaların topraklarının halka dağıtımı, mübadeleyle gelen nüfusa toprak verilmesi gibi uygulamalar gerçekleştirildi. Tarımdan temel beklenti gıda ihtiyacını karşılamak, sanayiye hammadde sağlamak ve ihracat geliri elde etmekti. 1920'lerde ve sonrasında, üretimde modern yöntemler yaygınlaştırılmaya çalışıldı. Devlet tarıma destek sağlayan ve tarım ürünlerini alıp satan, işleyen kurumlar kurdu, ihraç ürünlerine (tütün, pamuk, fındık, incir) Ziraat Bankası aracılığıyla kredi teşviki sağladı. Rize'de çay yetiştirilmesi, at ve sığırda daha dayanıklı ve verimli ırk hayvan geliştirilmesi ve Osmanlı döneminden kalma aşar vergisinin 1925'te kaldırılması cumhuriyetin ilk yıllarındaki önemli uygulamalardır. 1930'larda devlet öncülüğünde tarımın geliştirilmesi çabaları devam eder. Pazarlarda tek bir ölçü birimi ve para kullanılmaya başlanır, 1924'te kurulmaya başlanan ticaret borsaları yaygınlaştırılır, fiyat hareketlerinden çiftçinin olumsuz etkilenmesini önlemek için Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) kurularak destekleme alımları yapılır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, genel olarak iktisat ve tarım politikaları IMF, Dünya Bankası yaklaşımlarından etkilenir. Savaş sonrasında, James Baker başkanlığında hazırlanan kalkınma raporuna göre, ekonomi politikasında öncelik tarıma verilir. Marshall Planı desteğiyle 1950'li yıllarda traktör sayısı 12 kat artar ve yeni topraklar tarıma açılır. 1950-1953 döneminde ekim alanı 14.5 milyon hektardan 18.8 milyon hektara çıkar ve 1960'larda tarıma açılabilecek toprakların sınırına gelinir. "Yeşil devrim" ile gübre ve yüksek verimli tohumlar, ilaç kullanımı gelişmeye başlar, sulama önem kazanır ve yoğun tarım teknolojisine geçilmeye başlanır. 1960'larda tarım dış rekabetten de korunur ve tarımsal girdiler devletçe desteklenir. 1970'lerde de uygulanan Kalkınma Planları'nda devletin kırsal altyapıyı geliştirmesi hedeflenir.

1980'li yıllarda neoliberal politikalar benimsenir; korumacılık ve piyasanın düzenlenmesi yaklaşımından vazgeçilir, gübre ve ilaç dışındaki sübvansiyonlar kaldırılır, tarıma destek veren bazı kamu kurumları özelleştirilir. İklim koşulları da olumsuz gelişince 1980'ler tarımın gerileme yılları olur. Sonuçta, tarım ticaret hadleri 1976-79 yıllarında 100 iken 1988'de yüzde 53'e düşer. 1987'de AB'ye tam üyelik için başvurulmasıyla AB Tarım Politikaları tarıma yönelik politikaların oluşturulmasında etkili olmaya başlar. 1994'te, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşması imzalanır. 1995'te yürürlüğe giren anlaşmayla Türkiye on yıl içinde her tarım ürününde yüzde 10, tarım ürünlerinin tümündeyse ortalama yüzde 24 oranında gümrük tarifelerini indirme taahhüdünde bulunur. 1999'dan itibaren yaşanan ekonomik krizlerin ardından IMF ve Dünya Bankası'yla yapılan anlaşmalar ve istikrar programları tarım politikalarının oluşturulmasında daha belirleyici konuma gelir. Diğer yandan, AB Ortak Tarım Politikası (OTP) reform süreciyle birlikte, tarımsal ürün bazında destekleme politikalarından, kırsal kalkınma, gıda güvenliği, hayvan sağlığı ve refahı gibi kriterlerin ön plana çıktığı destekleme politikalarına doğru bir gelişim öngörülür. 1999'da IMF'ye verilen Niyet Mektubu'nda, araziye dayalı doğrudan gelir desteği (DGD) sistemine geçilmesi, hububat, tütün ve şekerpancarında zaman içinde destekleme alımlarının kaldırılması, Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri'nin (TSKB) özerk yapıya kavuşturulması doğrultusunda yasa çıkartılması,

Murat Öztürk

Marmara Üniversitesi'nde İktisadî Gelişme ve Uluslararası İktisat doktorası yaptı. Kadir Has Üniversitesi'nde öğretim görevlisi. Tarım ve kırsal yapıda dönüşüm, yoksulluk konularında araştırmalar yapıyor. Tarım ve kırsal yapıda dönüşümü konu alan saha çalışmasına dayalı araştırma projesini 2012'de tamamladı. Tarım, kır ve yoksulluk konularında yayınlanmış kitap ve makaleleri bulunuyor.

kredi sübvansiyonunun aşamalı olarak kaldırılması gibi taahhütlerde bulunulur.

Bu gelişmeler Türkiye'ye özgü olmayıp, geride kalan 30-40 yıl içinde dünyada tarımı etkileyen en önemli olgu olan tarım ürünleri dış ticaretinin ve tarım ürünleri pazarlarının serbestleştirilmesi yaklaşımıyla paralellik gösterir. Bu süreçte tarım alanında da küreselleşme eğilimleri güçlenir; DTÖ içindeki tarım tartışmaları, tarım ürünlerinin vadeli ticareti ve spekülasyonu, birkaç büyük şirketin tarım pazarlardaki gücünün artışı, uluslararası perakende zincirlerinin Güney ülkeleri pazarlarında artan payı, fikrî mülkiyet hakları, biyoteknoloji

> Köylülük ve kır yerleşimlerinin geleceğine dair ileri sürülen görüşlerden öne çıkanları şöyle: "Köylülük sona ermektedir", piyasanın etkilerine karşı direnç temelinde "yeni bir köylülük" gelişmektedir, "karşı kentleşme" ortaya çıkmaktadır, kır ve şehir arasındaki ayrım belirsiz hale gelmektedir.

uygulamaları, biyo-korsanlık, gıdalara bağlı sağlık sorunlarının artması, açlık ve yetersiz beslenme sorunları, tarım ürünlerinden biyo-yakıt üretilmesi, tarım ve gıda ürünlerinin ülkeler arasında artan taşımacılığı öne çıkan global gelişmelerdir.

Kırsal yapıdaki değişiklikler

1980 sonrasında tarımda izlenen neoliberal politikalarda olduğu gibi, kırdaki gelişmeler de önemli ölçüde dünyanın başka yerlerindeki gelişmelerle paralellik göstermektedir. Köylülük ve kır yerleşimlerinin geleceğine dair ileri sürülen görüşlerden öne çıkanları şöyle sıralayabiliriz: "Köylülük sona ermektedir", dayanışma ve piyasanın yıkıcı etkilerine karşı direnç temelinde "yeni bir köylülük" gelişmektedir ve kentlerden kırlara göç ve kır-kent etkileşiminin artması ve ayrımının belirsizleşmesi temelinde "karşı kentleşme" ortaya çıkmaktadır. Böylelikle kır ve şehir mekânı arasındaki ayrım belirsiz hale gelmekte ve mekâna daha geniş perspektiften, kır şehir ayrımının ötesine geçerek yaklaşmayı gerektirmektedir.

Türkiye'de güncel kırsal kalkınma politikaları 2001-2023 dönemini kapsayan Uzun Vadeli Gelişme Stratejisi çerçevesinde oluşturulur. Bu stratejide bölgeler ve kır-kent arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması, göçün istikrara kavuşturulması amaçlanır. Ayrıca, tarımın yeniden yapılandırılmasına bağlı sosyo-ekonomik ve çevresel olumsuzlukların azaltılması, çevrenin ve doğal kaynakların korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı ve AB ile ekonomik ve sosyal yakınlaşmanın ve müktesebat uyumunun sağlanması hedeflerine ulaşmada katkı beklenmektedir. Maalesef, kâğıt üzerinde göze hoş görünen bu politikalar ile gerçekler oldukça farklıdır.

Tarımsal yapının değişimi

Tarımsal yapıdaki değişim en başta metalaşma ve finansallaşma olarak kendini gösteren kapitalist ilişkilerin bu alana nüfuz etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Metalaşma tarım girdileri ve ürünleri başta olmak üzere çiftçi hanenin yaşam araçlarını da içerecek şekilde ürünlerin pazardan temini ve pazar için üretimi şeklinde gerçekleşmektedir. Bunun yanında, dayanıklı mallar, otomobil gibi araçların da kır hanelerinde bulunurluğu oldukça yüksektir ve bunlar da pazardan temin edilmektedir. Tarım girdilerinden kimyasal gübre, ilaç ve yakıt tümüyle pazardan temin edilmektedir ve bunların kullanımı da oldukça yaygındır. Hane bireylerinin emek gücü de bu metalaşma sürecinin bir parçasını oluşturmaktadır ve hanelerin yüzde 38'inde tarım dışı bir işte ücretli çalışan bir kişi bulunmaktadır.

Geleneksel ev yapımı / üretimi ürünlerin evde yapılma ve satın alınma oranları (%)

Ürün	Yapar	Satın Alır	İkisi de
Ekmek	53	26	21
Peynir/tereyağ	49	45	6
Yumurta	51	42	7
Süt	55	41	4
Turşu	71	25	4
Salça	52	44	5
Tarhana	52	46	2
Bulgur	48	50	2
Et (beyaz, kırmızı) sucuk, kavurma	13	82	5
Sebze ve meyve	28	60	12
Bal	6	93	1

Kaynak: Öztürk, 2012

Finansallaşma ise tarımsal varlıklar dahil her türlü varlığın tarımda veya tarım dışında borç sermayesine ya da tarım dışı alanlara yatırılabilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Neoliberal politikaların izlendiği son 30 yılda bu eğilim daha şiddetlidir. Kuşkusuz neo-liberal politikalar uygulanmasa da kapitalizmin tarıma ve kırlara yayılması yine de gerçekleşecekti, ancak şiddeti farklı olabilirdi. Tarım üretimindeki finansallaşmanın boyutları kır hanelerinin yatırımlarını, birikimlerini değerlendirme alanları ve borç alma kaynaklarını gösteren tablolardan izlenebilir. Bu veriler çiftçinin yaklaşık yüzde 38'inin kredi ve borçla tarımı sürdürdüğünü göstermektedir ve daha çok da bankalardan borç alınmaktadır.

Tarım faaliyetleri için kredi ya da borç kullanımı (%)

	Pay (%)
Kredi Kullanır	27,8
Borç Kullanır	9,4
Hayır	65,4
Toplam	**102,5**

Kaynak: Öztürk, 2012

Tasarrufların geçmişte kullanıldığı alanlarla gelecekte kullanılması düşünülen alanların karşılaştırılması çiftçinin ekonomik gelişmelere, alternatif yatırım fırsatlarına duyarlılığının yüksek olduğunu gösteriyor.

Tasarrufların kullanım biçimi (%)

Tasarrufları kullanım alanı	Geçmişteki kullanım alanı	Bugün kullanım alanı
Dövize, altına yatırırım, banka mevduatı	13,9	15,2
Şehirden ev/arsa almak	1,3	8,6
Ticari işlere yatırım yapmak	6,6	5,3
Traktör ve ekipman almak	23,2	19,2
Hayvan almak	12,6	23,2
Köyde ev yapmak	8,6	13,9
Otomobil almak	4,6	8,6
Tarım ürünleri ve hayvan ticareti	1,3	2,6
Hiç tasarruf edemem	40,4	28,5
Diğer	17,9	17,2
Toplam	**130,5**	**142,7**

Kaynak: Öztürk, 2012

Kapitalizmin gelişmesiyle ekonomide hizmetler ve sanayi üretimi karşısında tarım üretiminin payının gerilemesi beklenen bir durumdur. Türkiye'de 1923'te GSYİH içinde tarımın payı yüzde 43.1 iken 2010'da yüzde 9.2'ye gerilemiştir ve bu pay azalmaya devam etmektedir. Tarım üretimi artmakla birlikte tarımın toplam üretimdeki payının azalması, tarımdaki gelişmenin ekonomi genelindeki gelişmeden daha yavaş gerçekleşmesinin sonucudur. 1968-2010 dönemi dikkate alındığında tarımdaki büyüme hızı ekonomideki büyümenin yüzde 30'u civarında gerçekleşmiştir. Yine 1923'lerde yüzde 90 olan tarım istihdamının payı da 2010'da yüzde 35 civarındadır. Tarım halen ekonomideki büyüklüğünün üç katından fazla istihdam sağlamaktadır. .

GSYİH ve GSYİH Büyüme hızı

Dönemler	GSYİH	TARIM	TARIM / GSYIH
1968 - 1980	60%	18%	29%
1980 - 1990	66%	12%	18%
1990 - 2000	42%	14%	33%
2000 - 2006	31%	9%	30%
2006 - 2010	9%	3%	35%

Kaynak: TÜİK, GSYİH istatistiklerinden hesaplanmıştır.

Türkiye'de tarım işletmesi sayısı 1963'den 2001'e önemli değişiklik göstermez. Ancak, küçük ölçekli işletmelerin sayısı ve işlediği toprak miktarı azalırken büyük ölçekli işletmelerin sayısı ve işlediği toprak miktarı artmaktadır. Orta ölçekli işletmelerin sayısı görece istikrarlıdır. Türkiye genelinde tarım işletmesi başına toprak büyüklüğü 93 dekardır. Tarım işletmelerinin yüzde 57.5'i 50 dekar ve altı, yüzde 78.9'u 100 dekar ve altı ortalama toprak büyüklüğüne sahip, dolayısıyla küçük ölçeklidir. Esas değişim küçük ölçekli işletmelerin işledikleri toprak miktarının azalması şeklinde ortaya çıkmaktadır; toprak kutuplaşması (polarizasyonu) eğilimi Türkiye tarımında şiddetli olmasa da gözlenmektedir. Ancak, büyük ölçekli işletmelerin miras yoluyla bölünmesi işletme sayısının artmasına yol açarken küçük ölçekli kimi işletmelerin topraksızlaşma oranının düşüklüğü nedeniyle toplam işletme sayısında önemli değişim olmamaktadır. Diğer yandan, kirayla işlenen arazi payı yüzde 28.6 oranındadır ve bu yolla işlenen arazi miktarı artmaktadır. Dolayısıyla, tarım işletmelerinin toprak büyüklüğü ölçüsüyle büyümesi daha çok toprak kiralanması yoluyla olmaktadır. Hükümetin izlediği politikalar da büyük ölçekli çiftçiliği teşvik ve zorlamayı amaçlamaktadır. TMO (Toprak Mahsulleri Ofisi) tarafından uygulanacak asgarî alım miktarı (peyderpey belli bir miktarın üzerindeki ürünleri satın alacak) ve toprakların bölünebilirliğine ilişkin alt limitler büyük ölçekli işletme oluşumunu zorlayıcı tedbirlerdir. Yakın gelecekte pek çok küçük toprak sahibi tarımcı bu uygulamalardan etkilenecektir.

Tarım işletmeleri büyüklükleri ve arazi payları 1963-2006 (%)

	1963		2006	
Büyüklük (dekar)	**Sayı**	**Alan**	**Sayı**	**Alan**
0 - 100	86,9	47,1	78,9	34
100 – 500	12,6	39,8	19,3	45
500 +	0,5	13,1	1,8	21
İşletme sayısı	2 527 800		3 021 196 (2001),	
			2 800 000 (2008-ÇKS)	
Ortalama işletme büyüklüğü (dekar)	77		93	

Kaynak: GTS sonuçları 1963 ve 2001

Kirayla işlenen arazi payı (%)

1991	2006
10,7	28, 6

Tarımda verim düşüklüğüne ve neo-liberal politikalara bir gerekçe olarak öne sürülen ölçek küçüklüğü aslında tartışmalı bir durumdur. Zira, bitkisel üretim içinde tahılların payı toplam yüzde 36 civarındadır ve giderek azalmaktadır. Yüzde 64'lük bitkisel üretim ise meyve ve sebze üretiminden gelmektedir. Meyve ve sebze üretimi söz konusu olduğunda, optimum ölçek doğal olarak daha küçük arazilerden oluşabilir. Ayrıca, ölçek, sadece toprak büyüklüğüyle değil, aynı zamanda yürütülen hayvancılık faaliyeti ve tahıl dışı ürünlerin payı ve bunların birlikte yapılmasının getirdiği sinerji dikkate alınarak düşünüldüğünde, ölçek ve verimlilik ilişkisi, her durumda küçük ölçekte verim düşük olur şeklinde iddia edilemez. Kuşkusuz, toprakların çok parçalı olması ve küçük ölçekli olmanın dezavantajları da vardır,

> Tarımsal yapıdaki değişim en başta metalaşma ve finansallaşma olarak kendini gösteren kapitalist ilişkilerin bu alana nüfuz etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Metalaşma ürünlerin pazardan temini ve pazar için üretimi, finansallaşma ise her türlü varlığın borç sermayesine ya da tarım dışı alanlara yatırılabilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

ancak bu sadece toprak büyüklüğüne bakılarak iddia edilemez. Yine de, hem akademik çalışmalarda hem de siyasî söylemlerde küçük ölçekten sanki bir hastalıkmış gibi bahsedilmeye devam edilmektedir.

hektarı sulanabilir arazidir. Bu alanların 5.4 milyon hektarında (yüzde 63) sulama yapılabilir durumdadır. Sulama imkânları zaman içinde arttıkça sebze-meyve ve endüstriyel ürünler üretimi de artmaktadır.

Sebze, meyve ve hayvan üretimindeki artış kimi durumda genetiğiyle oynanmış tohumlar, kimyasallar ve gübre kullanımı ve hayvan üretiminde de yüksek et ve süt verimi sağlayan ırklardan hayvanların sayısının artışıyla mümkün olabilmektedir. Hayvan sayısı ve ekili alan azalışına rağmen yüksek verim elde edilerek toplam üretim artışı sağlanmış olması olumlu bir sonuç olarak görülebilir. Ancak, tarımsal girdi pazarlarındaki gelişmeler ve tarımın kendi içindeki dengeleri dikkate alındığında, aynı sonuca varmak mümkün değildir. Tarım pazarlarında uluslararası tekellerin hakim olması, sürdürülebilirlik ve sağlıklı gıda

Bitkisel ve hayvansal üretim değerleri, 1995-2010 (%)

	Bitkisel Üretim Değeri*				Hayvansal Üretim Değeri*			
Yıllar	**Toplam**	**Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler**	**Sebzeler**	**Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri**	**Toplam**	**Canlı Hay vanlar**	**Hayvansal Ürünler**	**Hayvansal Üretim/ bitkisel üretim**
1995	100	54	21	26	100	59	41	86
2010	100	36	33	31	100	55	45	106

Kaynak:TÜİK

Türkiye'de çiftçilerin çoğunluğu bitkisel üretim ve hayvancılığı birlikte yapar (yüzde 72.1), yalnız bitkisel üretim yapanlar yüzde 24.4 ve yalnız hayvancılık yapanlar yüzde 3.4'tür. Bu çok fonksiyonlu tarım uygulamasında önemli bir değişim gözlenmezken, üretilen ürünlerin bileşiminde ve ekili alanların dağılımında son yıllarda önemli bir değişim vardır: Toplam pazarlanabilir canlı hayvan ve hayvansal ürün değeri bitkisel ürünleri geçmiştir. Ayrıca, bitkisel üretimde sebze ve meyvenin payı artmakta, tahılların payı azalmaktadır. Üretimi artan ürünler göreli katma değeri yüksek ve sulanabilir alanlarda yapıldığı için doğal şartlara bağımlılığı daha az olan ürünlerdir. Söz konusu ürünlerde öngörülebilirlik, riskin hesap edilebilir olması (fiyat hariç), çiftçinin bu ürünlere yönelmesindeki diğer etkenlerdir. Üretimi artan bir diğer ürün de yem bitkileridir. Yem bitkileri üretimindeki artış hayvancılığın gelişimine ve hayvanların daha çok kapalı, yarı-açık alanlarda yetiştirilmesine bağlı olarak artan talepten kaynaklanmaktadır. Gerek var olan çiftçiler, gerekse tarım dışından gelen yatırımcılar da daha çok bu alanları tercih etmektedir. Tarım ürünleri işleyen sanayi kuruluşları ve market zincirlerinin düzenli ve standart ürün talebine bağlı olarak sözleşmeli çiftçilik de yaygınlaşmaktadır. Sözleşmeli sistem geleneksel bağımsız çiftçiyi adeta bu şirketlerin işçileri haline getirmektedir.

Türkiye tarımını etkileyen önemli faktörlerden biri de su imkânlarıdır. Türkiye su bakımından fakir sayılabilecek bir ülkedir. 2009'da işlenen 21.4 milyon hektar tarım arazisinin 8.5 milyon

gibi başka sorunlara yol açmaktadır. Türkiye'nin 2012-2013 döneminde ilk defa saman ithal etmesi tarımın iç dengesindeki bozulmaya çok çarpıcı bir örnektir. Bunun nedenlerinden biri 2012 yazının kurak geçmesi ve tahıl hasadının düşmesi olmakla birlikte, geçmişte de kuraklıklar olduğu dikkate alınırsa, saman ithalinde esas sebebin artan yem talebi olduğu ve geleneksel bir besin olan samanın mevcut hayvan beslenmesini karşılamakta yetersiz kaldığı ortaya çıkar.

Girdi, ürün ve kredi pazarları

Son 30 yılda izlenen neoliberal politikalar tarım pazarlarında da köklü değişimlerle sonuçlanmıştır. Tohumculuk 1980'li yıllarda özel sektör ağırlıklı bir yapıya dönüşürken tohumlukları 400 kadar şirket üretmektedir. Bazı tohumlarda dünyada da tekel konumundaki firmalar pazarda hakim durumdadır. Bu yapılanmayla birlikte tarım girdilerinin fiyatları tarım ürünlerinin fiyatlarından daha hızlı artmış ve fiyat makası yoluyla tarım dışına sürekli bir kaynak aktarımı yerleşik hale gelmiştir.

Her ne kadar Türkiye'de hektar başına gübre kullanımı 100 kilogramla batılı ülkelerin gerisindeyse de yaygındır. İlaç kullanımındaki düzey de gübre gibidir. İlaç üretiminde kullanılan etken maddelerin yüzde 80'i ithal edilmektedir. Gübre, ilaç ve tohum gibi girdilerin kullanım miktarı çiftçinin sermaye imkânlarına ve maliyetine bağlı olmakla birlikte belirli ürünlerde ve belirli seviyede verim almak istendiğinde gerekli miktarda kullanımı zorunludur. Tarımın girdilerinden biri de tarım alet ve makineleridir. Son on yılda en önemli tarım aracı olan traktör sayısındaki artış 2001 yılındaki traktör stokunun yüzde 40'ı civarındadır,

tarım alet ve makinelerindeki artış da buna eşlik etmektedir. Traktörü olan işletme oranı yüzde 50 civarında ve arazi uygunsa traktörle işlenen alan kiralamayla birlikte yüzde 100'e yakındır. Makineleşmeye bağlı olarak tarımda çalışma süresi kısalmış, tam zamanlı ya da yarı zamanlı tarım dışı işlere yönelim artmıştır. Ulaşımın ve iletişim imkânlarının artması da eklenince köy dışında yaşayanların tarım üretimi yapması yaygınlaşmıştır.

Hayvancılıkta da temel girdilerden biri olan damızlık hayvan ve tohumlama yoluyla hayvan gebeliğinde kullanılan spermler de ithal edilmektedir. Hayvan bakımında ve tedavisinde kullanılan ilaçlar ve belki de en önemlisi yem imalatında kullanılan kimi hammaddeler de ithal edilmektedir. Dolayısıyla, hayvancılıkta girdileri üreten sektörlere önemli bir kaynak transferi söz konusudur.

Neoliberal politikaların diğer bir uygulaması da devletin tarıma kredi desteklerindeki azalma olmuştur. Ziraat Bankası, Tarım ve Kredi Kooperatifleri (TKK), Tarım Satış Kooperatifleri ve özel ve kamu sermayeli birçok banka tarafından verilen kredilerin faiz oranları, kooperatiflerin verdiği krediler ve devam eden devlet destekli krediler hariç piyasa faiz oranlarından verilmektedir. Aynı çerçevede, tarımsal desteklemede 2001'den sonra toprak mülkiyetine dayalı doğrudan gelir desteği (DGD) sistemine geçilmiştir. DGD uygulamasından kısmen geri dönülmekle birlikte, mazot ve gübre desteği devam etmektedir.

> Son 30 yılda izlenen neoliberal politikalar tarımda da köklü değişimlerle sonuçlanmıştır. Tohumculuk 1980'llerde özel sektör ağırlıklı bir yapıya dönüşürken tohumlukları 400 kadar şirket üretmektedir. Bazı tohumlarda dünyada da tekel konumundaki firmalar pazarda hakim durumdadır.

Neoliberal politikaların benimsenmesi AB, Dünya Bankası ve IMF yaklaşımlarıyla uyumludur. Türkiye'de 1980 sonrasında özellikle de 2004'te ARIP'le (Tarım Reformu Uygulama Projesi) izlenen politikalar tarımın verimlilik, rekabet edebilirlik hedeflerine ulaşması için uygun politikalardır. Ancak, bu politikaların izlendiği dönemde tarım ürünleri fiyatlarındaki belirsizlik artmış, çiftçi gelirleri düşmüş ve önemli sayıda çiftçi tarımdan geçinemeyip göç etmiş, tarım faaliyetine ek olarak gelir getirecek arayışlara girmiş, pek çok küçük çiftçi toprağını işletemeyip kiraya vermiş, kimi yerde de topraklar boş kalmıştır.

Tarım ürünleri dış ticaretinde Türkiye meyve-sebzede net ihracatçı, yağlı tohumlarda ise net ithalatçıdır. Gıda maddelerinde ihracat ithalattan fazlayken, hammadde dış ticaretinde ithalat daha yüksektir. Diğer yandan, ekolojik ürünlerin üretimi hızla artmaktadır ve bu ürünler neredeyse tümüyle ihraç edilmektedir. Ekolojik ürünler yüksek fiyatları nedeniyle iç talebi sınırlı ürünlerdir. Tarım ürünleri satın alan, işleyen ve pazarlayan kamu kurumlarının aradan çekilmesiyle çiftçi pazarda tüccar, sanayici ve market zincirleriyle karşı karşıya kalmıştır. Arz yanında çok sayıda satıcı ve talep yanında çok daha az sayıda alıcının olduğu bu pazar yapısında fiyatlar çiftçi aleyhine oluşmaktadır. O nedenle, çiftçi eğer mümkünse ilk önce ürününü kendi satmayı tercih etmektedir. Üretici ile tüketicinin doğrudan karşılaştığı yerel pazarlar, semt pazarları ve yeni gelişen alternatif gıda ağları kısmen bu imkânı sunabilmektedir.

Neoliberal politikalardan çiftçi örgütlenmeleri de nasibini almıştır. Tarım ürünleri pazarlaması ve tarımın finansmanında önemli roller üstlenen Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (TSKB) geçmiş yıllarda siyasî tercihlerin ağır bastığı koşullarda, verimlilik hedeflenmeden çalışmış, kendi kaynaklarını kendileri yaratamamış ve buna bağlı olarak kamu bütçesinden finanse edilmeleri gerekmiştir. Tarım alanında liberal politikalara dönülmesiyle Dünya Bankası ile imzalanan ARIP'le Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri'nin yeniden yapılandırılıp piyasa şartlarında özerk olarak çalışmaları hedeflenmiştir. Yeniden yapılandırmayla TSKB'ler büyük ölçüde özerkleştirilmiş, dış finansmana bağımlı hale gelmiş ve borç yükümlülüklerini yerine getirmekte zorlanır olmuşlardır.

Kır yerleşimleri ve nüfusun değişimi

Türkiye'de kır nüfusunun payı sürekli azalırken sayısal olarak artmaktaydı, ancak 1980, özellikle 2000 yılı sonrasında kır nüfusu sayısal olarak da azalmaya başladı. Ayrıca, kır nüfusu hem gençlerin kırdan göçmesi hem de şehirdeki emeklilerin mevsimsel ya da sürekli olarak kırlara göç etmesi ile yaşlanmaktadır. Bu yaşlı nüfus içinde emekli nüfusun payı da artarken, bunların önemli bir kısmı tarım yapmaktadır. Hem genç nüfusun göç etmesi hem de bir kısım köylerin şehirlere katılmasıyla bir yanda köysüzleşme, kırların insansızlaşması yaşanırken bir yandan da 2000-2008 döneminde köylerin yaklaşık yüzde 10'unda ketlerden fazla nüfus artışı gözlenmektedir. Bu köyler pek çok bakımdan eski köyler değildir. Yeni köylerde tarım ve tarım gelirleri ikincildir, kimi köyler sadece yaşam alanı halini almıştır. Köy ile kent arasındaki hareketlilik yüksek ve çeşitlidir.

Mevcut trendin devamı halinde, bir yandan ıssızlaşan köyleri bir yandan yeni tip köylerin artmasını beklemek gerekir. Kırlarda genç nüfusun azalışı ve göç kır yerleşim yerlerinin yapısını da değiştirmektedir. Hızlı nüfus kaybıyla kimi köyler zorla boşaltılmasa da ıssız hale gelmiştir, köylerin yüzde 38'inde 200'den az, yüzde 64'ünde 400'den az kişi yaşamaktadır, 31 bin köyde yeterli öğrenci olmadığı için okul yoktur. Köy nüfusunun sınıf/grup yapısı tarım dışı gelir ve faaliyet ve emeklilik gelirleriyle farklılaşmaktadır. Üretim sürecindeki işlevleri, gelir ve artık elde etme, aktarma bakımından yaygın olarak ikili karakteri ağır basan bir kitle vardır ve bu gruplar kendi içinde ciddi değişim yaşamaktadır.

Köy büyüklüklerine göre 1980-2008 köy sayıları (%)

Köy büyüklüğü		1980		1990		2000		2008	
Kişi sayısı		Köy sayısı	Nüfus	Köy sayısı	Nüfus	Köy sayısı	Nüfus	Köy sayısı	Nüfus
0 -	200	15%	3%	23%	5%	32%	6%	39%	8%
201 -	400	29%	13%	29%	16%	27%	12%	26%	15%
401 -	2000	52%	63%	47%	67%	35%	40%	31%	48%
2000+		4%	22%	2%	11%	6%	41%	4%	27%

Kaynak: 1980, 1990, 2000 Genel Nüfus Sayımı, 2008 ADNKS.

Yüksek işsizlik, göreli düşük ve dalgalı tarım geliri kır insanlarını düzenli, göreli yüksek gelir ve güvenceli hayat şartları arayışına itmiştir. Çiftçilerin yaşamlarını ve tarımı sürdürebilmek için tarım dışı meslek ve işlerdeki istihdamı artmıştır. Son yirmi yılda, kırdaki istihdam içinde tarım dışı alanlarda çalışan oranı yüzde 22.7'den yüzde 38'e çıkmıştır.

Kırda istihdam edilenlerin tarım ve tarım dışı istihdama dağılımı (Bin kişi, 15+ yaş)

Yıllar	Toplam	Tarım	Tarım dışı	Pay %
2000	10 471	7 338	3 139	30,0
2011	8.603	5.360	3.243	38%

Kaynak: TÜİK, Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarından tarımsal faaliyet dışında kalan faaliyetler toplanarak hesaplanmıştır. 2004 sonrası için TÜİK rakamları NACE Rev-2'ye göre revize etmiştir.
Not: 1) Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir. 2) İki bin kişiden az gözlem değerlerinde örnek büyüklüğü güvenilir tahminler için yeterli değildir. 3) 2001 yılından itibaren meslek kodlamasında ISCO-88'e geçilmiştir.

Diğer yandan, emeklilik temel bir geçim stratejisi halini almıştır, halen çiftçi hanelerinin yüzde 38'inde emekli nüfus bulunmaktadır. Tarım dışı alanlarda istihdam ve gelir arayışı hayvan, tarla gibi tarım araçları da dahil olmak üzere her türlü kaynağın tarım dışı bir işte sermaye olarak kullanılması ya da borç sermayesine dönüşmesini artırmıştır. Çiftçi üretim ve yatırım kararları alternatif alanların kârlılığından etkilenmektedir. Giderek farklılaşan, kapitalistleşen çiftçilerin artışı söz konusudur. Nüfusun yaşlanması, geleneksel bilgilerin yeni kuşaklara aktarılamaması, nakit gelir elde etmek için daha çok pazara yönelik üretimin artması çiftçi hanesinin tarım girdileri ve yaşam araçlarının kendi üretiminden karşılanma oranlarını da düşürmüş, pazardan temin edilme oranı artmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak kır sosyal yapısı da hızlı bir değişim içine girmiştir. Kırdaki sosyal sınıflar çiftçilikle ücretli işçiliği, tarım dışı girişimi birlikte yapmaya başlamıştır. Emeklilik gelirinin temel bir geçim stratejisi olmasına bağlı olarak emekli çiftçilik gibi yeni bir kategori ortaya çıkmıştır.

> Mevcut trendin devamı halinde, bir yandan ıssızlaşan köyleri bir yandan yeni tip köylerin artmasını beklemek gerekir. Köy nüfusunun sınıf/grup yapısı tarım dışı gelir ve faaliyet ve emeklilik gelirleriyle farklılaşmaktadır.

Kır sosyal sınıfları/grupları dağılımı

Sınıflar / Gruplar	Pay %
Emekli	2,3
Emekli küçük çiftçi	12,9
Geleneksel çiftçi	24,6
Girişimci/kapitalist çiftçi	17,0
Küçük çiftçi	21,1
Tarım işçisi	4,1
Tarım dışı meslek sahibi, tüccar, zanaatkâr, memur çiftçi	10,3
Ücretli işçi	6,7
Yardımla yaşayan çiftçi	0,9
Genel toplam	100,0

Kırlar diğer yandan zayıf ve fakir nüfusun sığınağı işlevi görmektedir. Kırlarda yaşayan engelli, yaşlı nüfus oranı şehirlerden daha yüksektir. 2001 ve 2008'deki ekonomik kriz sırasında gözlendiği gibi şehirlerde tutunamayanlar, hayatlarını sürdürmekte zorlananlar tekrar kıra dönebilmektedir. Kırda gıdaya, barınma imkânlarına erişim zayıflamakla birlikte devam eden aile, akraba ve köylü dayanışması zayıf nüfusun kırda tutunabilmesini kolaylaştırmaktadır.

Neoliberal politikalara karşı direniş

Doğal şartlar, iklim değişimi, fiyat istikrarsızlıkları ve girdi maliyetlerindeki artış, çevrenin korunması, sürekli, kaliteli ve herkesin ulaşabileceği gıda ihtiyacının karşılanması, enerji ihtiyacı, istihdam, daha iyi bir çevre gibi hedeflere ulaşılması, kırsal yaşam biçimlerinin sürdürülmesi gibi çok zor alanlarda tarım ve çiftçi kendi kaderiyle başbaşa bırakılamaz. Neoliberal söylemlerin öncülüğünü yapan batılı ülkelerde ve tabii Türkiye'de de halen tarım desteklerinin devam etmesi bunun en önemli kanıtıdır. O halde, neoliberal politikalarla amaçlanan, verimlilik, etkinlik gibi kavramların arkasına sığınarak tarımın tümüyle kâr amacı doğrultusunda yeniden yapılandırılmasıdır.
Bu yaklaşımın doğal sonucu olarak geleneksel kapitalistleşmiş çiftçilerin ve yerli-yabancı sermaye gruplarının tarımdaki etkinliği artmakta ve kimi yerde de geleneksel çiftçi kapitalist girişimci haline gelmektedir. Diğer yandan, daha geniş bir çiftçi kitlesi neoliberal saldırı karşısında bireysel ve örgütlü bir itirazı da dile getirmektedir. En başta topraklarını satmayarak, çiftçilikten geçinemeyince tarım dışında çalışıp gelirini artırarak, ürün çeşitlendirerek, dayanışarak tarımı sürdürme

gayretindedir. Çiftçi-Sen gibi örgütlenmelerle, Bergama'da siyanürle altın çıkarılmasına karşı, "Derelerimizi Koruyalım" hareketiyle termik/nükleer santrallere karşı duruşuyla doğayı ve tarımı savunmaktadır.

Bir yandan kırlardan göç, kırda genç nüfusun azalışı ve kimi köylerin kentlere dahil olmasıyla kırların insansızlaşması, köysüzleşme yaşanmaktadır. Diğer yandan kır ve kent arasında artan hareketlilikle emekli nüfusun kırlara göçü, yazlık ve tatil zamanlarında yaşanan tarım yapılmayan köyler, tamamen emekli nüfusun yaşadığı köyler gibi yeni kır yerleşimleri ortaya çıkmaktadır. Zayıf nüfus için kırlar hala yaşamı sürdürme ve istihdam potansiyeli taşımaktadır.

> Son yirmi yılda, kırdaki istihdam içinde tarım dışı alanlarda çalışan oranı yüzde 22.7'den yüzde 38'e çıkmıştır. Diğer yandan, emeklilik temel bir geçim stratejisi halini almıştır, halen çiftçi hanelerinin yüzde 38'inde emekli nüfus bulunmaktadır.

Referanslar

- Bernstein, Henry (2010), Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri, Yordam Kitap.
- BETAM, Bahçeşehir Üniversitesi, Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, Araştırma Notu 24, hesaplamalar her bir alt grubun orta noktaları baz alınarak hesaplanmış ağırlıklı ortalama değeridir
- TÜİK, GTS sonuçları 1963 ve 2001, tuik.gov.tr, Mayıs-Ekim 2012 tarihlerinde ziyaret edilmiştir.
- Brown, David L. (2012), "How 'Mobilities' are Restructuring the Rural-Urban Periphery",
- Agriculture in an Urbanizing Society, Conference, Wageningen University, Wageningen, 1-4 Nisan, 2012.
- Hobsbawm, Eric. (1995). The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991. NewYork, Penquin
- Oksam, Arie, Burrell, Alison, Temel, Tuğrul, Van Berkum, Siemen, Longworth, Natasha,
- Vilchez Irene Molina, (2004) Turkey in the European Union, Wageningen University, The Netherland.
- Oral, Necdet, (2012), Tarımda Neoliberal Politikaların 30. Yılı, Http://Www.Bianet.Org/Biamag/Ekonomi/140765-Tarimda-Neoliberal- Politikalarin-30-Yili#.Uetdoqe6dim.
- Öztürk, Murat: (2012b), 1980 Sonrası Yıllarda Türkiye'de Tarımda ve Kırda Dönüşüm Dinamikleri, yayınlanmamış araştırma raporu.
- Öztürk, M. ve Jongerden, J. (2012), "The changing character of villages in Turkey",
- Agriculture in an Urbanizing Society, Conference, Wageningen University, Wageningen, 1-4 April, 2012.
- Ploeg, Jan Dowe van der (2008), The New Peasantries: Struggles for Autonomy and sustainability in era of empire and globalisation, London: Earthscan.
- Ruivenkamp, Guido (2008), Biotechnology in Development: experiences from the
- South, Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
- TÜİK, GTS sonuçları 1963 ve 2001
  TÜİK, 2006 Tarımsal İşletme Yapı Araştırması
  TÜİK, (2008), 2006 Tarımsal İşletme Yapı Araştırması.
- TÜİK, Genel Nüfus Sayımları.
- TÜİK, ADNKS
- TÜİK, Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları
- TÜİK(2010), Tarım İstatistikleri Özeti 2000 – 2009.
- Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Zirai ve İktisadi Rapor, 2007-2010, Ankara.

Alacarte Avrupa'nın kırsal politika seti Türkiye için uygun anahtar mı?

Hızla artan nüfus, kuzey ve güneyin tarımsal üretim ve beslenme kapasitelerinde giderek derinleşen eşitsizlikler, artan gıda skandalları ve ağırlaşan çevre sorunları, yerkürenin geleceği ile ilgili kaygıları daha da artırmaktadır.

Çeşitli ülkelerde farklı biçimlerde uygulanan tarımsal ve kırsal politikalar, her ne kadar yukarıda ana hatlarıyla verilen sorunları çözme ya da en azından hafifletme iddiası taşısa da, bazen sorunları ağırlaştırıcı işlevler üstlenebilmektedirler.

1958-1987 döneminde politikaları

Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne, kırsal/tarımsal politikaların değişiminde iki temel belirleyici vardır: Dünya kapitalist sistemindeki değişime Avrupa'nın iktisadî ve siyasî uyumuyla AB'nin genişleme süreçleri. Bu iki belirleyicinin yarattığı yeni pozisyon alma ihtiyaçları, Topluluğun kırsal/tarımsal politikalarına da yansımaktadır.

Birincisinden başlayalım. Dünya kapitalizminin Keynesci Refah Devleti uygulamalarının tıkanması sonrasında neoliberal bir döneme evrilmesi, etkilerini tüm politika alanlarında göstermiştir.

1958'de kurulan AET içinde geliştirilen ilk uluslarüstü politika seti olan Ortak Tarım Politikası'nda, kırsal kalkınma konusu her zaman çeşitli boyutlarıyla gündemde kalmış, dönemin gereksinimlerine uygun bir şekilde oluşturulan politika araçlarıyla alan yönetilmiştir.

Başlangıçta, Topluluğun kırsal–tarımsal altyapı sorunlarını çözmeye yönelik bir anlayış içinde kurgulanan kırsal kalkınma kavramı, "klasik" sorunlar çözüldükçe, diğer boyutlarıyla gündeme taşınmış; hatta farklı sorunların çözümüne katkı sağlaması için kullanılan bir araç niteliğine dönüştürülmüştür.

1958–1987 döneminde uygulanan klasik kırsal kalkınma politikaları döneminde, tarımsal politikaların tamamlayıcısı olarak kurgulanan ve uygulanan kırsal kalkınma politikaları Topluluğun öngördüğü kapitalist tarım sistemi açısından olumlu sonuçlar üretmiş, hem tarım sistemi içinde kalanlar hem de tarımdan tasfiye edilerek diğer sektörlere transfer edilen işgücü, Keynesci Refah Devleti uygulamaları kapsamında görece yüksek refah düzeylerine sahip olmuşlardır.

On beş üyeli Toplulukta, birkaç ülke hariç kırsal yol ağlarının eksikliği, kırsal telekomünikasyon açığı, sulama – tarla içi geliştirme hizmetlerinin yetersizliği, tarım işletmelerinin modernizasyon gereksinimi gibi temel kırsal sorunların önemli oranda varlığını koruduğu söylenemez. Ortak Tarım Politikası'nın (OTP) kuruluş dönemi ile Keynesçi kalkınmacı tarım politikaları döneminde,[1] bu sorunlar temel olarak aşılmıştır.

Yeni paradigma

Topluluk 1992'ye kadar toplam tarım finansmanının yüzde 1 ila yüzde 5'ini kırsal kalkınmaya özgülemiş ve bu politikalar tarımın tamamlayıcı önlemleri olarak değerlendirilmişken, 1992'de temel bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Artık Topluluğun adı konmuş bir kırsal kalkınma politikası bulunmaktadır ve bu alana ayrılan kaynak miktarı tarım bütçesinin yüzde 5–15'i düzeyine yükselmiştir.

Yeni kırsal kalkınma politikalarının uygulandığı 1987 sonrası dönemde, kırsal kalkınma ile tarım arasındaki bağ zayıflatılarak, daha çok mekâna ve sosyal yapıya yönünü dönmüş bir öznel politika uygulamasına geçilmiştir.

Yeni paradigma, katmanlar halinde oluşmaya başlamaktadır artık: OTP'nin piyasacı bir düzleme kayma gereği ve Berlin duvarının yıkılmasından sonra şekillendirilen yeni genişleme politikaları. Kırsal kalkınma kavramı, bu yeni paradigmaya uygun bir şekilde yeniden biçimlendirilmeli, teorisi kurgulanmalı ve politika transferiyle "periferi"ye aktarılmalıdır.

Bu bağlamda, önce kırsal kalkınma OTP'nin II. Sütunu haline dönüştürülmüş, tarım politikalarının neoliberal yapıya ayak uydurması için müdahale politikalarından uzaklaşma ve kırsal kalkınma politikaları aracılığıyla "piyasa kurallarına uygun, ticareti bozmayan" destekleme politikalarına dönüş sağlanmıştır.

Buna koşut olarak, "müdahale" sisteminin gerektirdiği yoğun kaynak kullanımına dayalı politikalar yerine, II. Sütun üzerinde inşa edilen kırsal kalkınma politikalarının öne çıkarılması, böylece I. Sütun olan müdahaleci tarım politikalarının içinin boşaltılması yoluyla, Brüksel'den kaynak transferini mümkün olan en az düzeye indirgeyen "yeni Avrupa tarımsal modelinin" genişleme halkalarına tanıtılması işi gerçekleştirilmiştir.

Çevresel sürdürülebilirlik, kırsal ekonominin yaşamsallığı, gıda kalitesi, hayvan sağlığı ve refahı standartları gibi konular yeni politikanın meşruiyet temelleridir. Dünya Ticaret Örgütü kapsamında sürdürülen tarım görüşmelerinde ortaya çıkan liberal yönelim yanında, genişleme sürecinin mevcut OTP kuralları ile karşılanması durumunda Brüksel'in yapacağı harcama düzeyinin yüksekliği, politika değişiminin gerçek temellerini oluşturmaktadır. Gündem 2000 adıyla bilinen Mart 1999 reformu ve Haziran 2003 reformu, klasik kırsal kalkınma politikalarından kopuşu temsil eden en önemli uğraklardır.

Doç. Dr. Gökhan Günaydın

1964 Amasya doğumlu. İstanbul Üniversitesi Hukuk, Anadolu Üniversitesi İktisat ve Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesini bitirdi. TODAİE Kamu Yönetimi Bölümünde yüksek lisans, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktora programlarını tamamladı. İzzet Baysal Üniversitesi İİBF İktisat Politikaları Anabilim Dalında yardımcı doçent olarak görev yaptı. 2010' da makroekonomi doçenti oldu ve Ankara Üniversitesine geçti. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Genel Başkanlığı ve KESK Tarım Orkam-Sen Yönetim Kurulu Üyeliği görevlerini üstlendi. Çok sayıda makalesi ve kitabı yayınlanmıştır.

Nihayet 2007-2013 dönemi kırsal kalkınma politikaları da, bu çizginin devamı şeklinde kendisini göstermektedir.

Çok vitesli / alacarte Topluluk

AB kırsal kalkınma politikalarının merkezdeki bu değişiminin çevreye olan yansıması, genişlemelerle 28 ülkeye ulaşmış ve çok vitesli / **alacarte** nitelik kazanmış Toplulukta, yalnız Topluluk dışı değil, belki de öncelikle Topluluk içi bir analizi gerektirmektedir.

Günümüzde AB coğrafyasının yüzde 80'i kırsal alanlardan oluşmaktadır ve nüfusun yüzde 25'i bu alanlarda yaşamaktadır.

Feodal düzeni parçalayarak arkaik ilişkileri hızla çözen sanayi çağının devrimci özelliği, Avrupa Kıtası'nın kır – kent ilişkilerini, mekânsal özellikleri yanında, iktisadî ve sosyolojik boyutlarıyla da önemli ölçüde değiştirmiştir. Bununla birlikte, ülkelerin sahip oldukları farklılıklar, AB'nin kırsal yapılarını, sorun ve olanakları temelinde çeşitlendirmektedir.

Görece benzer gelişmişlik derecesine sahip AB–15 ülkelerini kırsal alanlarının özellikleri bakımından gruplandırma çabasına girişildiğinde, kırsal alanı benzer özellikler taşıyan merkezi AB ülkeleri (İngiltere, Almanya, Fransa, Belçika, Avusturya, Luxemburg), kuzey ülkeleri (Hollanda, İsveç, Finlandiya, Danimarka) ile İrlanda ve Akdeniz ülkelerinin (İtalya, Portekiz, İspanya, Yunanistan) hem grup içinde hem de gruplar arasında çok farklı kırsal alan özellik ve sorunlarına sahip oldukları görülür.

2004'te topluluğa katılan 10 ülkeden 8'i Merkezî ve Doğu Avrupa ülkesidir. Ada ülkeleri olan Malta ve Güney Kıbrıs bir tarafa bırakılırsa, diğer Merkezî Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ), sosyalist geçmişlerinden kaynaklanan birtakım ortak kırsal özellikler taşımaktadırlar. Bununla birlikte, coğrafi ve ekolojik koşulları bağlamında sözü edilen ülkeler de kendi içlerinde gruplandırılabilirler. Baltık ülkeleri olan Estonya, Letonya ve Litvanya alanlarının önemli kısmı ormanla kaplı küçük ülkelerdir. Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Polonya, Macaristan gibi yıllarca aynı coğrafyayı ve kültürü paylaşmış ülkelerin kırsal kalkınma konusundaki yapı ve sorunlarının benzerliğini doğal karşılamak gerekir. AB'ye 2013'te katılan Hırvatistan da bu kapsamda değerlendirilebilir. Güney Kıbrıs ve Malta'nın, ada ülkeleri olarak, kırsal kalkınma alanındaki sorun ve öncelikleri, diğer ülkelerden oldukça farklıdır.

2007'de AB'ye katılan Bulgaristan ve Romanya'nın kırsal yapısının özellikleri ve sorunları, nitel ve nicel olarak eski üye ülkelerden önemli oranda farklılıklar göstermektedir.

O halde şu sorunun öncelikle yanıtlanması gerekmektedir: 28 üye ülkenin kırsal alan ve tarım yapıları bu denli farklılaşan Avrupa'da, kendi içinde bir merkez – çevre ilişkisinden söz edilebilir mi? Bu bağlamda, örneğin, İrlanda, Portekiz ve Yunanistan'ın kırsal yapısının geliştirilmesi için kullanılan politika araçları ve finansman büyüklüğü, Bulgaristan ve Romanya için sözkonusu olabilecek midir?

Başka bir deyişle, 21. yüzyılın AB'si, 1950'ler ve '60'lar boyunca karşı karşıya bulunduğu ve güçlü tarım politikaları içinde örülmüş bir kırsal kalkınma anlayışıyla aştığı sorunlarla bugün karşı karşıya bulunan MDAÜ kökenli yeni üyelerine, içi boşaltılan bir tarım politikası ve zarar görenler için onarım mekanizmaları içeren "geliştirilmiş kırsal kalkınma politikaları" transfer ederken, başka bir deyişle merkeze göre daha düşük bir vites önerirken, temel politik amacı nedir?

Hiç kuşkusuz bu soru, müzmin aday Türkiye için de yanıtlanmaya muhtaç bir sorudur.

AB'nin "iç periferi"si olarak Türkiye

Türkiye 780 bin kilometre kare yüzölçümü üzerinde 76 milyona yakın nüfus barındıran, 24 milyon hektarı işlemeli olmak üzere, toplam yüzölçümünün yüzde 53.5'i oranında olan 41.5 milyon hektar tarım alanına sahip olan ve halen üye olan ya da aday konumunda bulunan ülkeler arasında Almanya'dan sonra en büyük ülkedir.

Türkiye'de 81 bine yakın kırsal yerleşmelerde, 23.8 milyon insan yaşamaktadır. Köylerin yaklaşık yüzde 95'i 2000 ve altı nüfusa sahiptir. Kırsal alanda yüzde 82 olan genel okuma yazma oranı, kadınlarda yüzde 73'e düşmektedir. Kırsal yerleşimdeki kadınların yüzde 48'i doğum öncesi herhangi bir tıbbî bakım almamaktadır. Üretici / çiftçilerin ezici çoğunluğu herhangi bir sosyal güvenlik şemsiyesi altında bulunmamaktadır.

Tarım kırsal alanın başat ekonomik faaliyetidir. 2012 yılı itibariyle sektörün ulusal gelirdeki payı yüzde 8.4, istihdamdaki payı yüzde 25 düzeyindedir. Kırsal alanda temel sosyal ve ekonomik altyapının önemli eksiklikler barındırması, kırsalın hemen tek gelir getirici sektörü olan tarımın hızla gerilemesi, kırsal yoksulluk boyutlarının hızla yükselmesi, tarım ve orman alanları üzerindeki rant baskısının giderek artması, çevre kirliliği, biyoçeşitliliğin risk altında bulunması, yaşlanan kırsal nüfusun eğitim düzeyinin düşüklüğü gibi çok sayıda sorun alanı, Türkiye'nin karşısında bulunmaktadır. Tarım sektöründe yaşanan gerileme bağlamında tarım fiyatları çökerken ülke kendine yeterliliği yitirmekte, artan kırsal yoksulluk köylerden kentlerin varoşlarına doğru yeni bir dalganın yönelmesine neden olmaktadır.

Bunun yanında, Türkiye'nin kırsal alanında, tarım toprağının mülkiyetinin dağılımında son derece çarpıcı bir adaletsizliğin bulunduğu görülmektedir. Yarı feodal düzenin zeminini oluşturan bu yapı, ağalık – beylik sistemini ülkenin bazı yörelerinde hala yürürlükte tutmaktadır. Diğer taraftan kapitalizmin elini uzatabildiği kırsal alanlarda kapitalist toprak sahipliği egemen olmakta; çokuluslu şirketlerin alana girmesiyle yeni ilişkilenme biçimleri ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin kırsal sorunları AB'nin merkez ülkelerinden oldukça farklı, buna karşılık AB'nin "iç periferisi" niteliğindeki diğer ülkelere benzer özellikler taşımaktadır.

Ulusal Kırsal Kalkınma Planı ve Stratejisi

1963'te AET ile Ankara Anlaşması'nı imzalamış, 1995'te Gümrük Birliği'ne katılmış, 2005'te üyelik müzakerelerine başlamış olan Türkiye, giderek ağırlaşan tarımsal ve kırsal sorunlarla karşı karşıyadır.

Son on yılda iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine dönmesi nedeniyle üreticinin işlemekten vazgeçtiği alan 3 milyon hektar olup, bu büyüklük toplam işlenen alanın 1/7'sine denk gelmektedir. Küçük köylülüğün hızla tasfiye edildiği ülkede, kırsaldan ve tarımsal üretimden kopan üreticinin istihdam edileceği düzeyde bir sanayii / hizmetler sektörü gelişimi yoktur. Kırsal peyzaj, kentleşme ve rant baskısı altında geri dönülmez tahribatlar ile karşı karşıyadır.

Bu tablo içinde AB, Türkiye'yi kendi geliştirdiği kırsal kalkınma menüsünden seçim yapma durumu ile karşı karşıya bırakmıştır.

Seçilen politikaların uygulanabilmesi için AB'nin genişleme halkasının özellikleri uyarınca geliştirdiği katılım araçlarının öngördüğü yönetim ve finansman yapısı öncelikle kurulacaktır. Bu bağlamda, AB kırsal kalkınma politikalarının içselleştirilmesi işlevini üstlenmek üzere, Ulusal Kırsal Kalkınma Planı ve Stratejisi hazırlanması zorunludur.

Seçilen alanlarda uygulanan Projeler, eş finansman yapısı altında, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, yerel aktörler ve yerel yönetimlerin etkin bir işbirliğiyle yaşama geçirilecektir.

MDAÜ için SAPARD Programı uygulanmışken, Türkiye'nin de içinde bulunduğu son genişleme halkası için IPARD organize edilmiştir.

Sorun yalnızca bu politika setinin Türkiye kırsalının sorunlarını çözmek için uygun seçenekler sunma kapasitesinde değil, diğer taraftan ülkeye ayrılabilecek kaynak miktarının, 2004'te Topluluğa katılan 10 ülkenin nüfus ve yüzölçümü toplamına yakın olan büyük ülkenin gereksinimlerini karşılamaktan hayli uzak olmasındadır.

Daha da ilginç olan, 40 yıllık planlama deneyiminde Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda kırsal sorunlarının saptanması ve çözüm önerileri konusunda yazılanlarla Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi içeriği arasında önemli farklar bulunmaktadır.

Hiç sürpriz olmayacak biçimde, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi'nin hem stratejik amaçları, hem de bu kapsamdaki öncelikleriyle IPARD ile arasında dikkat çekici bir benzerlik bulunmaktadır..

Kırsal alanın tarımdan koparılması

Bitirirken, iki ana düzlem üzerinde ilave düşünmenin gerekli olduğunu ifade etmek isteriz. Bunlardan ilki AB kırsal ve tarımsal politikalarının bizatihi Topluluğun kendisi için yarattığı etki, ikincisi ise periferi üzerine etkileridir.

AB, rasyonelleştirdiği kapitalist tarım düzeni içinde, yeni gıda ve çevre sorunlarına muhataptır. Şirketleşen tarım ve tasfiye edilen küçük köylülük, geleneksel üretim ve kırsal komşuluk ilişkileri yerine maliyet – verim hesabını oturtmuştur. Ekim nöbetine izin veren polikültür üretim yerine sanayiinin gereksinimlerine göre tek tipleşen ve temel ürün sayısı 10'un altına düşen bir üretim modeli baskınlaşmaktadır. Bu durum, toprak ve su kaynakları üzerindeki baskıyı artırmakta, sürdürülebilir kaynak kullanımı alanında ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Gıda skandalları sistemin ürettiği sonuçlar olarak yaşamı tehdit etmektedir.

Dünyada neolitik devrimin başladığı topraklar olan Anadolu, biyolojik çeşitlilik ve endemik bitki ve hayvan türleri varlığı açısından önemli bir hazinedir. Gen bankası niteliğindeki Anadolu'nun yerli tohumlarının ancak uzak köylerde ve tesadüflere bağlı olarak bulunabilmesi, ülkede yürütülen tarım modelinin bir sonucudur. Avrupa'nın tohum alanındaki düzenlemesinin Türkiye'ye aktarılması, ülkenin genetik potansiyeli açısından risk artırıcı niteliktedir.

Kuralsız piyasa koşullarının egemenliği, ortalama 6 hektar alanda tarım yapan köylü üretici emeğinin karşılık bulamaması sonucunu doğurmaktadır. Girdi piyasaları tekelleşen ve giderek yükselen maliyetlerle tarım yapmaya çalışan üretici, çıktı piyasalarında ezilmekte ve üretim araçlarını kaybetmektedir. Küçük köylü iflasları Anadolu'nun sıradan görüntüleridir. Sorunun çözümü, ortak piyasa düzenlerinin oluşturulmasından geçmektedir. Oysa AB, tarım politikası setinde terk etmeye hazırlandığı bu araçları Türkiye'ye transfer etme konusunda istekli görülmemektedir.

Girdi piyasaları tekelleşen ve giderek yükselen maliyetlerle tarım yapmaya çalışan üretici, çıktı piyasalarında ezilmekte ve üretim araçlarını kaybetmektedir. Küçük köylü iflasları Anadolu'nun sıradan görüntüleridir.

Bugün 76 milyon nüfusa sahip ülke, orta vadede 100 milyona yakın bir nüfus projeksiyonuna sahiptir. İşgücü piyasasına her yıl katılan yeni ve genç nüfus, ithalata dayalı ve istihdam çağırma kapasitesi sınırlı büyüme modeli içinde ağırlaşan sorunlar yaşamaktadır. Türkiye kırsalı hızla boşalmakta, köylerde yalnızca yaşlı nüfus kalmaktadır. İş bulma umuduyla kente yönelim, kent sorunlarını daha da ağırlaştırmaktadır. Küçük köylülüğü tasfiye eden bir tarımsal/kırsal politika anlayışının, yukarıda çerçevesi çizilen sorunların hafifletilmesine katkı koymayacağı açıktır.

Türkiye'nin kırsal alanının temel ekonomik faaliyeti tarımdır. Bu bağlamda, tarımdan koparılmış bir kırsal alan politikasının ülke için yararlı olma kapasitesi sınırlıdır. Ülke tarımının gereksinim duyduğu kırsal altyapı yatırımlarının tamamlanması, öncelikli bir politika hedefidir. Buna karşılık gerek IPARD, gerekse ülkenin merkezi ve yerel bütçesinden ayrılan payların, bu yatırımların gereksinim duyduğu miktarın çok gerisinde olduğu açıktır.

Toprak mülkiyeti alanında yaşanan adaletsizliklerin düzeltilmesi, kırsal ve tarımsal alanların giderek yaygınlaşan amaç dışı kullanımının engellenmesi, dağınık ve yeterli kamu hizmeti alamayan kırsal yerleşim sorunlarının çözülmesi, AB kırsal politika setinde "seçimlik" nitelikte yer almayan, ancak ülke için ciddi önem taşıyan başlıklar olarak ortada durmaktadır.

Şurası açıktır ki, daha iyi bir Avrupa ve daha iyi bir Türkiye için, daha iyi bir politik anlayış ve politika seti mümkündür.

Dipnot

1. Avrupa Birliği'nin kırsal ve tarımsal politikalarının merkezi kapitalizmin dönüşümüne koşut biçimde değişiminin dönemlendirildiği bir çalışma için bkz; Günaydın, Gökhan, Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm/Politika Transfer Süreci/AB ve Türkiye, Tan Kitabevi Yayını, Ankara, 2010

Türkiye tarımının serbest piyasaya uyarlanması ve küçük çiftçiliğin tasfiyesi

Türkiye'yi 12 Eylül cuntasına götüren sürecin temel taşları 1973-1979 arasında yürütülen GATT Tokyo Turu sırasında döşendi. Küresel şirketlerin tarımın serbest piyasaya açılması talimatını ilk uygulamaya koyan ülkelerden biri, bunu Tokyo Turu'nda reddeden Türkiye oldu; hem de neredeyse reddini bildirdiği yılda! Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel (ki ekibinde geleceğin başbakanı Turgut Özal da vardı) 1980 başında, 24 Ocak Kararları diye bilinen kararları yürürlüğe koydu. Fakat toplumsal muhalefet çok güçlüydü, alınan kararları uygulamak mümkün değildi. Aynı yıl, 12 Eylül'de askerî darbe yapıldı.

12 Eylül cuntasının oluşturduğu iklim ve atmosferi arkasına alan Turgut Özal neoliberal politikaları uygulayabilmek için Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) ile işbirliğine giderek işe başladı. Böylece, Tokyo Turu'nda reddedilen tarımın serbest piyasa içine alınması 24 Ocak Kararları'yla fiilen uygulamaya kondu ve sadece çiftçiler için değil, işçiler, memurlar ve gençler için de hayatı cehenneme çevirecek yeni dönem başladı. Türkiye ekonomisinin dümeni IMF ve DB'ye, tarım sektörü serbest piyasa çarkına teslim edildi. "Kardeş kanı dökülmesine son vermek", "iç savaşı önlemek", "huzur ve asayişi temin etmek", "devletin milletiyle bölünmez bütünlüğünü tesis etmek" gibi hedeflerle işbaşına gelen cuntanın ilk ve değişmez önceliği Türkiye ekonomisini küresel şirketlerin isteği doğrultusunda serbest piyasaya teslim etmekti.

Abdullah Aysu

1954 Ankara doğumlu. Ankara'da çiftçilik yapan bir ailenin sekiz çocuğundan biridir. Beş yılı zirai öğrenim, yedi yılı tarım bakanlığı bünyesinde olmak üzere, 39 yıldır tarımla uğraşıyor. "Tarladan sofraya tarım", "Avrupa Birliği ve tarım", "Küreselleşme ve tarım", "Türkiye'de tarım politikaları" ve "Brezilya topraksız kır işçileri" adlı kitapların yazarıdır. Dokuz yıl Türkiye Tarımcılar Vakfı Genel Başkanlığı görevinde bulundu, halen Çiftçi Sendikaları Konfederasyonu Genel Başkanlığı ve Avrupa Via Campesina (Avrupa Çiftçi Yolu) hareketinin Türkiye temsilciliğini yürütmektedir.

Çözülüşün adımları

24 Ocak Kararları'yla Türkiye ekonomisinin ve tarımının Dünya Bankası nezaretinde başlayan yeniden yapılandırması tarımı tahrip etti, çiftçiliği ortadan kaldırdı, yerine şirket tarımcılığını ikame edecek noktaya adım adım taşıdı. Süreç, 1980'de yapısal uyarlama kredisi adıyla DB tarafından verilen beş genel uyarlama kredisiyle başladı. İlk adımda, 1982'de tohumda başlayan liberalizasyon 1984'te tohum dış alımının serbest bırakılmasıyla tamamlandı. Alanın böylece hazırlanmasıyla, tarım sektörünü kapsamlı bir biçimde küresel piyasaya açan ilk adımı olarak Tarım Sektörü Yapısal Uyarlama Kredisi (Tarım SECAL) için koşullar hazırlandı. Tarım SECAL, tarım sektörünün ürün planlamasından kredi sistemine, girdi sağlama sisteminden sektöre dönük kamu örgütlenmesine kadar sektörün yönetimini yeniden yapılandırdı.[1] DB'nin Türkiye ekonomisini topyekûn yeniden yapılandırmak (yani özelleştirmeler dönemini başlatmak) üzere kredi politikalarını sektörel düzeyde derinleştirme stratejisinin başlangıcı olan Tarım SECAL'i diğer sektörleri dönüştürmeye hizmet eden benzer kredi anlaşmaları izledi.[2] Tarım SECAL kapsamında 1984'ten itibaren fiyatlar dolar cinsinden belirlendi, 1986'da da tam serbestleştirme gerçekleşti. Bu dönem anlaşmaları Türkiye Zirai Donatım Kurumu (TZDK) ile Tarımsal İşletmeler Genel Müdürlüklerini (TİGEM) içine aldı, TZDK kapatma yoluyla tasfiye edildi, şimdilerde TİGEM'ler de kiralama adı altında parça parça kamudan özel sektöre devredilmektedir.

Tarımdaki araştırma faaliyetleri, DB'nin 1984'teki Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Kredisi ve 1992'deki Tarımsal Araştırma Projesi Kredisi ile halledili.[3] Bu kredilerle tarım ve ormancılık alanlarında araştırmaların kapsamını genişletmek ve güçlendirmek adı altında, Tarım Bakanlığı'nın bütçe ve planlama sistemine müdahale edildi, araştırma alanındaki kamu güvencesi ortadan kaldırılıp araştırma kuruluşları işlevsizleştirildi.

DB kredilerinin bir başka şartı da tarımsal kredi faizlerinin serbest bırakılmasıydı. Bu yolla devletin tarımda sübvansiyon imkânları önemli ölçüde budandı. 1983 ve 1989'daki iki kredi anlaşmasıyla Ziraat Bankası'nın Tarım Kredi Kooperatiflerindeki (TKK) rolü azaltıldı ve sonunda banka önemli ölçüde tarım sisteminin dışına çıkarıldı.[4]

Devletin tarımdaki egemenlik ve etkisini sistemli bir şekilde kırmayı amaçlayan Tarım SECAL anlaşmasının en yaygın teşkilâta sahip iki kamu kurumu olan Devlet Su İşleri (DSİ) ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nü (KHGM) boş geçmesi elbette düşünülemezdi. Sulama ve drenaj alanlarıyla ilgili kredilerle bunların defterinin dürülmesine de başlandı.[5] Bu kredilerle kamu tarafından yapılan ve yürütülen sulama Sulama Birlikleri'ne devredilerek tarımsal sulama, ticarî esaslara göre yürütülen ve yönlendirilen bir dönüşüme uğratıldı. 1997 tarihli Sulama Yönetimi ve Yatırımlarında Katılımcı Özelleştirme Projesi DB'nin bütün dünyada uygulatmaya çalıştığı suyun özelleştirilmesinin altyapısını hazırladı.

1980-85 arasında beş tarımsal krediyle başlayan yeni süreç 2000'de imzalanan malî sektör, sayısal güvenlik sektörü, telekomünikasyon ve enerji sektörlerini de kapsayan Ekonomik Reform Kredi Anlaşması ile yeni bir aşamaya geçti.[6] Bu anlaşmanın uygulama ilkelerini belirleyen 600 milyon dolarlık Tarımsal Reform Uygulamaları Kredisi, 2001'de imzalandı.[7] Ne yazık ki, anlaşmanın Türkiye ayağındaki yetkilisi Tarım Bakanlığı değil, IMF ve DB'nin yönlendirmesi altında olan Hazine Müsteşarlığı'ydı.

Kısacası, 1980'lerde on kredi, 1990'larda

yedi kredi olmak üzere, toplam 17 kredi anlaşması imzalanmış oldu. Her kredinin karşılığında hükümetler tarafından bazı ödünler verildiğinden, bu krediler tarım sektörünü serbest piyasa ekonomisine itekleyerek Türkiye'yi gelişmiş ülkelerin tarım, gıda ve ecza şirketlerinin açık pazarı kıldı. Bu makalenin kapsamında bu kredilerin tarımda küçük üreticinin yararlandığı son mevzileri de dağıtan bir topçu ateşi işlevi gördüğünü hatırlatmakla yetinelim, çünkü krediler şu şartlara bağlı olarak verilmişti:

- Desteklemelere tümüyle son verilmesi,
- Doğrudan gelir desteğine geçilmesi,
- Devletin tarımsal üretim ve tarımsal sanayi alanında hiçbir etkinlik göstermemesi,
- TZDK, ÇAY-KUR, TEKEL, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş'den (TŞFAŞ) geriye kalanların özelleştirilmesi ya da tasfiye edilmesi,
- Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin (TSKB) DB'nin uygun bulacağı biçimde yeniden düzenlenmesi.

Böylece, bir yandan ülkenin ürün deseni değişirken bir yandan devletin (ve Tarım Bakanlığının) ülke tarımındaki kör topal da olsa uygulanan öncülük, koruyuculuk, düzenleyicilik rolü ortadan kalktı. Tarım ülke ihtiyaçlarının karşılanmasına değil, küresel şirketlerinin kârlılığına öncelik veren bir mecraya sokuldu.

Zemini hazırlama aşaması

IMF, Dünya Bankası, DTÖ ve AB Ortak Tarım Politikası (OTP) patentiyle 1980'den itibaren uygulanan politikalar Türkiye'nin özellikle Büyük Bunalım ve İkinci Paylaşım Savaşı sırasında kurduğu ve esas olarak büyük toprak sahipleri ile ticaret burjuvazisinin çıkarlarını gözetse de köylüye de bir ölçüde koruma ve güvence sağlayan kurumların bir bir tasfiyesini gerektiriyordu.

1980'le başlayan "serbest piyasacılık" dönemine dek, her ne kadar (toprak ağaları-tefeci tüccar sermayesi ittifakı eliyle) ta başından uğradığı müdahale ve sabotajlarla çarpık ve eksik kurulmuş da olsa az çok "genel çıkarı" ya da "ortak iyiyi" hedefleyen bir kamu-çiftçi-tüketiciler zincirinden söz edilebilirdi.[8] Söz konusu zincirde kamunun rolü üretici ve tüketiciyi koruma amaçlıydı. Bu zincirin büyük tarım, gıda ve ecza şirketlerine geçmesi için küresel ölçekte çalışmalar başladı, tarımın tahribatına böyle geçilebildi.

Tarımın serbest piyasa içine çekilebilmesi için öncelikle devlet ile çiftçinin bağının koparılması gerekiyordu. IMF ve DB bu amaçla a) tarımsal girdilere uygulanan sübvansiyonların tedricen kaldırılması, b) tarımsal kredi faizlerinin yükseltilmesi, c) tarımsal Kamu İktisadî Teşekküllerinin özelleştirilmesi, d) destekleme alımları yapan kuruluşların özelleştirilmesi ya da işlevsizleştirilmesi "buyruğunu" verdi.

Kapitalist merkezlerce dayatılan ekonominin yeniden yapılandırılması görevi belirttiğimiz gibi 12 Eylül darbecilerinin "ortalığı temizlemesiyle" 1983'te iktidara gelen Anavatan Partisi (ANAP) iktidarında başladı. Bu partinin 1991'e dek sürecek iktidarının ilk altı yılında Başbakanlık görevini 24 Ocak kararlarının mimarlarından Turgut Özal yürüttü. KİT'lerin özelleştirilmesini engelleyen yasaları değiştirmekle işe başlayan Özal çiftçi ile devletin bağını koparmak için ayrıca,

- Üç yanı denizle çevrili ülkenin akarsu ve göllerindeki ürünlerden doğru ve iyi yararlanılmasında önemli görevler üstlenen ve daha geliştirilmesi gerekirken Su Ürünleri Genel Müdürlüğü'nü,
- Gıdaların kalite ve sağlıklılığının hem test hem de kontrolünü gerçekleştiren Gıda Kalite ve Kontrol Genel Müdürlüğü'nü,
- Hayvanların sağlıklı yetiştirilmesi ve tüketicilerin sağlıklı hayvansal gıda tüketmesinde yararlı görev gören Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü'nü,
- Üretici köylüyü yeniliklerle buluşturan Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü'nü,
- Bitki sağlığı ve zararlılarla mücadelede etkili teknik ve bilgi desteği sunan Zirai Mücadele ve Karantina Genel Müdürlüğü'nü,
- Tarım topraklarının amaç dışı kullanımını engelleyen Toprak-Su Genel Müdürlüğü'nü kapattı.

1980'le başlayan "serbest piyasacılık" dönemine dek, her ne kadar çarpık ve eksik olsa da az çok "genel çıkarı" ya da "ortak iyiyi" hedefleyen bir kamu-çiftçi-tüketiciler zincirinden söz edilebilirdi. Bu zincirde kamunun rolü üretici ve tüketiciyi koruma amaçlıydı. Bu zincirin büyük tarım, gıda ve ecza şirketlerine geçmesi için küresel ölçekte çalışmalar başladı, tarımın tahribatına böyle geçilebildi.

ANAP Hükümetinin kapattığı bu genel müdürlüklerden boşalan yerlere özel sektör girdi; tarım toprakları kâr amaçlı olarak konuta ve sanayiye açıldı. İlaç ve gübre kullanımı yakın zamana kadar özel sektörün "ne kadar çok satarsa o kadar çok pirim alacak olan" gezgin satıcılarının eline terk edildi.

Özal hükümeti ayrıca, DB ve temsil ettiği küresel şirketlerin talepleri uyarınca tarımdaki devlet tekellerinin kaldırılması işlemlerini başlatarak Türkiye kırsalındaki toplumsal dokuyu kökten değiştirecek tasfiye sürecinin önünü açtı. İşe çayla başlandı; tütün ve şekerdeki devlet tekellerinin tasfiyesi Özal'ın ekonomi politikalarına "muhalefet eden" başka siyasal partilerin hükümetlerine nasip olacaktı.

Çay Yasası: Çay tarımı genellikle, küçük aile işletmeciliğine dayandığından bölge için ekonomik, sosyal ve politik önemi vardı. Bölge insanının çay tarımıyla yoğun bir şekilde uğraşması ve çay sanayinde görev alması nedeniyle bilgi beceri ve kültüründe farklılaşma ve gelişme görülmüş, çay üretimi ve sanayisi bölge halkı için önemli istihdam kaynağı olmuştu.

Gıda üretiminin önemli alt sektörü olan ve küçük aile tarımı şeklinde yapılan çay tarımı ve sanayindeki kamuya ait çay tekeli 44 yıl sonra, 04 Aralık 1984 tarih ve 3092 sayılı kanunla kaldırıldı, çay tarımı, işlenmesi ve satışı serbest bırakıldı.

Şeker Yasası: ANAP hükümetlerinin başladığı işi tamamlamak 28 Mayıs 1999-18 Kasım 2002 arasındaki DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümetine

nasip oldu. Bu hükümet, 4 Nisan 2001'de IMF ve DB'nin isteğiyle 4634 sayılı Şeker Yasası'nı çıkardı.

Şeker pancarı çiftçilerin bitkisel üretim ile hayvan yetiştiriciliğini bir arada yapabilmesine olanak sunan önemli bir endüstri bitkisidir. Şeker pancarının tüm yan ürünleri, baş ve yaprakları, küspesi melası en ucuz kaba yem olarak değerlendirilir. Bir dekar şeker pancarı yan ürünlerinin içerdiği hayvansal besin değeri 500 kilogram arpaya eşdeğerdir. Başka bir deyişle, bir dönüm şekerpancarı yetiştirirken hayvanlar için de yaklaşık iki dönüm arpa yetiştirmiş gibi ek değer üretilir. Kendisinden sonra ekilen hububatta ise yüzde 20 verim artışı sağlayan, baş ve yapraklarının toprakta bırakılması halinde dekara 5 kilogram saf fosfor ve 15 kilogram potasyuma eşdeğer bitki besin maddesi temin eden bu eşsiz ürünün 450 bin aile tarafından 65 ilde, 7 bin 200 yerleşim biriminde ziraatı yapılmaktaydı. Bütün bu özellikleriyle tarımın şirketleşmesinin önünde engeldi, çünkü çiftçi, 1 dekar şeker pancarından elde ettiği geliri 4-5 dekar buğday ekerek elde edebilmekteydi. Şeker pancarı, tarıma oluşturduğu bu dayanaklar sayesinde, hayvan yetiştiriciliği ile bitkisel üretimin birlikte yapıldığı işin adı olan tarımın, doğal yollarla yaşayabilmesine olanak sağlamakta, küçük aile çiftçiliğin sürmesine destek olmaktaydı.

Şeker pancarının bir başka önemli özelliği istihdam yaratmasıydı. Ekim sahalarında yüzde 40 oranında işgücü değerlendirilmekteydi. Şeker pancarı tarımı buğdaya göre 18 kat, ayçiçeğine göre 4.4 daha fazla istihdam yaratır, yan ürünleriyle de süt ve et hayvancılığını teşvik eder.[9]

Şeker Yasası sonrasında,

- Pancar üreticileri yaklaşık 2 milyon dekar arazide artık pancar ekemiyor,
- 175 bin üretici üretim dışına çıkarıldı,
- 200 bin büyükbaş hayvanın yaş küspe ihtiyacı karşılanamıyor,
- şeker fabrikalarında çalışan işçiler işlerinden ve aşından oluyor,
- 18 milyon ton olan şeker pancarı üretimi geriledi,
- ekolojik denge azalan şeker pancarı üretimi oranında bozuldu, çünkü bir dekar şeker pancarının sağladığı oksijen üç dekar çam ormanına eşittir.[10]

Sadece şeker pancarı üretimine getirilen yüzde 10'luk kota bu kadar yoksulluğa ve işsizliğe neden oldu. Yasayla nişasta bazlı şeker (NBŞ) kotalarının yüzde 50 artışı veya eksiltme yetkisi Bakanlar Kurulu'na verildi. Bakanlar Kurulu bu yetkiye sahip olduğundan bu yana NBŞ kotasını hep yüzde 50 arttırdı. NBŞ kotasının arttırılmasıyla,[11]

- NBŞ üretimi 117 bin ton arttı, pancar şekeri üretimi 117 bin ton düştü,
- kg. başına 12 TL katma değer yaratan pancar şekeri yerine NBŞ kullanıldığında, 50 kuruşluk kâr için 11,5 TL katma değer kaybedildi, yılda 1 milyon 345,5 TL'lik katma değer kaybı yaşandı,
- pancar üretiminde 850 bin ile 1 milyon ton kayıp oldu,
- 60 bin çiftçi ailesi pancar üretimi yapmaktan alıkondu,
- 400 bin dönüm arpaya eşdeğer yem üretimi ve nakliye sektöründe 2 milyon ton iş hacmi kaybına neden olundu,
- NBŞ kotası yüzde 50 arttırılmasa 5 adet NBŞ üreticisi şirket 150 milyon TL kârdan olacaktı. Türkiye binlerce çiftçisiyle birlikte 250 milyon ilave katma değerini kaybetti.

Tütün Yasası: DSP-MHP-ANAP çiftçiliği ortadan kaldıracak, şirket tarımcılarına avantaj sağlayacak, tütün üreticilerinin yıkımına neden olacak, üzüm üreticilerini derinden etkileyecek olan Tütün Yasasını çıkararak yola devam etti.

Tütün, küçük aile çiftçileri tarafından yapılan bir faaliyettir: Tütüncü aile 14 aya yayılan zaman diliminde toprağı 3-4 kez işler. Yoğun ve incelik isteyen bir emek sonucu ekonomik değeri yüksek ürün elde eder. Tütünü tütün makinesi ve traktörü olmayan yoksul çiftçiler de ekebilir, ailesiyle birlikte çalışabilir.

Kanun çıkarıldığında Türkiye'de sigara tüketimi 168 bin tondu. Bu da 8.4 milyar paket sigara demekti. Yasanın çıkarıldığı dönemde bir paket sigaranın ortalama fiyatını 1 milyon kabul edersek, sigara pazarının değeri 8.4 katrilyon liraydı. Bunun yaklaşık 6 katrilyonu vergidir. Bu hacimdeki büyük pazar küresel tütün ve sigara şirketlerinin iştahını kabartıyordu. Türkiye'de 2000 yılı itibarıyla 200-220 bin ton tütün üretilmekteydi. Tüketim ise 170 bin tondu. 110 bin ton da ihracat yaptığımız hesaba katıldığında, Türkiye'nin ihtiyacı 280 bin tondu.[12]

Muhalefetteyken Tekel'in özelleştirilmesine karşı politika yürütenler iktidar olduklarında "ülkemizde tütün yakılmaktadır" ifadesini dillerine pelesenk edip özelleştirme için kamuoyu oluşturma çabasına girdiler.

Pazar hacmi ve devlet kasasına sağladığı gelirin yanı sıra, şark tütünü daha az verimli ve meyilli arazilerde yetişiyor. Onun yetiştiği yerde çiftçinin başka ürün ikame etmesi mümkün değil. Bu arazilerde ekim yapılamayacağından yağmur ve rüzgâr erozyonuyla toprak tabakası kaybolacak, verimli topraklar akacak, verimsiz kaya tabakaları kalacak. Toprak üretim dışı kalacak, doğa tahrip olacak. Bunların hepsinin bilinmesine karşın dış güdümlü politikacılar buna aldırmadılar. Yasanın çıkarıldığı dönemde Türkiye'de 5001 köyde tütün ekimi yapılırken tütün üreticisi aile sayısı ise 575.796 idi,[13] çoğunluğu tütün üretemeyerek kentlere göç etmek zorunda kaldı. Çiftçiler üretemez duruma geldikten sonra, tütün fabrikasının işçileri de işsiz kalacaktı.

Yabancı sigara üreticilerinin nikotinin bağımlılık yapıcı etkisini arttıran ve insan sağlığına zararlı, ölümcül hastalıklara yol açan katkı maddelerinin kullanıldığı kendilerince de ikrar etmiş olan ürünlerinin piyasaya hâkim olacağı bilindiği halde buna da aldırılmadı.

Kısacası, ülke ekonomisinin, toprak ve doğanın, çiftçilerin, işçilerin ve insan sağlığının zarar göreceğini, küresel sigara şirketlerinin kazanacağını bilerek çıkardılar bu yasayı.

Tütün Yasası sonrasında,

- küresel sigara şirketleri tütün ve sigara işini ele geçirme emellerine kavuştu,
- Tekel tütünde destekleme fiyatı ve alımı yapmaktan çıkarıldı. Tekel'e bağlı suma fabrikaları, üzüm üreticisinin üzümlerini artık almıyor,
- yaklaşık 583 bin olan tütün üreticisi sayısı 2010'larda 50.685'e geriledi,[14]
- 2000'de 234 bin hektarda tütün üretiliyordu, 2011'de tütün üretim alanı 40-50 bin hektara geriledi,[15]
- 2000'de 208 bin ton tütün üretilirken 2010'da

53.018 ton tütün elde edildi,[16]

- Tekel alımda olsaydı, tütünün kilo fiyatı 40 TL'den aşağı olmayacaktı, şu anda tütünün kilosu ortalama 12.5 TL'ye bile ulaşmıyor.[17]

Uygulanan bu politikalarla üreticiler ve köylülerle devletin bağı koparıldıktan sonra sıra, çiftçilerin örgütleriyle bağını koparmaya gelmişti.

Çiftçilerin örgütleriyle bağının koparılması aşaması: DSP-MHP-ANAP Koalisyonu, IMF ve DB'nin isteğiyle şirketlerin egemenliğini sağlamak için 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Yasası'nı (TSKB) çıkardı.[18]

Bu yasa ile

- birlik yönetimlerinin üzerinde üst bir yetkiyle donatılan Yeniden Yapılandırma Kurulları (YYK) oluşturuldu. Kooperatif arsalarının satılması, işçilerin işine son verilmesi, entegre tesislerin şirketlere dönüştürülmesinde YYK belirleyici hale getirildi;

- kooperatiflere ait fabrikaların üç yıl içerisinde şirketlere dönüştürülmesi öngörülerek Birlik fabrikalarının özelleştirilmesinin önü açıldı. Ürün bazında kurulu kooperatiflerin, entegre tesislerinin şirketleştirilmesiyle bu ürünler de şirketlerin belirleyiciliğine girmiş oldu;

- birliklerin devlet veya diğer kamu finans kurum ve kuruluşlarından malî destek almasına ve devlet bankalarından kredi sağlamasına engel konuldu;

- birliklere banka kurma yasağı getirildi.

Üreticilerin birlikleriyle-örgütleriyle bağının koparılması bu yasayla başarıldı. Şimdi sıra "çiftçileri çiftçilikten çıkarma" aşamasına gelmişti.

Bu aşamayı incelemeye geçmeden önce kronolojik bir geri dönüş gerekli: Sosyalist sol ve Kürt hareketi dışında Türkiye'de temsil edilen her siyasal hareketin ve partinin hükümetlerde, dolayısıyla da ekonomik yıkım politikalarında pay sahibi olduğunu görmüştük. Hayvancılığın halledilmesi de Doğru Yol Partisi (DYP) ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP, sonradan CHP) koalisyonuna havale edilmişti.

Hayvan varlığının tahribi: Önce Süleyman Demirel, onun Cumhurbaşkanlığına geçmesiyle de Tansu Çiller başbakanlığındaki DYP-SHP Hükümetleri (Mayıs 1991- Ekim 1995) hayvancılığı düzenleyen kurumların tasfiyesini üstlendi. Bu doğrultuda Et ve Balık Kurumu (EBK), Yem Sanayi (YEMSAN) ve Süt Endüstrisi Kurumu (SEK) özelleştirildi. Bu kurumları alan şirketler ilk iş olarak yem fiyatlarını arttırdı, SEK'i alan şirketlerse süt fiyatını düşürdüler. Hayvan yetiştiricisi çiftçiler de hayvanlarını ellerinden çıkarmak zorunda kaldı. Hayvanlarından yoksun bırakılan çiftçinin hayatına bu kez kredi kartlarıyla bankalar girdi. Çiftçilerin kara günlerde satacakları danaları, koyunları kalmayınca kredi kartlarına yüklendiler. Düzenli kazançları olmadığı için kredi ödemelerini gününde yapamadılar, bindirilen faizler nedeniyle kartopu gibi büyüyen borçlarını ödeyemez oldular; önce traktörleri haciz edildi, sonra da, topraklarını kaybetmeye başladılar. Tarımda tahribat, hayvancılık sektöründeki özelleştirmelerle hız kazandı, tespih taneleri gibi dağıldılar.

EBK, SEK ve YEM SANAYİ özelleştirilmeden önce, 1980'de 87 milyona ulaşan[19] hayvan sayısı 2009'da 37.7 milyona geriledi.[20] Türkiye hayvansal ürünlerde ihracatçı konumdan ithalatçı konuma getirildi. En önemlisi de, bitkisel üretimle hayvan yetiştiriciliğini bir arada yapan küçük aile çiftçileri, ürettikleri bitkilerle hayvanlarını beslerken, hayvan gübrelerini de toprağa saçarak hem ekolojik bozulmayı bir ölçüde önlüyor hem de şirket tarımcılığına karşı kendilerini savunabiliyordu. Hayvancılık alanındaki özelleştirmeler, küçük aile çiftçiliği uğraşındaki köylülerin üretim girdisi üreten ve pazarlayan şirketlere karşı direncini kırdı. Kimyasala dayalı üretilen ürünler besin değeri bakımından fakirleşti. İlaç kalıntısı nedeniyle sağlık için risk oluşmaya başladı. Sadullah Usumi bu durumu şöyle anlatıyor:[21] "Piyasalarda rekabet ortamı yaratan SEK devletin elinden çıkınca süt alım fiyatlarını sanayiciler tespit etmeye başladı. SEK satılmadan önce üreticilerin 18 bin liraya satabildiği sütlerin fiyatları üç beş ay içinde 12 bin liraya düşürüldü. Et piyasalarında denetim kalmadı. Üreticilerden ucuz fiyatlarla alınan et ve süt ürünleri tüketiciye yüksek fiyatlarla satıldı. Süt alım fiyatları sürekli düşürülürken, peynir, tereyağı, yoğurt gibi ürünler zamlandı.1995'te süt fiyatları 12 bin lira iken, kilo başına destek 3 bin liraydı; süt bedellerinin dörtte biri. 1998'de süt alım fiyatları 85 liraya çıktı. Buna karşılık devlet desteği 3 bin liradan sadece 5 bin liraya çıktı. Süt bedelinin 16' da biri… Bu arada yem fiyatları bir yılda 60 bin liraya tırmandı… Böylece süt üreticilerinin gelirleri azalırken, giderlerinden büyük artış oldu."

> Tohum olmazsa tarım ve gıda olmaz. Bu nedenle üretici köylüler ve tüketiciler için tohum yaşamla eş anlamlıdır. AKP Hükümetinin çıkardığı Tohumculuk Yasası ile kamuya tohum alanından el çektirildi. Yasa çiftçileri ihtiyaçları olan tohumu şirketlerden karşılamaya mecbur bıraktı. Tohumculuk Yasası'yla çiftçilerin çiftçilikle bağı koparıldı!

Çiftçilerin çiftçilikten çıkarılma aşaması: Bilindiği üzere, tohum bitkisel üretimin ve gıda zincirinin ilk halkasıdır. Tarım tohumun bulunmasıyla başlamıştır. Tohum olmazsa tarım ve gıda olmaz. Toprağa gübre (organik-kimyasal) saçmazsanız, bitkiye ve böceğe ilaç atmazsanız az da olsa bir miktar ürün alabilirsiniz. Ama toprağa tohum saçmazsanız ürün elde edemezsiniz. Bu nedenle üretici köylüler ve tüketiciler için tohum yaşamla eş anlamlıdır.

Şirketlerin en büyük hayali de, çiftçiyi/köylüyü kendine bağımlı kılmak için tohumu ele geçirmektir. AKP Hükümetinin 2006'da çıkardığı 5553 Sayılı Tohumculuk Yasası[22] ile kamuya tohum alanından el çektirilmesi ve çiftçilerin ürettikleri tohumlarına sadece değiş tokuş hakkı tanınması, satışlarının engellenmesiyle meydan tohum şirketlerine bırakıldı. Tohumculuk Kanunu'nun çıkarılmasında IMF, DB ve AB'nin etkisi büyüktür.

Tohumculuk yasasıyla,

- yurt içinde sadece kayıt altına alınmış çeşitlere ait tohumlukların ticaretine izin verilerek çiftçilerin ürettiği tohumları satmalarına engel getirildi, tohumun sadece parasız değiş tokuşuna izin verildi;

- devlet-kamu tohum üretim alanının dışına

çıkarıldı, tohumun sertifikalandırılması, ticaret ve denetimini şirketlere bırakıldı;

- şirketlerle çiftçiler arasındaki anlaşmazlıklarda devlet değil, tohum şirketlerinin oluşturduğu Tohumcular Birliği yetkili kılındı.

Yasa çiftçileri ihtiyaçları olan tohumu şirketlerden karşılamaya mecbur bıraktı. Oysa kendi ürettiği üründen tohumunu ayırabilene çiftçi denir. Tohumculuk Yasası'yla çiftçilerin çiftçilikle bağı koparıldı! Tarımda uygulanan IMF-DB yaptırımlarına, DTÖ normlarının yanı sıra, 3 Ekim 2003'ten itibaren Türkiye'nin AB'ye aday üye olması nedeniyle, AB Ortak Tarım Politikası (OTP) müzakereleri de eklendi.

Şirketlerin tarımda egemen kılınması

Hükümetler şirket yanlısı dış güdümlü politikalarıyla, çiftçilerin tasfiyesinde belli bir aşamaya geldiler. Şimdi sıra, şirketleri tarım ve gıdada tam egemen kılmaya gelmiştir. Bu amaçla çıkarılan kanunlar:

Tarımsal Üretici Birlikleri Yasası:[23] Şirketlerin karşısında örgütsüz bırakılan çiftçiler örgütlensin diye yasa çıkarıyoruz yanılsaması yaratmak için çıkarılan Tarımsal Üretici Birlikleri Yasası ile esasında çiftçilerin birlikte davranmaları engellenmektedir. Çünkü bu yasa,

- Birlik üyelerinin kolektif üretim yapmasını engelliyor,

- tüm üyelerin birliklere ortak olmasını, ancak birliklerin üyelerinin ürettiği ürünleri işleyebilecek sanayi tesisleri kurmasını önlüyor,

- birliklerin üreticilerin kullandıkları girdilerin (ilaç, gübre vb.) iç veya dış piyasadan toptan alıp üreticilere dağıtmasını engelliyor,

- üretici-tüketici ilişkisini kurup aracıları ortadan kaldırmayı sağlayamıyor,

-birliklerin çiftçiler adına tek tek olmak kaydıyla sözleşme imzalayabilmesini, ancak tüm üyeleri adına sözleşme imzalamasını yasaklıyor.

-birliklerin gelirlerinden üyelerine pay dağıtılması engelliyor,

-birliklere tarımla ilgili olan ve onaylanmış uluslararası sözleşmeleri aynen kabul etme ve gereğini yapma zorunluluğu getiriyor.

Bu yasanın üreticilerin birliğini tesis etmek üzere değil, dağıtmak maksadıyla çıkarıldığı açıktır.

Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Yasası:[24] Lisanslı Depoculuk Yasası ABD'den örnek alınmış bir yasadır. Ancak, doğru kopyalanmamıştır. Türkiye'de çıkarılan yasa ABD'deki uygulanmasından farklıdır: ABD'deki Lisanslı Depoculuk Kurumu çiftçinin/tarım şirketlerinin sorununu çözmeye ve çiftçiye kazandırmaya göre oluşturulmuştur, çünkü sıfır faize yakın kredi destekli, depo kirası yoktur. AKP Hükümeti'nin çıkardığı Lisanslı Depoculuk Yasası ise çiftçinin sorununu çözmeye değil, şirketlere kazandırmaya göre oluşturulmuştur. Ürüne karşılık çiftçiye ucuz kredi desteği yok, depo kirası var. Bu yasa, depolarda ürünlerini bekletme gücüne sahip toprak ağalarıyla şirketlerin yararına, küçük ve orta ölçekli çiftçilerin zararınadır.

Organik Tarım Yasası:[25] Organik tarım sertifikası nasıl ürünlerin organik olduğuna dair belge ise, Organik Tarım Yasası da tarımın şirketlere devredilmesinin belgesidir. Şöyle ki; yasa organik tarım sertifikasını verme yetkisini devlet kuruluşlarına değil, çiftçilere para karşılığında hizmet verecek olan şirketlere vermiştir.

Tarım Sigortası Yasası:[26] Tarım Sigortası Yasası, mevzuatı çiftçileri değil, sigorta şirketlerini gözetecek, daha da zenginleştirecek şekilde düzenlemiştir. Yasayla çiftçilerin ödeyeceği sigorta priminin yüzde 50'sinin devlet tarafından karşılanması öngörülmüş, fakat yasa bu öngörüyle çıktıktan sonra sigorta şirketleri prim oranlarını devletin çiftçilere vereceği teşvik oranında yükseltmiştir.

Tarım Kanunu:[27] Çiftçilere gayri safi millî hasılanın yüzde 1'inin altında destekleme yapılmayacağı kanun maddesi haline getirilmiş, daha ilk yıldan itibaren, çiftçilere verilen destekler her yıl yüzde 1'in altında kalmıştır.[28]

Ziraat Odaları Kanunu:[29] Ziraat Odaları'na üyelik aidatlarını arttırma yetkisi gibi "ufak tefek", "ağza bir parmak bal çalma" misali kazanımlar sağlandı. AKP hükümetinin çiftçiler aleyhine, şirketler lehine çıkardığı yasalara Oda'nın sesiz kalmasını çiftçiler Oda'ya sağlanan "bir parmak bala" yormaktadır. Ziraat Odaları Kanunu, çiftçiler ile Ziraat Odası'nın zaten sıcak olmayan ilişkilerinin daha fazla soğumasına neden olmuştur.

Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu:[30] Birinci sınıf tarım arazisi üzerine izinsiz kurulmuş olan sanayicilere af getirmenin ötesinde bir işlevi olmamıştır.

Hal Yasası:[31] Eski hal yasası da yeni hal yasası da üretimden pazara kadar uzanan sürece çiftçileri değil, şirketleri egemen kılıyor. Çiftçilerin bin bir güçlükle yetiştirdiği ürünlere hallerde yok pahasına el konuyor. Çiftçilerin katma değerden yararlanmaları Hal Yasası'yla engelleniyor. Düzenlemeler çiftçilerin ürettiği ürünlerin katma değerini arttırmıyor. Aracılara kazandırıyor.

Yeni yasa ile belediyelere halleri devretme yetkisi de verildi, belediyeler isterlerse halleri özelleştirilebilecek. Hallerin özelleştirilmesi halinde, ürünün fiyatını üretici/çiftçi değil, satın alacak olan halin sahibi şirket belirleyecek. Hem de tek başına! Belediyelerin haftada bir gün üretici köylülerin ürünlerini getirip satabilecekleri pazar yeri sağlaması öngörülüyor. Buna da belediyeler zorunlu tutulmuyor.

Bundan sonra, bildik aracılardan çok daha büyük tarım ve gıda şirketleri pazara egemen olacak, pazarlarda köylülere yüzde 20 tezgâh yeri verecek.

Ulusal Biyogüvenlik Yasası[32]**:** Şirketlerin isteğiyle Ulusal Biyogüvenlik Yasası çıkarıldı. Halbuki, Ulusal Biyogüvenlik Yasası doğa için Anayasa niteliğindedir. Çıkarılan yasayla hayvan besleme amaçlı GDO'lu yem ithalatına izin verildi. Hayvan yemi olarak kullanılacak olan taneli yemlerin, örneğin GDO'lu mısırın çiftçiler tarafından tohum olarak kullanılmasını engellemek zordur. Hayvanların yeminde kullanılan GDO'lu tohumların hepsini çiğneyemeyeceği için bir kısmının gübrelerle birlikte toprakla buluşma riski vardır. Ayrıca, çocuk maması hariç, GDO'lu ürünlerle gıda üretmek serbest bırakıldı.

Büyükşehir-Bütünşehir Yasası:[33] Hükümet 13 yeni büyükşehir kurulmasına ilişkin kanun çıkardı. Kanuna göre, 16 bin 200 köy mahalleye dönüşürken 1591 belde kapatılıyor. Beldeler sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarıyla aslında köydür. Mahalleye dönüştürülecek köylerle birlikte düşünüldüğünde, yaklaşık 20 bine yakın köy tasfiye edilecek. Toplam köy sayısı ise 34.500'dür. Bir başka ifadeyle, köylerin yüzde 47'si

halka sorulmadan ortadan kaldırılıyor. Kanunla nüfusun yüzde 75'i (56 milyon kişi) şehirli yapılıyor. Kanunun gerekçesinde "etkin, etkili, vatandaş odaklı, katılımcı, saydam ve olabildiğince yerel bir yönetim anlayışı" vurgulanıyor. Gerçekse, AB'nin "kırsal nüfusu yüzde 8-10 civarına indirin" talebinin yerine getirilmesinin yanında kırsalın rantçılara açılması ve sermayenin yeni birikim alanı olarak görülmesidir. Kırsal alanda yapılacak enerji santralleri (HES'ler, termik santraller, rüzgâr enerjisi santralleri-RES'ler ve güneş enerji santralleri-GES'ler) için yetkiyi merkezde toplamak ve böylece hukuka çalım atarak muhalefeti devre dışı bırakmaktır. Türkiye'deki köylerin yarısını köylükten çıkaracak olan bu yasayla köylülerin, ekonomik, sosyal, siyasal ve en önemlisi de kültürel hakları ile birlikte üretme hakları ellerinden alınmış olacak:

- Tarım ve hayvancılıkla uğraşan, suyu bedava kullanan, vergi muafiyetine sahip köyler belediye sınırlarına alındıktan sonra bu haklarını kaybedecek, köylü için hayat daha pahalı hale gelecek. Yeni alanlarda yasalar gereği hayvancılık yapılamayacağından insanların iktisadî faaliyeti kısıtlanacak, kültürel yaşamları erozyona uğrayacak.

- Tarıma ve gıdaya şirketlerin egemen olması için küçük ve orta ölçeğe sahip çiftçilerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. AB'nin talebi de tarımda köylü nüfusunun yüzde 10'un altına düşürülmesidir. Üretici köylü olan çiftçileri tasfiye eden bu yasayla küresel tarım ve gıda şirketlerinin taleplerine yanıt verilmiş oluyor.

- Kente dahil edilecek köy arazileri kıymetlenecek, ancak bu ranttan köylü herhangi bir pay alamayacaktır. Üstelik, başka yer gösterilerek veya kamulaştırma yoluyla köylerinden sürülebilecek, yaşam alanı üzerindeki haklarını kaybedebileceklerdir.

- Beldelerde ve köylerde yaşayan halka sormadan bu yönetim birimlerinin tüzel kişiliklerini kaldırmak demokratik değildir. AKP'nin Yerel Yönetimlerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Menderes Türel: "Avrupa Konseyi'nde (AK) 1989'da imzaladığımız Yerel Yönetim Özerklik şartnamesi gereğince yapılması gerekenleri daha yeni yapabiliyoruz" diyor. Evet, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na imza atan ilk ülkelerden biri Türkiye'dir. Ancak, bu Şart hizmetin halka en yakın yönetim birimlerince verilmesi ilkesine dayanır. Köyler ve belde belediyeleri halkın yönetime ulaşması ve katılması bakımından en uygun yönetimlerdir. Belde belediyelerinin, dolayısıyla yerel halkın yönetim/yönetme yetkisini ortadan kaldırmak yanlıştır, yapılması gereken buraları idarî ve malî açıdan güçlendirmektir. Ayrıca, yerleşim yeri sınırları içinde yaşayanların ortak sorunlarının nasıl çözüleceğine, o sınırlar içinde yaşayanların karar vermesi en doğru ve demokratik olan yöntemdir.

- Toplumsal açıdan, bu kanun köylü ve özellikle küçük üreticiler için yıkıcı sonuçlar doğuracaktır.

- Siyasî bakımdan ise köylü, işçi, memur ve küçük üretici, küçük esnaf katılımcı demokrasiden tamamen uzaklaştırılacak, küresel ve ulusal büyük sermaye ile rantiyeler güçlendirilecektir.

Özetle, kanun demokratik değil, kâra odaklı bir yönetim modeli, çiftçiliği ortadan kaldıracak, tarım ve gıdaya şirketleri egemen kılacak antidemokratik bir toplum tahayyülüdür.

Havza bazlı model ve desteklemeler: Azaltılan desteklerin büyük çiftçilerle şirket tarımcılığı yapan kapitalistlere aktarılması için 2010'dan itibaren "havza bazlı üretim ve destekleme modeli"ne geçildiği ilan edildi. Bu modelde, iklim, topografya ve toprak verileri dikkate alınarak Türkiye 30 havzaya bölündü, ekolojik olarak benzer bölgelerden oluşan bu havzalarda küçük ve orta çiftçilerin tasfiye edilmesi öngörülüyor.

Türkiye çiftçisinin asıl sorunu, maliyetlerin yüksek olmasına neden olan girdi fiyatlarının yüksekliğiyken bu modelde girdilerin (gübre, tohum, ilaç, su, mazot) sübvanse edileceği söylenmiyor; girdilerdeki vergiler kaldırılmıyor, düşürülmüyor.

Model belli ölçekteki tarlanın ve belli sayıdaki hayvanın altında tarla ve hayvana sahip olan çiftçilere destek verilmemesini öngörüyor; yani, desteklerin şirketlere ve büyük toprak sahiplerine aktarılması maksadıyla hazırlandığı aşikâr.

> Hükümet 13 yeni büyükşehir kurulmasına ilişkin kanun çıkardı. Kanuna göre, yaklaşık 20 bine yakın köy tasfiye edilecek. Bir başka ifadeyle, köylerin yüzde 47'si halka sorulmadan ortadan kaldırılıyor. Kanunla nüfusun yüzde 75'i (56 milyon kişi) şehirli yapılıyor.

Yönetmelikler

Kanunların yetişmediği yerlerde yönetmeliklerle şirketlere ön açıcılık yapılıyor. Toprak Mahsulleri Ofisi Hububat Alım Satış Esaslarına İlişkin Uygulama Yönetmeliği bu konuda en çarpıcı örnektir.[34] AKP Hükümeti yönetmeliklerle küçük çiftçilerin ürünlerini TMO'ya satmalarına engel oluyor; ürünlerini piyasada satmaya zorluyor. Hububat Alım Satış Alım Esaslarına İlişkin Uygulama Yönetmeliği'ne göre ekmeklik buğday, arpa, çavdar, tritikale, yulaf ve mısır için asgari alım miktarı, 2009'dan başlayıp 2018'e kadar kademelendiriliyor. 2010'da 3 ton, 2011'de 5 ton, 2012'de 10 ton, 2013'te 15 ton, 2014'te 25 ton, 2015'te 40 ton, 2016'da 60 ton, 2017-2018'de 80 tondan az ekmeklik buğday, arpa, çavdar, yulaf ve mısır üreten üretici ürününü TMO'ya satamayacak. Benzer asgarî miktar sınırı makarnalık buğday ve çeltik/pirince de getiriliyor.

Zeytinciliğin Islahı, Yabanilerin Aşılattırılmasına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair: Yönetmelik:[35] Zeytin ve zeytinden elde edilen gıdalar çevreye zararlı hiçbir atık bırakmaz. Zeytinlikler her dem yeşildir, bu özellikleriyle önemli bir karbondioksit yutak ve oksijen üretim alanıdır. Barışın ve sağlığın simgesi olan zeytin ağaçları da neoliberal saldırılarla karşı karşıya. Zeytinlikler, onları ortadan kaldıracak maden aramalarına açılmak isteniyor. Fakat 3573 sayılı yasa buna engel olduğu için yönetmelik çıkarılarak arkasından dolanma yoluna gidiliyor. 3573 sayılı yasa şöyle diyor: "Zeytinlik sahaları içinde ve bu sahalara en az 3 kilometre mesafede zeytinyağı fabrikası hariç zeytinliklerin vegatatif ve generatif gelişmesine mani olacak kimyevî atık bırakan, toz ve duman çıkaran tesis yapılamaz ve işletilemez. Bu alanlarda yapılacak zeytin fabrikaları ile küçük ölçekli

tarımsal sanayi işletmeleri yapımı ve işletmesi Tarım ve Köyişleri Bakanlığının iznine bağlıdır. Zeytincilik sahaları daraltılamaz."

Yasanın ruhuna aykırı olarak çıkarılan yönetmelik 25 dekarın altındaki sahaları zeytinlik olmaktan çıkararak zeytinlikleri kirletici şirketlerin talanına açıyor. Türkiye'deki zeytinliklerin ortalama büyüklüğü 12 dekardır. Bu yönetmelikle zeytinliklerin yüzde 70'i yok sayılıyor. Başka bir deyişle, bu alanları enerji, maden, gaz ve petrol şirketleri dileğince talan edebilecek.

Değiştirilen 23. Madde şöyle: "Zeytinlik sahaları içinde ve bu sahalara en az üç kilometre mesafede zeytin ağaçlarının bitkisel gelişimini ve çoğalmalarını engelleyecek kimyevî atık, toz ve duman çıkaran tesis yapılamaz ve işletilemez. Bu alanlarda yapılacak zeytinyağı fabrikaları ile küçük ölçekli tarımsal işletmelerin yapımı ve işletilmesi Gıda, Tarım ve hayvancılık Bakanlığı'nın iznine bağlıdır. Ancak; alternatif alan bulunmaması ve Çevresel Etki Değerlendirme Raporu'na (ÇED) uygun olması, bitkilerin vegetatif ve generatif gelişimine zarar vermeyeceği Bakanlık araştırma enstitüleri veya üniversiteler tarafından belirlenmesi durumunda, a) Jeotermal kaynaklı teknolojik sera yatırımları, b) Bakanlıklarca kamu kararı alınmış plan ve yatırımlar, c) Yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı elektrik üretim tesisleri, d) İlgili Bakanlıkça kamu kararı alınmış madencilik faaliyetleri petrol ve doğal gaz arama ve işletme faaliyetleri, e) Savunmaya yönelik stratejik ihtiyaçlar için yukarıda belirtilen faaliyetlerde bulunmak isteyenler, ilgili bakanlıkların onaylı belgeleriyle mahallin en büyük mülkî amirine başvurur…"

> Yapımı tamamlanmış 172 HES var. 2380 HES proje aşamasında. Enerjiye ihtiyacı gerekçesiyle bu santraller kuruluyor. Bu gerekçe gerçek değil, çünkü kurulacak HES'LER Türkiye elektriğinin yüzde 2,5'ini karşılayabilecek. Esas itibarıyla, bu projelerle şirketler suya sahip olacak, çiftçilere ve herkese suyu satacaklar. Eğer isterlerse, çevredeki toprakları devlet şirketler için istimlak edecek!

Yasayı değiştir(e)meyenler yönetmelikle hukukun arkasından dolanıyor. Zeytinlikler kirlilik yaratacak maden, kirli enerji ve gaz aramaları yapan şirketlerin kâr hırsına feda ediliyor.

Kanun Hükmünde Kararnameler

Yasalar ve yönetmeliklerden sonra, köylülerin tepkisine neden olabilecek konular şirketler lehine çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnamelerle (KHK) TBMM ve kamuoyunda tartıştırılmadan bir tür "kaçak" yolla uygulamaya kondu.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığının,[36] Orman ve Su İşleri Bakanlığının[37] ve Tarım ve Gıda Hayvancılık Bakanlığının[38] yetkileri KHK ile yeniden belirlendi ve tüm canlılara ait olan doğal alanların her türlü kullanım hakkı sermayeye devredildi.

Meslek odaları ve sivil toplum örgütlerinin hukukî mücadeleyle büyük başarılar elde ettikleri kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına yönelik konular, KHK'lerle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın görevleri yetki alanında sayıldı. Böylece, kamuoyunda büyük tartışma yaratan konularla ilgili işlemlerin kapalı kapılar ardında yürütülmesine olanak tanındı.[39]

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı isminden "Köyişleri" çıkarıldı, yerine "Gıda ve Hayvancılık" kondu.[40]

Bitkisel üretim ile hayvan yetiştiriciliğinin bir arada yapıldığı işin adı olan tarımdan hayvancılık kelimesinin ayıklanarak bakanlık adına eklenmesi tarımın şirketleştirilmesinin alenîleştirilmesinden başka bir anlam taşımıyor. Bitkisel üretim ile hayvan yetiştiriciliğinin bir arada yapılabilmesi, çıktılarının birbirine kullanılabilmesini sağladığından çiftçileri üretim girdilerinde şirketlere bağımlıktan kurtarıyordu. Bitkisel üretim ile hayvancılığın birbirinden ayrılması şirketleri temin edici olarak devreye soktu. Çiftçi ile doğa birlikte, şirketler tarafından acımasız bir sömürüye tâbi tutuldu. Gıdanın besin değeri düştü, ayrıca sağlıksız üretim girdileriyle elde edilen gıdalar sağlıksız olduğundan insan sağlığı risk altına girdi.

Bir başka olumsuzluk da şudur: Mevcut bakanlığın görev ve yetki alanında olan, fakat yıllardan bu yana zaten fiilî olarak yapılmayan -daha doğrusu IMF ve DB tarafından yaptırılmayan- tarımsal yayım, eğiticilik, öğreticilik ve öncülük ile üretim ve denetim gibi alanlar bu yasayla özelleştirilebilecek. Bakanlık sadece gıda konusunda şirketlerin ithalat ve ihracat işlerini yürütmede/denetlemede ve kolaylaştırmada görevlendirilmiş oldu. Bunlara karşı mücadele edenler ise medya kullanılarak suçlu gösterilme, tutuklama, asker ve polisle baskı ve şiddet uygulama yoluyla yıldırılmaya çalışılmaktadır.

KHK'ler ile tarım arazileri ve hayvan yetiştiricileri için bedava yem ve sağlıklı hayvansal ürün elde etme kaynağı meralar sermayenin talanına açıldı. Bu konuda Ziraat Mühendisleri Odası'nın eleştirel katkısı şöyle:"17.8.2011 tarih ve 648 sayılı KHK ile 'Köy yerleşik alan sınırı içerisinde Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu hükümleri uygulanmaz' hükmü getirildi. Köylerde yapılacak yapılarla ilgili olarak daha önce sadece köy nüfusuna kayıtlı ve köyde sürekli oturanlar için sağlanan istisnaların herkese tanınması, tarım arazilerinin hızlı bir şekilde tahribine yol açacak uygulamaların başlangıcını oluşturacaktır. Özellikle kıyı şeridindeki köy yerleşim alanları ve çevreleri tarım arazilerinin özellikleri dikkate alınmaksızın tümüyle ranta açılacak; nitelikli tarım arazilerinin üzerine serbestçe lüks konutlar ve turistik tesisler yapılacak, mera, yaylak ve kışlaklar hayvancılık amacı dışında kiralanıp yapılaşmaya açılacak ve beton yığınlarına dönüşecektir. Bedava yem kaynağı meralarını amacı dışında kullanarak beton yığınına çeviren Türkiye ucuz et için yurtdışından canlı hayvan ve et ithalatına devam edecek."[41]

Ayrıca şirketlerin lehine, çiftçi, tüketici ve ekoloji aleyhine olan Çay-Kanunu, Köy Kanunu, Bitki Koruma ve Biyoçeşitlilik Yasası Tasarıları da hazırlanmış durumda.

Sermaye birikimi yoluyla doğanın tahribi: Köylülüğün tahribinin ardından, sıra akarsuları ve çevresindeki toprakları şirketlere verecek çalışmalarla doğanın tahribine geldi. Acil Kamulaştırma Yasası ile

köylülerin ortak malları şirketlerin yağmasına açıldı.

Türkiye'de yapımı tamamlanmış 172 adet hidroelektrik santral (HES) var. 148 HES'in inşaatı devam ederken, 2380 HES proje aşamasında. Bunların dışında 4000'in üzerinde mikro HES yapılacak ve mikro HES'erle bu sayı 6000'leri aşacak. Bu rakamlar büyük bir felaketin habercisi.

Ülkenin enerjiye ihtiyacı olduğu gerekçesiyle bu santraller kuruluyor. Bu gerekçe gerçek değil, çünkü kurulacak 2700'ün üzerindeki HES Türkiye elektriğinin ancak yüzde 2,5'ini karşılayabilecek. Esas itibarıyla, bu projelerle şirketler suya sahip olacak, çiftçilere ve herkese suyu satacaklar. Eğer isterlerse, çevredeki toprakları devlet şirketler için istimlak edecek!

Enerji elde etmek için su borular ve tünellerin içerisine alınınca su ile börtü böcek ve yaban hayatın ilişkisi kesilecek. Suya erişemeyen yaban hayat göç edeceğinden tarımın yaban hayatla bağı koparılacak. Ovada yılda iki ürün alan çiftçi, su boruya hapsedilince iki yılda bir ürün alacak. Düşen yağmur miktarı ve verimlilik azalacak. Ekolojik denge bozulacak. Doğa ve köylüler yoksullaşacak!

Büyük tarım, gıda ve ecza şirketleri ekonomi üzerinde olduğu kadar politikayı kontrol edebilecek güçte. Sahip oldukları güçle tarıma ve doğal varlıklara saldırıyorlar. Bu, köylülere ve doğaya karşı başlatılmış savaştan başka bir şey değil. Soygun ve talanı sadece endüstriyel tarım şirketleri yürütmüyor. Maden şirketleri, büyük barajlar, dağıtım piyasalarını kontrol edenler, kirletici sanayiciler, toprağı ve suyu üzerine geçirmeye çalışan toprak gaspçısı ve su korsanı şirketler de yapıyor. Şirketler, soygun ve talanlarını ancak hükümetlerin ön açıcılığıyla gerçekleştirebilirlerdi. Hükümetler bu konuda acil kamulaştırmalarla, kanuni düzenlemelerle yasal kılıflar hazırladılar. "Acele kamulaştırma" adı altında, şahıs arazilerine ve taşınmazlara şirketler el koymaya başladı. Böylece şirketler, HES, termik santral, nükleer santral yapmayı, maden çıkarma ve işleme tesisi kurmayı ve enerji nakil hatlarını geçirmeyi sağlayabildiler. Kamulaştırma Kanunu'nda istisnai olarak yer alan acele kamulaştırma yöntemiyle EPDK[42] şahıslara ait yaşam ve geçim alanlarına el koydu.

Sonuçta, tarım, gıda, enerji ve ecza şirketlerinin çiftçiyi sömüren, ekolojiyi altüst eden, yaşamı riske sokan doğa ve yaşam alanlarına saldırısı tepki doğurdu. Kırsal alanda sermaye ile yoksul köylü karşı karşıya geldi / getirildi; sınıf mücadelesi ekolojik mücadele alanına sıçradı. Köylülerle birlikte hukukçular, bilim insanları, çevreci, ekolojist gruplar yaşamı savunmak için şirketler ve hükümete karşı mücadele için bir araya geldiler. Böylece, köylülerin, sermaye ve hükümet birlikteliğine karşı amansız mücadelesi biraz daha ivme kazanmaya başladı. Türkiye kırsalı saygıdeğer yeni bir mücadeleye tanık oluyor.

Dipnotlar

1 Bkz. Resmi Gazete, 8 Kasım 2006, sayı 26340.
2 Resmi Gazete, 13 Temmuz 1985, sayı 18810..
3 Resmî Gazete, 13 Haziran 1986, sayı 19133, (Mali Sektör İntibak Kredisi); 1 Temmuz 1987, sayı 19504 (Enerji Sektörü Uyum İkrazı).
4 Bkz. Resmi Gazete, 5 Ağustos 1984, sayı 18480 ve 9 Eylül 1992, sayı 21340.
5 Bkz. Resmi Gazete, 20 Ekim 1983, sayı 18197 ve 2 Ağustos 1989,sayı 20240
6 Bkz. Resmi Gazete, 25 Mayıs 1986, sayı 19117,Sulama ve Tarla içi Geliştirme Projesi; 27 Şubat 1998, sayı 23271 Sulama Yönetimi ve Yatırımlarında Katılımcı Özelleştirme Projesi.
7 Bkz. Resmi Gazete, 14 Haziran 2000, sayı 24079.
8 Bkz. Resmî Gazete,13 Temmuz 2001, sayı 24461.
9 Halkın tamamına yakınının çıkarına gibi görünen bu zincirin eksiklik barındırdığı zaman zaman toplumsal muhalefet güçleri tarafından dile getirildi. Aslında doğru olan, bu zincirin kamu-çiftçi örgütlülüğü (üretimden pazarlamaya kadar zincire egemenliğiyle)-tüketiciler şeklinde olmasıydı. Türkiye'de bu doğru zincirin oluşması için kamu cephesinden hiçbir çaba olmadı, ama engel hep vardı.
10 Abdullah Aysu, Tarladan Sofraya Tarım, Su Yayınları, İstanbul, 2002, s. 149-152-153.
11 Pankobirlik Dergisi; sayı:101, yıl 2011, s.42
12 "İşte Tatlandırıcı Gerçeği" broşürü; Şeker-İş Sendikası yayını.
13 Abdullah Aysu "Tarladan Sofraya Tarım" Su Yayınları, İstanbul, s.212-213, İstanbul
14 Abdullah Aysu "Tarladan Sofraya Tarım" Su Yayınları, İstanbul, s.211, İstanbul
15 Mustafa Seydioğulları; Sunum: "Tütün Piyasaları ve Talep Politikaları", ekim 2012, Çeşme-İzmir. Kaynak: TEKEL ve TAPDK kayıtları.
16 Mustafa Seydioğulları; Sunum: "Tütün Piyasaları ve Talep Politikaları",
17 Kaynak: Tütün Üreticileri Sendikası (Tütün-SEN) verileri-2012
18 Resmi Gazete, 16 Haziran 2000, sayı 24081
19 Sadullah Usumi; "75 Yılda Köylerden Şehirlere" 75 Yılda Hayvancılık: Gelişmeden Çöküşe s.42 Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Şubat 199, İstanbul
20 Doç.Dr. Ertuğrul AKSOY; "Müjde Şimdi de Ot ve Saman İthal Edeceğiz", Tarım ve Mühendislik Dergisi, s.21, sayı:99-100/2012
21 Sadullah Usumi; age, s.42
22 Bkz. Resmi Gazete, 8 Kasım 2006, sayı 26340.
23 Bkz. Resmi Gazete, 6 Temmuz 2004, sayı 25514.
24 Bkz. Resmi Gazete, 17 Şubat 2005, sayı 25730.
25 Bkz. Resmi Gazete, 13 Aralık 2004, sayı 25659.
26 Bkz. Resmi Gazete, 21 Haziran 2005, sayı 25852.
27 25.4.2006 tarih ve 26149 sayılı Resmi Gazete
28 Kaynak: TKB ve BÜMKO
29 R.Gazete : Tarih : 23/5/1957, Sayı : 9614
30 Resmi Gazete, 21 Temmuz 2005, sayı 25880.
31 26 .3.2010 tarih ve 27533 sayılı Resmi Gazete
32 26.3.2010 tarih ve 27533 sayılı Resmi Gazete
33 6 Aralık 2012 tarih, 6360 Sayılı Kanun, 11.12.2012 tarih 28489 Sayılı Resmi Gazete
34 Hububat Alım ve Satış Esaslarına İlişkin Uygulama Yönetmeliği. Kabul Tarihi: TMO Genel Müdürlüğü, 24.1.2008 ve 2/16–6 sayılı Yönetim Kurulu Kararı, Yürürlük Tarihi: 1.6.2009. Erişim Tarihi: 14.02.2010 http://www.tmo.gov.tr/tr/images/stories/dokuman/hububatalimesas.pdf
35 3 Nisan 2012 gün ve 28253 sayılı Resmi Gazete
36 Resmi Gazete: 17 Ağustos 2011 tarih 28028 sayı
37 Resmi Gazete:4 Temmuz 2011 tarih 27984 Sayı (mükerrer)
38 Resmi Gazete: 27 Ağustos 2011 tarih, 28038 sayılı
30 AKP'nin "Hülle" KHK'si, Meralar ve Tarım Arazilerini Yok Edecek! Tarım ve Mühendislik Dergisi,Sayı 96/2011, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayın Organı
40 3.6.2011 tarih ve 639 sayılı KHK'ile Tarım Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı kuruldu.
41 AKP'nin "Hülle" KHK'si, Meralar ve Tarım Arazilerini Yok Edecek! Tarım ve Mühendislik Dergisi,Sayı 96/2011, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayın Organı
42 14.9.2004'te, "… elektrik, doğalgaz ve petrol piyasalarının faaliyetlerinin gerektirdiği ve Enerji Piyasası Düzenleme Kurulunca yapılacak kamulaştırma işlemlerinde 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun 27. Maddesinin uygulanacağı" yönünde tanınan yetki ile el koymaktadır.

Tarımda strateji belgeleri ve gerçekler

Türkiye "tarım ülkesi" olmayı uzun yıllar küçümsedi. Özellikle 1980'li yıllarda, "Avrupa'nın bahçıvanı mı olacağız?" veya "Avrupa'nın çobanı mı olacağız?" söylemiyle tarım ülkesi olmanın kötülükleri dile getirildi. "Tarımla kalkınmış ülke yok" yalanı uyduruldu. Tarım ülkesi olmak utanılacak bir durumun ifadesiydi.

Tarımı küçümseyenlere göre, kalkınma ancak sanayileşmeyle olabilirdi; patates yerine otomobil üretilmeliydi, binlerce yıl ürün veren zeytinliklerin yerini turistik tesisler almalıydı. Verimli tarım alanlarına devasa sanayi tesisleri kuruldu. Ovalar sanayi sitelerine ve konut alanlarına dönüştü. Asırlık zeytinliklerin yerini tatil köyleri, turizm tesisleri aldı. Hedef belliydi: Türkiye köylülükten kurtulmalıydı. Seçimden seçime hatırlanan ve oy deposu olarak görülen kırsal kesim, kaderiyle baş başa bırakılınca tarımsal üretim planlaması da doğal olarak yapılamıyordu. Türkiye sahip olduğu tarım potansiyelini değerlendirerek tarımdan katma değer üretmek ve kırsalda refahı artırmak yerine, sürekli sorun üretir hale geldi. Köyden kente göç sadece kırsalı değil, kentleri de yaşanmaz hale getirdi. Bu yanlış politikalar sonucunda, zaten tarımsal girdilerde dışa bağımlı olan Türkiye, tarımsal ürünlerde de rekabet gücünü yitirerek net ithalatçı konumuna geldi.

Bugün de nerede hangi ürünü ne kadar üreteceğini planlayamayan Türkiye'de "strateji", "vizyon" ve "stratejik plan" benzeri yaldızlı kelimelerle sunulan birtakım belgelerle tarımın önemine vurgu yapmaya çalışılıyor. Ancak, Ankara'da masa başında hazırlanan bu belgeler tarımsal gerçeklerden kopuk, sivil toplum örgütlerinin ve kırsalda yaşayanların görüşlerini ve ihtiyaçlarını yansıtmaktan uzak.

Strateji belgeleri ve eylem planları

Son birkaç yılda Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bu şekilde çok sayıda belge hazırladı. "2008-2012 Tarım Vizyonu", "2006-2010 Stratejik Eylem Planı", "2010-2014 Stratejik Plan" ve "2013-2017 Stratejik Plan" bunlardan sadece birkaçı. Hayvancılık, organik tarım, kırsal kalkınma ve daha birçok konuda hazırlanan "strateji belgeleri" ve "ulusal eylem planları" da hesaba katıldığında, tarımda tam anlamıyla bir "stratejik plan" ve "eylem planı" çöplüğünden söz edilebilir.

Bu belgelerin hepsinin ortak noktası medyanın da desteğiyle, kamuoyuna bakanlığın ciddi çalışmalar yaptığı algısını oluşturmaktır. Belgeler açıklandıktan ve kamuoyundaki etkisi azaldıktan bir süre sonra rafa kaldırılıyor ve yenisi hazırlanıyor. "2013-2017 Stratejik Plan"da da itiraf edildiği üzere, 2010-2014 stratejisi sadece iki yıl uygulandı. Bakanlık bu belgeleri bir halkla ilişkiler çalışması olarak görüyor.

Ayrıca, bu stratejik planların kamu kurumları açısından hazırlanıp yayınlanmasının yasal bir zorunluluk olduğunu da unutmamak gerek. 2003'te kabul edilen "5018 Sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu"yla kamu kurumlarına stratejik plan hazırlama zorunluluğu getiriliyor. Bu çerçevede yenisi hazırlanıncaya kadar gündemde olan "2013-2017 Stratejik Plan"a bakmakta yarar var.

Stratejik planda Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın misyonu şöyle tanımlanıyor: "Ülkemizin ve dünya pazarlarının ihtiyacı olan güvenilir gıda ve kaliteli tarım ürünlerine erişebilirliği gerçekleştirmek, tarımsal ve ekolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlamak, kırsal alanda yaşam standardını yükseltmek amacıyla politika belirlemek ve uygulamak." Bakanlık bu misyonu yerine getirmek için sahip olduğu vizyonu ise "Gıda ve tarım alanında üretici ve tüketici memnuniyetini en üst düzeyde sağlamak, Türkiye'yi bölgesinde lider, dünyada küresel aktör haline getirmek" olarak tanımlıyor.

Tarımda stratejik amaçlar

"2013-2017 Stratejik Plan" ile tarımsal ve ekolojik kaynakları korumak, üretimde verim ve kaliteyi artırmak için uygun yöntem ve teknolojiler geliştirmek ve tarım ürünleriyle gıda maddelerinde arz güvenliğini sağlamak amaçlanıyor. Bu amaçları gerçekleştirmek için tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlikle güvenilir ürün arzını sağlayan, risklerin tespit edildiği ve yönetilebilir hale getirildiği, sigorta sistemiyle güçlendirilen, rekabet eksenli tarım sektörü oluşturulması hedefleniyor.

Planda yer aldığı biçimiyle tarımdaki stratejik amaçlar altı maddede özetlenebilir.

1. Tarımsal üretim kaynaklarını koruyarak kaliteli tarım ürünlerine erişilebilirliği ve gıda güvenliğini sağlamak.
2. Üretimden tüketime kadar, uluslararası standartlara uygun gıda güvenilirliğini sağlamak.
3. Çevreye duyarlı ve etkin bitki sağlığı tedbirleriyle kaliteyi koruyarak bitkisel üretimi artırmak.

Ali Ekber Yıldırım

1965 Tunceli doğumlu. Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Bölümü'nden mezun.1996'da Dünya gazetesinde tarım konusunda köşe yazısı yazmaya başladı. Ekonomi gazeteciliği ve tarım yazılarından dolayı aldığı çok sayıda ödülü var. Dünya gazetesinin yayınladığı Dört Mevsim Tarım dergisinin yayın yönetmenliği ve Dünya Ekonomi TV'de program yapımcılığıyla birlikte tarım yazarlığını da sürdürüyor.

4. Hayvan hastalık ve zararlılarını kontrol ve eradike (ortadan kaldırmak) etmek, hayvan refahını sağlamak.
5. Tarımsal ve sosyal altyapı hizmetlerini geliştirmek, kırsal kalkınma ve refahı sağlayarak kırsal alanların cazibesini artırmak.
6. Hızlı, etkin ve kaliteli hizmet sunmak için kurumsal mükemmeliyeti sağlamak.

Gıda güvenliği

Stratejik planla, üretimden tüketime kadar, hammaddelerin elde edildiği ilk aşamadan itibaren her türlü gıda maddesinin ve gıda ile temasta bulunan madde ve malzemelerin üretimi, işlenmesi, muhafazası, depolanması ve pazarlanması aşamalarında uluslararası standartlara uygun gıda güvenilirliğini temin etmek ve tüketici sağlığını en üst seviyede korumak amaçlanıyor.

Ayrıca, bitkisel üretiminin rekabetçi ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşması için bitki sağlığı konusunda yapılacak çalışmaların önemi vurgulanarak "Bitkisel üretimde iç ve dış karantina hizmetlerinin, entegre mücadele metotlarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, bitki koruma ürünleri ile uygulama ekipmanlarının kontrol ve denetim hizmetlerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır" deniyor.

Hayvan hastalıkları

Hayvancılığın geliştirilmesi, hayvan ve hayvan ürünlerinin uluslararası hijyen kurallarına uygun üretilmesi için etkin hayvan sağlığı tedbirlerinin uygulanmasının amaçlandığı belirtilen stratejik planda tarımsal ve sosyal altyapı hizmetleri ve kırsal kalkınma konusunda şöyle deniyor: "Kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarımdan sağlayan birey ve toplulukların yaşam şartlarını iyileştirmek ve gelirlerini artırmak amaçlanmaktadır. Kırsal alanda ekonomik faaliyetler çeşitlendirilecek, arazi parçalılığı azaltılacak, tarla içi geliştirme hizmetleri ile modern sulama sistemleri kurulacak ve sulama randımanı yükseltilecektir. Kırsal kalkınmanın desteklenmesi amacıyla tahsis edilen ulusal ve uluslararası fonlar etkin olarak değerlendirilecektir. Tarım arazilerinin tarım dışı kullanımı önlenecek ve çevre duyarlılığı içinde toprak ve su kaynakları korunacak ve iyileştirilecektir. Tarımsal bilgi sistemi geliştirilerek elde edilen verilere karar verici ve kullanıcıların kolayca erişimi sağlanacaktır."

Piyasa düzenleme mekanizmaları

Et ve süt başta olmak üzere tarım ürünlerinde fiyat istikrarının sağlanması, fiyat dalgalanmalarının olumsuz etkisinin ortadan kaldırılması için piyasa düzenleme mekanizmaları oluşturulacağı ve düzenleyici niteliği olan kurum ve kuruluşların idarî ve teknik kapasitelerinin güçlendirileceği anlatılan stratejik planda, "Ürün arzı ile çiftçi gelirlerinde istikrarın sağlanması amacıyla lisanslı depoculuk ve sözleşmeli üretim geliştirilecektir. Değişen tüketim alışkanlıkları ve ihtiyaçlar doğrultusunda çağdaş, bilimsel ve teknolojik imkânlardan yararlanarak tarımsal üretim ve arz güvenliğini destekleyen politikalar ile yeterli ve güvenilir gıda arzını sağlamak, üretimi yönlendirmek, makro düzeyde üretim ve ticaret politikaları oluşturmak, uluslararası pazarlarda biyolojik çeşitliği avantaja dönüştürmek, işletme yapılarını iyileştirmek, kırsalda yaşam standartlarını ve refah düzeyini yükseltmek temel yaklaşımımızdır" deniyor.

Tarımsal altyapı ve kırsal kalkınma

Planda üzerinde önemle durulan konulardan biri kırsal kalkınma ve tarımsal altyapı. Kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarım sektöründen veya diğer kırsal gelir kaynaklarından sağlayanların yaşam şartlarını iyileştirmeyi ve refahını artırmayı hedefleyen planda sürdürülebilir kırsal kalkınma için verimliliği artırıcı tedbirlerle birlikte entegre kırsal kalkınma anlayışı öne çıkarılıyor. Bu konuda yapılmak istenenler planda özetle şöyle anlatılıyor: "Ülkemizdeki tarımsal işletmelerin yapısı dünya ülkeleriyle rekabeti zorlaştırmaktadır. Ekonomik işletme büyüklüğünün korunamaması, sürdürülebilir tarımı tehdit etmekte ve işletmelerin rekabet gücünü zayıflatmaktadır. Ayrıca, bu durum sulama şebekesi ve ulaşım ağından yeterince faydalanılamamasına, üretimin zorlaşmasına, işgücü, sermaye ve üretim kayıplarının artmasına neden olmakta, sınır anlaşmazlıklarına ve sosyal huzursuzluklara yol açmaktadır. Tarımsal altyapı sorunlarının giderilmesi ve kırsal kalkınmanın sağlanması için kırsal alanlarda arazi düzenlemesi, işletme ölçeğinin büyütülmesi, üretim ve verim artışlarının sağlanması, işletmelerin gelir ve rekabet güçlerinin artırılması, tarım sanayi entegrasyonunun sağlanması, istihdam imkânlarının artırılması, kırsal çevrenin korunmasına yönelik tedbirlerin uygulanması önem taşımaktadır."

> Bugün de nerede hangi ürünü ne kadar üreteceğini planlayamayan Türkiye'de "strateji", "vizyon" ve "stratejik plan" benzeri yaldızlı kelimelerle sunulan birtakım belgelerle tarımın önemine vurgu yapmaya çalışılıyor. Ancak, Ankara'da masa başında hazırlanan bu belgeler tarımsal gerçeklerden kopuk, sivil toplum örgütlerinin ve kırsalda yaşayanların görüşlerini ve ihtiyaçlarını yansıtmaktan uzak.

Arazi toplulaştırılması ve sulamanın önemi

Tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesinin önüne geçmek amacıyla planda yasal ve yapısal değişiklikler yapılacağı ifade ediliyor: "Pazar odaklı ve rekabet eksenli tarımsal üretimin önü açılacaktır. Yapısal sorunların çözümünde arazi toplulaştırması önemli bir araçtır. Toplulaştırmayla parseller büyümekte, parsel sayısı azalmakta, her parsel yola ve sulama kanalına kavuşmakta, işletme merkezi ile parseller arasındaki mesafeler azalmakta, sulama oran ve randımanları artmakta, sınır anlaşmazlıkları giderilmekte ve sosyal huzur sağlanmaktadır. Bu kapsamda, tarla tarımı yapılan alanlarda toplulaştırma çalışmalarına daha da hız verilerek her yıl bir milyon hektar alanın toplulaştırılması tamamlanacaktır."

"Sulama, kırsal kalkınmanın itici gücüdür. Her sulama projesi aynı zamanda bir kırsal kalkınma projesidir" denen stratejik planda, sulamayla ilgili

çalışmalar şöyle ifade ediliyor: "Rehabilitasyona ihtiyaç duyulan sulama tesislerinin modernizasyonu gerçekleştirilecektir. Sulamada tasarruf sağlayacak ve toprağı koruyacak yağmurlama ve damla sulama gibi modern sulama sistemlerine verilen desteklemelere devam edilecektir."

Tarımsal üretimde güçlü ve zayıf yönler

Stratejik planda, tarımsal üretim ve arz güvenliğinde Türkiye'nin güçlü yönleri şöyle sıralanıyor: Stratejik ürünlerin üretim kapasitesi, zengin genetik kaynaklar ve biyo-çeşitlilik; doğal kaynakların ve iklimin üretim çeşitliliğine imkân vermesi; agro-stratejik konum; tarım-sanayi entegrasyonu çalışmaları; tarımsal destekleme sisteminin üretimi yönlendirmedeki etkisi; AR-GE kapasitesi ve yeni bilgi ve teknolojilerin kullanılabiliyor olması; eğitim ve yayım faaliyetlerinin sürekliliği, veri ve bilgi birikiminin varlığı; arazi toplulaştırma çalışmalarının hızlandırılması. Stratejik plana göre, arazilerin küçük ve parçalı olması, pazarlama mekanizmalarının yeterince gelişmemesi, işletmelerin rekabet gücünün düşük olması, araştırma-yayım-üretici zincirinin etkinliğinin yeterli olmaması, üretim planlamasına temel oluşturacak bütünleşik bilgi sisteminin eksikliği ise tarımsal üretim ve arz güvenliğinin zayıf yönleri olarak tespit ediliyor.

> Tarım sektörünün temel sorunu yüksek girdi maliyetleri. Dünyanın en pahalı mazotunu kullanmak zorunda kalan çiftçiler yaklaşık üç milyon hektar araziyi ekip biçemiyor. Hayvancılık yapanlar için yem fiyatı süt fiyatından daha çok artıyor. Sürdürülebilir üretim koşulları her geçen gün azalıyor. "Stratejik Plan"da bunlara yönelik tek bir satır yok.

Fırsatlar ve tehditler

"2013-2017 Stratejik Plan"da, tarım arazilerinin tarım dışı kullanımına yönelik talepler, tarım arazilerinin parçalanmasının devam etmesi, bazı tarımsal girdilerde dışa bağımlılık ve maliyetlerin yüksekliği, bilinçsiz kimyasal gübre-ilaç kullanımları sonucu yüzey/yeraltı sularında kirliliğin artması, bilinçsiz sulamalar, biyo-yakıtlara talebin artması, iklim değişiklikleri, su kaynaklarının azalması ve kuraklık, Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kuruluşların politikaları, alıcı ülkelerin dış ticaret politikalarındaki değişiklikler ve rekabetin artması tarımsal üretim ve arz güvenliği açısından tehdit olarak görülüyor.

Bu tehditlere karşın, Türkiye'nin avantajlarıysa şöyle sıralanıyor: "Sektöre yönelik pazar talebinin sürekliliği, teknoloji kullanımı ve tüketici bilincindeki artış, sermayenin tarıma ilgisinin ve kredi imkânlarının artması, üretim ve ürün işlemede uluslararası standartların uygulanması, toprak ve su kaynaklarının korunması, çevre konusunda bilinç ve duyarlılığın artması, modern sulama sistemlerinin kullanımındaki artış, üreticinin sözleşmeli tarıma yönelmesi, Agro-eko turizm açısından avantajların olması, organik tarım ve iyi tarım uygulamalarının gelişmesi, orijini ülkemiz olmayan ürünlerde çeşit ve teknoloji geliştirme kapasitesinin varlığı, tarım ürünleri ihracat potansiyelinin yüksek olması, pazarlama imkânlarının gelişmesi."

Stratejik plan nasıl okunmalı?

Hazırlık çalışmaları üç yıl süren "Stratejik Plan 2013-2017" bakanlık açısından pusula niteliğinde bir çalışma olarak görülebilir. Fakat, tarım sektörünün sorunlarına yanıt verecek, çözüm üretecek bir çalışma olmadığını söylemeliyiz.

Tarım sektörünün temel sorunu yüksek girdi maliyetleri. Dünyanın en pahalı mazotunu kullanmak zorunda kalan çiftçiler yaklaşık üç milyon hektar araziyi ekip biçemiyor. Hayvancılık yapanlar için yem fiyatı süt fiyatından daha çok artıyor. Bu nedenle, çiftlikler kapanıyor. Sürdürülebilir üretim koşulları her geçen gün azalıyor. Planda bunlara yönelik tek bir satır yok.

Bu tür çalışmalar gerçeklerden uzak, sivil toplum örgütlerinin görüşü alınmadan, bakanlığın, hatta iktidardaki siyasî partinin gözlüğünden bakılarak tek taraflı hazırlanıyor. Bu planda da Bakan Mehdi Eker ve diğer yetkililerin sık sık tekrarladığı klişe sözler bir araya getirilmiş ve "strateji" gibi yaldızlı bir ad verilmiş. Hiçbir üreticinin, girişimcinin, hatta kurum ve kuruluşun Bakanlığın beş yıllık stratejisine bakarak işini yönlendireceğini, yatırım kararı alacağını sanmıyoruz. Kaldı ki, Bakanlık da bu stratejik planı bir yol haritası olarak görmüyor ve uygulamıyor. Geçmişte yayınlanan belgelere baktığımızda, belirlenen hedeflerin hemen hiçbirinin gerçekleşmediğini görüyoruz. Fakat bu planlarda yer almayan birçok hedefin, hem de üreticiye yarardan çok zarar veren hedeflerin gerçekleştiğini de görmek mümkün.

Bundan önceki strateji ve vizyon belgelerinde hayvancılıkla ilgili çok önemli hedefler konmuştu. Hiçbiri gerçekleşmediği gibi, Türkiye tarihinde ilk kez kurbanlık hayvan ithal etti, saman ithal etti. Son üç yılda üç milyar dolar canlı hayvan ve et ithalatı yapıldı.

ABD'de beş yıllık, Avrupa'da yedi yıllık tarım politikası belirlenerek kamuoyuna açıklanır. Bu ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de tarım politikası en az beş yıllık dönemler itibariyle belirlenip uygulanmalı. Tarımsal destekleme bütçesi ve ana ilkeler beş yıllık açıklanmalı. Çiftçi bugünden 2017'ye kadar hangi ürüne ne kadar destek verileceğini bilmeli. Yakın zamanda Avrupa Birliği bütçesi kabul edildi. Avrupa Birliği'ndeki çiftçi 2020 yılına kadar verilecek destekleri, birçok ürün için hedef fiyatı bilerek üretime karar veriyor. "2013-2017 Stratejik Plan"da ne desteklere ne de geleceğe dair beklentilere yer veriliyor.

Küçük çiftçilik yok oluyor

Stratejik plandaki temel hedeflerden biri arazi toplulaştırılması. Aslında, bu konu uzun yıllardan beri ülke gündeminde. Tarımla ilgili hemen her toplantıda, tarım arazilerinin ve işletmelerinin küçük olmasından yakınılır. Çözüm olarak bu işletmelerin birleştirilmesi

veya bölünmesinin engellenmesi önerilir. Bu konuda ilk yasal düzenleme 2005'te Toprak koruma ve Arazi Kullanım Yasası ile yapıldı. Bugün bu yasada değişiklik öngören yeni bir tasarı gündemde. Tasarıyla bir tür toprak reformu yapılacak; ama bildiğimiz reformun tersi. Topraksız köylülerin toprak sahibi yapılması yerine, küçük çiftçinin toprağı büyük sermayeye pazarlanacak.

Tasarı tarımsal işletmelerin ve tarım arazilerinin yeniden sınıflandırılmasını, asgarî büyüklüklerin belirlenerek arazilerin ve işletmelerin bölünmesini önlemeyi amaçlıyor. Belirlenen asgarî parsel büyüklüğü mutlak tarım arazileri, marjinal tarım arazileri ve özel ürün arazilerinde 20 dönüm, dikili tarım arazilerinde 5 dönüm, örtü altı tarımı yapılan arazilerde 3 dönüm olacak. Günün koşullarına göre, bakanlığa bu büyüklükleri artırma yetkisi veriliyor. Çay, fındık, zeytin gibi özel iklim ve toprak istekleri olan bitkilerin yetiştiği yerlerde Bakanlık uygun görürse, daha küçük parseller oluşturulabilecek. Mirasa konu olan tarımsal arazilerle tarımsal işletmelerde mülkiyetin devri esas olacak. Mirasçılar arasında anlaşma sağlanması halinde, devir işlemlerinin mirasın açılmasından itibaren bir yılda tamamlanması öngörülüyor. Devir bir yılda yapılmadığı takdirde, mülkiyetin üçüncü kişilere devri mümkün olabilecek. Arazilerin bölünmemesi için "ehil mirasçıya" yani tarımı bilen, üretim yapan ve geçimini bu tarım arazisi veya işletmeden sağlayan kişiye mülkiyetin devri öngörülüyor. Ehil mirasçının yeterli parası yoksa, devlet uzun vadeli kredi verecek, faiz desteği sağlayacak. Peki, diğer mirasçılar ne olacak? Bir köyde yaşayan beş kardeşten birine tarım arazileri verildiğinde diğer dört kardeş geçimini nasıl sağlayacak? Ülkede pek çok kişi geçimlik tarım yapıyor. Geçimlik tarım yapan bir çiftçinin elinden toprağı alınınca ya kente göç edecek ya da sahip olduğu toprağı alanın yanında işçi olmaya zorlanacak. İşçilik yapamayacak güçteyse yoksulluğa, ölüme terk edilecek. Miras devri nedeniyle kardeş kavgaları, hatta yeni kan davaları başlarsa kimse şaşırmasın.

Düzenlemeyle tarım arazilerinin ve işletmelerin bölünmesi önlenerek daha verimli bir tarımsal üretim hedefleniyor denebilir. Fakat, maddelere ve satır aralarına yakından bakıldığında, yasa tasarısının giderek yok olan küçük çiftçiliği, aile işletmeciliğini ve kırsalda yaşamı tamamen kaldırarak toprak sahibi büyük işletmelere ve yatırım yapan veya yapacak olan yerli ve yabancı sermayeye toprak kazandırma yasası olduğu açıkça görülüyor.

Tarım topraklarının bölünmesini önlemek için hükümet 2005'te 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Yasası'nı çıkardı. Fakat toprak bölünmesini engelleyemedi. Yeni tasarının da bunu sağlaması çok zor, çünkü Türkiye, sağlıklı bir tarım envanterine sahip değil, kadastro çalışmaları tamamlanmamış, toprak ve arazi sınıflandırması sağlıklı değil.

Tarım arazilerinin bölünüyor ve küçülüyor olması elbette önemli bir sorun. Fakat bundan daha önemli ve öncelikli olan küçük veya büyük, tarımda her işletmenin temel sorunu yüksek girdi maliyetleridir. Bugün beş ineği olan da, beş bin ineği olan da girdi fiyatlarının yüksekliği nedeniyle zarar üretiyor. Dünyanın en pahallı mazotunu kullandığı için beş dekar arazisi olan da beş bin dekar arazisi olan da zarar ediyorsa, rakipleriyle rekabet etmeleri olanaksızdır.

Özetle, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın hazırladığı "2013-2017 Stratejik Plan"ın yasal bir zorunlulukla hazırlanmış, sektör gerçekleriyle bağdaşmayan, uygulaması zor hedef ve amaçlar içerdiğini söylemek yanlış olmaz.

2013-2017 TARIM STRATEJİLERİ

• Genetik kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin kayıt altına alınması ve muhafaza edilmesi; • Uluslararası piyasaların talep ettiği kalite ve özelliklerde üretime yönelik tedbirlerin alınması; • Olumsuz çevre koşullarına dayanıklı çeşit ve ırk geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması; • Çevre dostu üretim tekniklerinin kullanılmasının özendirilmesi; • Toprak ve su kaynaklarının korunması ve rasyonel kullanımı için modern sulama sistemlerinin yaygınlaştırılması; • Yer üstü ve yeraltı su kaynaklarının tarımsal kaynaklı nitrat kirliliğine karşı korunması için tedbirlerin alınması; • Meraların özel sektör yatırımlarına açılması; • Tarımsal ürün piyasalarını düzenleme mekanizmalarının kurulması, lisanslı depoculuk hizmetlerinin yaygınlaştırılması; • Sözleşmeli üretimin yaygınlaştırılması; • Politika oluşturma sürecinde paydaşlar ile işbirliği yapılması; • Sertifikalı girdi kullanımına yönelik sistemlerin etkin hale getirilmesi; • Katma değeri yüksek ve sanayinin ihtiyacı olan ürünlerin geliştirilmesi, çeşitlendirilmesi ve üretiminin teşvik edilmesi; • Yerli teknoloji geliştirme ve kullanımının teşvik edilmesi; • Ürünlerin rekabet gücünü ve tüketimini artırmak üzere, pazar araştırmaları yapılması; markalaşma ve üretim periyodunu genişletici tedbirlerin alınması, reklam ve tanıtım amaçlı faaliyetlerin desteklenmesi; • Geleneksel ürünlerin katma değeri yüksek ürünler haline getirilmesinin teşvik edilmesi; • Ürün depolama ve raf ömrünü uzatacak çalışmaların desteklenmesi; • Arazi toplulaştırma çalışmalarının hızlandırılması ve tarım arazilerinin bölünmesini önlemek amacıyla tedbirlerin alınması; • Stratejik ürünlerin üretim planlamalarının yapılması; • Tarım sigortaları sisteminin kapsamının genişletilmesi ve yaygınlaştırılması; • Biyoyakıtlara olan talep ile gıda ihtiyacı dengesini gözetecek tedbirlerin alınması; • Hayvancılık işletmelerinin kapasitesinin artırılmasının teşvik edilmesi; • Küçükbaş hayvancılığın yaygınlaştırılmasının teşvik edilmesi; • AB'ye uyum yönündeki çalışmaların sürdürülmesi; • Entegre, biyolojik ve biyoteknik mücadele uygulamalarının yaygınlaştırılması; • Hastalık, zararlı ve değişik streslere dayanıklı yeni çeşitler elde edilmesi; • Sertifikalı tohum, fidan ve fide kullanımının yaygınlaştırılması; • Hayvan varlığının kayıt altına alınması ve kimliklendirilmesi; • Teşhis ve tedavide kullanılan aşı, biyolojik madde ve ekipmanların yerli üretiminin teşvik edilmesi.

Toprak gaspları

On yıl önce enflasyona göre düzeltilmiş tahıl fiyatları son elli yılın en düşük seviyelerindeydi. Oysa FAO reel gıda fiyat endeksi 2000'den beri sürekli artmış ve on yıl önceki değerinin iki katına ulaşmıştır. OECD-FAO Tarım Tahmin Raporu 2012'ye göre, tarım ürünlerine yönelik güçlü talep, yüksek ve artan bir seyir izleyen petrol fiyatları, artan biyoyakıt talebi ve üretim artışında yavaşlama nedenleriyle tarım ürünleri fiyatlarının 2021'e dek yüksek kalacağı öngörülüyor.[1] Biyoyakıt üretiminde kullanılan tarımsal hammaddelere olan talepteki hızlı büyüme, enerji ve gıda üretimi arasında ortaya çıkan tehlikeli bir karşıtlığa işaret ederken, özellikle en yoksul ve kırılgan olanların gıda güvenliği ile ilgili endişelere yol açıyor. Birleşmiş Milletler sözcüsü, enerji ve gıda arasında ortaya çıkan bu karşıtlığı "insanlığa karşı işlenen suç" olarak nitelendiriyor.[2] Günümüzde küresel nüfus artışı, su ve toprağın kıt kaynaklar oluşu, bu kıt kaynakların gıda dışı amaçlarla kullanılması yönünde artan baskılar ve iklim değişikliği de göz önüne alındığında, gelecekte küresel bir gıda kıtlığı sorunuyla karşılaşılabileceğinden endişe ediliyor.

OECD-FAO Tarım Tahmin Raporu 2012'de daha önce yaşanan gıda fiyatlarında artış sorunlarının, talepteki katılığa karşın, hep üretim artışıyla çözümlendiğine dikkat çekiliyor. Geçmişte, artan kaynak ve üretim faktörü kullanımı ve bu girdilerin verimliliğinde sağlanan artışlar sayesinde, tarımsal üretimdeki artış hızı, her zaman talep artışı hızını yakalayabiliyordu. Ancak, bazı bölgelerde düşen verimlilik, başta enerji ve gübre olmak üzere girdi maliyetlerindeki artışlar, su ve toprak kaynaklarının kıtlığı gibi nedenler gelecekte gerekli arz artışının sağlanmasına ilişkin önemli zorluklar yaşanabileceğini düşündürüyor.[3]

Birleşmiş Milletler 2050'ye kadar dünya nüfusunun yüzde 34 oranında artarak, 9,1 milyara ulaşacağını tahmin ediyor. FAO'nun tahminlerine göre, büyük oranda kentlerde yaşayan, yani gıda üretmeyen ama satın almak zorunda olan ve refahı artan dünya nüfusunun beslenme ihtiyacının karşılanabilmesi için, 2050'ye kadar küresel tarımsal üretimin yüzde 60 oranında artması gerekiyor.[4] Ancak, bu tahminlerde giderek büyüyen biyoyakıt sektörünün artan tarımsal hammadde talebine yer verilmediğini belirtmek gerek. Dolayısıyla, küresel tarımsal üretimin bir kısmının gıda olarak tüketilmeyeceği de göz önüne alındığında, üretim artışı bunu da karşılayacak kadar artmak zorunda.

Öte yandan, 2008 finansal kriziyle birlikte başlayan küresel bir "toprağa, su kaynaklarına ve doğal kaynaklara hücum" dalgası da baş gösterdi. Bu çerçevede, biyoyakıt üretiminin yanı sıra, kaya gazı ve maden çıkartılmasının, hidroelektrik, termik vs. enerji santrallerinin kurulmasının da toprağın ve suyun tarımsal gıda ürünleri üretiminde kullanılmasına rakip olarak ortaya çıktıklarını görüyoruz. Bu durum, günümüzde toprak ve suyu en kıt ve değerli iki kaynak haline getirerek şiddetli bir küresel rekabete maruz bırakıyor.

Toprak gaspı ne demek?

Gelişmiş ülkelerde toprakların neredeyse tamamı kullanılmaktadır ve verimlilikte yüksek düzeylere ulaşılabilmiştir. O nedenle, yeni yatırımlar hızla toprakların hâlâ önemli bölümünün kullanılmadığı ve verimliliğin çok düşük olduğu gelişmekte olan ülkelere yöneliyor. Topraklar ve üzerlerindeki doğal kaynaklara ilişkin yatırım anlaşmaları, söz konusu topraklarda yaşayan, oraları nesillerdir kullanan insanlara sorulmaksızın hükümet yetkilileri ve yatırımcılar arasında gizlilik içerisinde imzalanıyor. Oralarda yaşayan insanların bu süreçlerde söz hakkının bulunmaması ve bir anda kendilerini yaşadıkları yere ilişkin tüm haklarından mahrum bırakılmış bulmaları, bu tür yatırımları "toprak gaspına" dönüştürüyor.

Küresel sivil toplum kuruluşlarından biri olan GRAIN'e göre, "toprak gaspları" zengin ülkelerin ve onların şirketlerinin, yoksul ülkelerin verimli topraklarından büyük alanları –yasal yollarla kamudan, ancak o yerlerde yaşayanlara ve ekip biçenlere sormaksızın– satın alması ya da bunların uzun süreli kullanım hakkını alması olarak tanımlanıyor.[5] Zoomers'ın "toprak gaspı" tanımı daha geniş bir çerçeveye oturuyor ve toprak gaspı, mekânın ya da toprağın "yabancılaşması" olarak ele alınıyor.[6] Böylelikle, parası çok kaynağı az ülkeler için gıda üretimi yapılması, biyoyakıt üretimi ve toprak üzerinden spekülasyon yapılmasının yanı sıra, kaya gazı ve maden çıkartılması, hidroelektrik, termik vs. enerji santrallerinin kurulması, turizm vb. amaçlarla yapılan toprak anlaşmaları da "toprak gaspı" konusu içinde ele alınabiliyor. Afrika'da ticarî amaçlı "vahşi hayatı koruma" alanları oluşturulması ya da Arjantin'in Patagonya bölgesinin petrol, gaz ve su kaynaklarıyla birlikte Amerikalı zenginlerin özel mülkiyetine geçmesi, Costa Rica, Cape Verde ve Kamboçya'da yerleşiklerin mülksüzleşmesi ve göçe zorlanması pahasına tarım topraklarının turizm bölgelerine dönüşmesi de bu duruma örnek gösterilebilir.[7] Borras ve Franco da benzer biçimde çokuluslu şirketlerin gıda ve biyoyakıt üretimi temelinde küresel olarak toprak gaspı yapmasının

Sibel Çaşkurlu

1974 Ankara doğumlu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat bölümü mezunu. 1999'dan bu yana Gazi Üniversitesi İİBF İktisat bölümünde öğretim görevlisi.

hikâyenin yalnızca bir yüzü olduğunu belirtiyor.[8] Toprak gasplarıyla çokuluslu şirketler köylülerin elindeki toprağın yanı sıra, büyük bölümü verimli tarım toprağı olan hazine arazilerini de ele geçiriyor.[9] Bu açıdan, başta Afrika'da olmak üzere, gelişmekte olan ülkelerde toprağın büyük bölümünün halen hazine arazisi statüsünde olması toprak gaspını küresel bir metalaştırma sorunu haline getiriyor.

Bu yeni yatırım dalgasından yararlanmak isteyen gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri, kanunlarda değişiklik yaparak sözde tarıma elverişli olmayan alanları yatırımcılara açıyor. Dünya Bankası resmî kayıtlara göre bu tür toprak anlaşmalarına girenlerin ağırlıklı olarak yerli şirketler olduğunu belirtiyor.[10] Örneğin, Nijerya'da yatırımcıların yüzde 90'ının, Kamboçya, Etiyopya, Mozambik ve Sudan'da yüzde 50'den fazlasının yerli yatırımcı olduğu görülüyor. Ancak, aynı raporda yerli yatırımcıların da yabancılar adına çalışıyor olabileceğine dikkat çekiliyor. Öte yandan, burada ortaya koymaya çalışılacağım üzere, gelişmiş ülkelerin ve çokuluslu şirketlerin toprak yatırımına olan ilgileri göz önüne alındığında, "toprak gaspları" büyük ölçüde gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarına yeni bir "el koyma" hareketidir ve kolonicilik dönemini andıran nitelikler barındırmaktadır. Gasp edilen topraklar üzerinde şimdiden isyanlar, bastırmalar ve ölümler olmaktadır. Küresel sivil toplum örgütlerinden Global Witness'ın konuya ilişkin hazırladığı raporda, yalnızca 2011'de en az 106 kişinin öldürüldüğü ve bu sayının 2009'dakinin nerdeyse 2 katı olduğu belirtiliyor.[11] Ayrıca, Global Witness'ın raporunda dünya ekonomisi için en öncelikli kaynakların dünyanın en yoksul ülkelerinde bulunduğu paradoksuna dikkat çekiliyor.

Toprak gaspının başlıca iki nedeni

Toprağa yönelik yatırımlarda kıt olan toprak ve suyun kullanımına ilişkin iki seçenek birbiriyle rekabet ediyor: Bu kaynaklar ya tarım ürünleri yetiştirilmesinde kullanılacak ya da kaya gazı, maden vb. çıkartılmasına, enerji santrali kurulmasına vs. tahsis edilecektir. Ancak, toprak ve suyun tarım ürünleri yetiştirilmesinde kullanımı da kendi içinde iki alternatifin rekabetine konu oluyor: Bu kaynaklarla üretilecek tarım ürünleri ya gıda olarak tüketilecek ya da biyoyakıt hammaddesi olarak kullanılacaktır.

Tarım ürünleri yetiştirmek için toprakların gasp edilmesi

Ekilebilir toprakların büyük ölçekli genişlemesi yeni bir durum değil. Dünya Bankası verilerine göre, ekilebilir topraklar 1990–2007 yılları arasında yılda ortalama 1,9 milyon hektar, gelişmekte olan ülkelerde ise yılda 5,5 milyon hektar genişlemiştir.[12] Dünya Bankası nüfus artışı, gelir artışı, kentleşme, bazı gıda ürünlerinin, özellikle yağlı tohumlar ve hayvancılık ürünlerinin ve bunlarla ilişkili yem ve sınaî ürünlerin talebindeki artışı göz önüne alarak, ekilebilir toprakların genişlemesinin yavaşlamayacağını öngörüyor. İhtiyatlı tahminlere göre, 2030'a kadar, gelişmekte olan ülkelerde her yıl 6 milyon hektar üretime açılacak ve bu genişlemenin üçte ikisi Sahra altı Afrika, Güneydoğu Asya ve Latin Amerika topraklarında olacak.[13] Hem ekilmeye uygun toprakların bol ve ucuz oluşu, hem de gelişmiş ülkelere göre verimliliğin çok düşük oluşu bu bölgeleri yatırımcılar için çok cazip kılıyor.[14]

Ancak, yatırımcıların bu bölgelerde ilk yöneldikleri topraklar verimliliği görece daha yüksek, sulama potansiyeli ve altyapısı daha iyi ya da pazara daha yakın olan, yüksek değerli topraklar. Daha önce küçük çiftçilerce ekilip biçilen bu toprakların hızla satılmasının yerel yaşamı ve gıda güvenliğini tehdit edeceğinden endişe ediliyor.[15]

Bu çerçevede 2012'de, ABD başkanı Obama tarafından G8 ülkeleri, bazı Afrika hükümetleri (Tanzanya, Gana, Etiyopya, Mozambik, Malavi, Burkina Faso, Fildişi Sahili) ve Monsanto, Cargill, Syngenta ve Yara gibi bazı çokuluslu şirketler arasında bir ortaklık şeklinde oluşturulan "Gıda Güvenliği ve Beslenme için Yeni İttifak"tan (the New Alliance for Food Security and Nutrition) söz etmekte yarar var.[16] İttifak'ın amacının özel sermayeyi Afrika tarımına yatırım yapmaya yönlendirmek olduğu açıklanırken, gerçekte çokuluslu şirketlerin geniş ayrıcalıklarla Afrika'daki kaynaklara erişimini sağlamaya hizmet etmesinden kaygı duyuluyor.[17] Afrika hükümetlerinden tohum, gübre, tarım kimyasalları, arazi kullanım hakkı (land tenure), su kaynakları vb. konularda yatırımcıların önünü açacak "reformlar" yapmaları talep ediliyor.[18] Örneğin, küçük üreticileri yerli tohumlar yerine şirketlerce satılan tohumları kullanmaya zorlayacak yasal düzenlemeler yapılması isteniyor. Bu durum Afrika'daki çeşitli çiftçi birlikleri, yerel halklar, çevreciler ve küresel sivil toplum örgütleri tarafından "yeni bir kolonicilik dalgası" olarak adlandırılıyor.[19]

> BM 2050'ye kadar dünya nüfusunun yüzde 34 oranında artarak, 9,1 milyara ulaşacağını tahmin ediyor. FAO'nun tahminlerine göre, dünya nüfusunun beslenme ihtiyacının karşılanabilmesi için, 2050'ye kadar küresel tarımsal üretimin yüzde 60 oranında artması gerekiyor.

Ekilebilir toprakların biyoyakıt için gerekli hammaddelerin üretilmesi amacıyla gasp edilmesi de konunun bir diğer boyutu. OECD-FAO Tarım Tahmin Raporu'nda, 2002-2011 döneminde yıllık yüzde 2,6 büyüyen tarımsal üretimin, 2012-2021 döneminde yıllık yüzde 1,7 büyüyeceği tahmin ediliyor.[20] Aynı raporda, tarımsal üretimin büyüme hızındaki düşüşe karşın, yine de üretim artışının nüfus artışını geçeceği, bu nedenle de kişi başına hâsılanın yıllık yüzde 0,7 de olsa artacağı belirtiliyor. Ancak, tarımsal üretimin giderek artan bir bölümünün biyoyakıt hammaddesi olarak kullanılacak olması, gıda güvenliği açısından kişi başına hâsıla verisinin güvenilirliğine gölge düşürüyor.

Dünya etanol üretimi 2005-2012 arasında iki katına, biyodizel üretimi ise 5 katına çıkmış bulunuyor. 2021'e kadar ise, hem etanol hem biyodizel üretiminin ikiye katlanması bekleniyor.[21] Biyoyakıt üretiminde kullanılan temel tarım ürünlerinin toplam üretimdeki payı da artıyor. 2021'de, dünya tahıl üretimindeki artışın yüzde 33'ünün ve şeker kamışı

üretimindeki artışın yüzde 15'inin etanol üretiminde kullanılacağı tahmin ediliyor.[22] Bu çerçevede, biyoyakıt hammaddelerine olan şiddetli talebin, tarım topraklarının kullanımında ciddi bir dönüşüme neden olduğu görülüyor. Dünya Bankası 2030'a kadar, 18-44 milyon hektar alanın biyoyakıt hammaddesi üretimine kaydırılacağını tahmin ediyor.[23] FAO da benzer bir öngörüde bulunarak biyoyakıt hammaddeleri için kullanılacak toprakların 2007-2030 arasında iki katından fazla artarak, ekilebilir alanların yüzde 3-4,5'ine ulaşacağını belirtiyor. Daha açık bir deyişle, bu durum ekilebilir alanlardan bir bölümünün gıda üretiminden hammadde üretimine kaydırılacağı, orman ve çayırların bir bölümünün de ekilebilinir alan haline getirileceği anlamına geliyor.[24] Böylece, 2030'da kara taşımacılığında kullanılan enerjinin yüzde 5'i sıvı biyoyakıtlardan sağlanabilecek.

Küresel etanol piyasasına hâkim ülkeler ABD ve Brezilya, biyodizel piyasasına hâkim ülkeler ise AB başta, ABD, Arjantin ve Brezilya olsa da, aslında biyoyakıt üretiminde de gerçek aktörler çokuluslu şirketler. Bu sektörde, yatırım yapan yeni şirketler olduğu gibi, BP, Shell gibi dev petrol şirketleri ve önde gelen tarım ürünleri, tarım kimyasalları ve tohum üreticileri olan Monsanto, Cargill, Du Pont gibi dev şirketler de bulunuyor.[25] Ayrıca, çok farklı alanlarda faaliyet gösteren bu şirketler arasında biyoyakıt üretimine yönelik stratejik ortaklıklar da kuruluyor.

> Küresel sivil toplum kuruluşlarından GRAIN'e göre, "toprak gaspları" zengin ülkelerin ve onların şirketlerinin, yoksul ülkelerin verimli topraklarından büyük alanları –yasal yollarla kamudan, ancak o yerlerde yaşayanlara ve ekip biçenlere sormaksızın– satın alması ya da bunların uzun süreli kullanım hakkını alması olarak tanımlanıyor

Ekilebilir tarım topraklarının artma kapasitesinin büyük ölçüde su kaynaklarının bulunurluğuyla ilişkili olduğunu da belirtmek gerek.[26] Biyoyakıt üretimi hem topraklar hem de su kaynakları için gıda üretimiyle rekabet halinde, çünkü 1 litre biyoyakıt üretmek için gereken su miktarı bir kişinin bir günlük ihtiyacını karşılayacak gıda üretimi için gereken su miktarına denk.[27] Bugün biyoyakıt üretiminde kullanılan su miktarı, toplam küresel sulama suyu kullanımının yüzde 1-2'si kadar. Eğer tüm mevcut biyoyakıt üretim planları uygulamaya konacak olursa, bu oran küresel sulama suyu kullanımının yüzde 5-10'una ulaşacak.[28]

Maden, petrol ya da kaya gazı çıkartılması için toprakların gasp edilmesi

Yeni teknolojilerin sağladığı olanaklarla, son on yılda daha önce kullanılamayan rezervlere de erişebilir hale gelen maden, petrol ve kaya gazı sektörlerinin küresel ölçekte ve görülmedik bir hızla genişlemesi, günümüzde toprak gasplarının en temel nedenlerinden biri haline gelmiş bulunuyor. Örneğin, bu dönemde demir madeni üretimi yüzde 180, kobalt yüzde 165, lityum yüzde 125 ve kömür yüzde 44 arttı.[29] Verilen ruhsatlar göz önüne alındığında, maden, petrol ve kaya gazı üretiminin dünya genelinde hızla artmayı sürdürmesi bekleniyor.

Maden çıkarma sanayilerindeki bu canlanışın önemli nedenlerinden biri, 2008 yılında finansal piyasalardaki çöküşün, hedge ve emeklilik fonlarını, içinde ağırlıklı olarak metaller, madenler, petrol ve gazların bulunduğu ilksel mal endekslerine yöneltmesi olmuştur. Bu durum, maden, petrol ve gaz fiyatlarındaki artma eğilimini şiddetlendirerek daha çok maden çıkartılmasını teşvik etti. Ayrıca, toprağın altındaki bu doğal kaynakların en kaliteli ve yoğun rezervleri zaten kullanılmış olduğundan, yatırımcılar yeni bölgelere ve "daha az saf" kaynaklara yönelmek zorunda kaldılar.[30] Yeni teknolojiler bu kaynaklara erişilmesini olanaklı kıldı. Böylece, doğal kaynaklar bakımından yoksul olan gelişmiş ülkeler adeta son kalan kaynaklara hücum ettiler.

Örneğin bu çerçevede 2008'de, şirketlerin ve yatırımcıların gelişmekte olan ülkelerdeki hammaddelere erişimine destek olmak için Avrupa Birliği bir strateji geliştirdi: Hammadde İnisiyatifi. Zira AB ekonomisinin doğal kaynaklar ithalatına olan bağımlılığı, dünyanın tüm diğer bölgelerinden daha şiddetli[31]: Ortalama bir Avrupalı bir Asyalıdan üç kat, bir Afrikalıdan dört kattan fazla hammadde tüketiyor. AB dünyanın en büyük doğal kaynak pazarı. Dünya doğal kaynağının yüzde 23'ünü tek başına AB ithal ediyor ve ithalatının yüzde 70'ini doğal kaynaklar ve ara malları oluşturuyor.[32] Söz konusu Hammadde İnisiyatifi'nin oluşturulması hakkında Avrupa Metal Birliği'nin (Eurometaux) görüşü şöyle: "İmalat sanayinin ihtiyaç duyduğu hammaddelere erişimi güvenceli ve rekabetçi koşullarla sağlanamazsa, AB ekonomisinin ne geleceği, ne de başlıca politika hedeflerini finanse etme kapasitesi olabilir."[33]

Hammadde İnisiyatifi ile AB bir yandan Dünya Ticaret Örgütü nezdinde doğal kaynak ihracatçısı gelişmekte olan ülkelerin "uluslararası ticareti çarpıtan" uygulamalarıyla mücadele etmeyi, bir yandan da eski sömürgeleri olan doğal kaynak zengini Afrika ve Güney Amerika ülkeleri ile iki taraflı ticaret anlaşmaları oluşturmayı hedefliyor.[34] Ancak, çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından hazırlanan ve söz konusu inisiyatifi eleştirel biçimde ele alan ilgili raporda, hammadde üreticisi gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda ihracatın az sayıda ilksel malda yoğunlaştığına dikkat çekiliyor. Kırk altı Afrika ülkesinin ihracatının tek bir ilksel mala dayandığı anımsatılarak bu yoksul ülkelerin en gerekli kamu harcamalarını bile uyguladıkları "ticareti çarpıtan" ihracat vergileri ve kısıtlayıcı yatırım kuralları sayesinde elde ettikleri gelirlerle yapabildiklerine dikkat çekiliyor.[35] Öte yandan, gelişmiş ülkelerin iki taraflı ticaret anlaşmaları yoluyla gelişmekte olan ükelerden, Dünya Ticaret Örgütü taahhütlerinin de ötesinde tavizler elde ettiği biliniyor.

Doğal kaynaklara hücumda AB yalnız değil. ABD gibi diğer gelişmiş ülkelerin ve Çin, Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerin de kaynak zengini Afrika ve Güney Amerika ülkelerinde toprak yatırımlarına yöneldiklerini unutmamalı.

2005-2010 arasında Çin'de madencilik sektörü üçte bir oranında büyüme gösterdi. Peru'da maden ihracatı yalnızca 2011'de üçte bir oranında arttı.

Bir uluslararası yatırımcı konsorsiyumu dünyanın beşinci büyük kaya gazı rezervlerine sahip olan Güney Afrika'da kaya gazı çıkartma hakkı için başvuruda bulundu. Ülkenin yüzölçümünün yüzde 10'una denk olan bu rezervlerin[36] bulunduğu bölgede kaya gazının çıkartılmaya başlanması burada halen yapılan koyun yetiştiriciliğini[37] bitirecektir.

Madencilik faaliyetleri nedeniyle, Latin Amerika'da, Asya ve Afrika'da gitgide daha çok sayıda nehir, yerel halkların kullandığı toprak ve ekosistem tahrip oluyor. Kaya gazı çıkartılmasında kullanılan "hidrolik kırma"(fracking) teknolojisi kayaların içine su ve kimyasalların zerk edilmesini gerektiriyor. Bu zehirli kimyasallar ise kaçınılmaz biçimde yer altı sularına (aquifers) ve yerel su sistemlerine sızarak kirlenmeye yol açıyor.[38]

Risklere karşı küresel farkındalık

Dünya Bankası, FAO, IFAD ve diğer bazı uluslararası örgütler 2008'de başlayan toprağa hücumun ne gibi riskler içerdiğini fark ederek toprağa ve doğal kaynaklara yapılacak yatırımlara yol gösterecek birtakım etik prensipler belirlemek üzere çalışmalar yürüttü. Toprağa ve doğal kaynaklara yapılacak uluslararası yatırımların zarar vermemesi, sürdürülebilir olması ve kalkınmaya katkı sağlaması için uyulması gereken yedi temel prensip belirlendi:
• Topraklar ve buralardaki doğal kaynaklar üzerindeki mevcut haklara saygı gösterilmesi. • Gıda güvenliğinin tehlikeye atılmaması. • Şeffaflığın, iyi yönetişimin ve düzgün bir çalışma ortamının sağlanması. • Maddî olarak etkilenecek her kesime danışılması ve yapılan anlaşmaların kayıt altına alınarak uygulanması.
• Hukuka uygun, ekonomik olarak uygulanabilir, kalıcı ortak değer yaratan yatırımcılık yapılması. • Toplumsal olarak sürdürülebilirlik ve kırılganlıkların arttırılmaması. • Çevresel sürdürülebilirliğin gözetilmesi.

Söz konusu uluslararası kuruluşlar bu prensiplerle hem yatırım çekecek ülkelere karşılaşabilecekleri riskleri hem de yatırımcılara sorumluluklarını anımsatmak istiyorlar.[39] Ancak ne yazık ki, yatırımların yapıldığı ülkeler ve buralardaki toprakları nesillerdir kullananlar ile yatırımcı ülkeler ve onların çokuluslu şirketleri arasında tamamen eşitsiz güç ilişkileri söz konusu. Güçlü tarafın belirlenen etik prensiplere uygun hareket etmesini ve zayıf olanı ezmesini engelleyecek herhangi bir mekanizma da uygulamada bulunmuyor. Dünyanın dört bir tarafında kapalı kapılar arkasında toprak gaspı anlaşmaları imzalanırken konunun insanî ve ekolojik boyutları henüz tam anlamıyla kamuoyunun dikkatini çekecek düzeye ulaşmış değil.

Tüm dünyada hükümetlerin birbiri ardına çıkarttıkları tarım alanlarının ve meraların tarım dışı kullanıma açılması, ormanların bir bölümünün, orman vasfını yitiren araziler statüsüne alınarak kullanıma açılması, hazine arazilerinin hızla özel mülkiyete geçirilmesi gibi bir dizi yasayla toprak gasplarının önü açılıyor. Türkiye'de de son iki yıldır benzer bir sürecin ivmelenerek yaşandığını görüyoruz.
• 17 Ağustos 2011'de Resmî Gazete'de yayınlanan 648 Sayılı KHK ile tarım alanları, mera vb. alanlar tarım ve hayvancılık dışı kullanıma açılıyor.
• Nisan 2012'de ''2B Yasası'' Resmî Gazete'de yayımlandı (''Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun''). Ocak 2013'te bu yasada tekrar değişikliğe gidildi. Yasanın amacı satışa çıkarılan hazine arazilerinin köylülere satılması olarak açıklansa da gerek arazi bedellerinin yüksek oluşu, gerek köylülerin yeterli finansal kaynağa sahip olmamaları nedeniyle yasa, gerçekte orman köylülerini nesillerdir ekip biçtikleri toprakları terk etmeye zorladığı, köylülerin değil, toprak ağalarının ve toprağa yatırım yapmak isteyen zengin yatırımcıların çıkarlarına hizmet ettiği yönünde ağır eleştiriler aldı.[40]
• Haziran 2013'te "Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanun Tasarısı" TBMM'ye sunuldu. Bu yasa tasarısının amacı tarım alanlarının çok sayıda mirasçı arasında bölünerek daha fazla küçülmesini önlemek olarak açıklanmakla birlikte, tasarı "şirket tarımının önünü açacak olmakla" eleştiriliyor.[41]
• Bütün sit alanlarını imara açacağı, yöre halkları ve çevrecilerin karşı koyduğu ve yürütmesi durdurulan hidroelektrik santrali projelerinin kurulması önündeki tüm yasal engelleri kaldıracağı iddia edilen çok tartışmalı bir "Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı" Mart 2013'te meclise geldi. Ancak, İstanbul'da çevreci kaygılarla patlak veren Gezi Parkı olayları nedeniyle bu tasarı Meclis Genel Kurulu gündeminden şimdilik geri çekildi. (Türkiye'de yüzlerce diye ifade edebileceğimiz hidroelektrik santrali projesinin gündemde olduğunu da bir not olarak belirtelim. Mahkemelerce çok sayıda yürütmeyi durdurma kararı verilmesine rağmen, bu santrallerin çevresel tahribatları kaygı verici boyutlara ulaştı. Örneğin, dört hidroelektrik santrali kurulan ve 32 santral daha yapılması planlanan doğal sit alanı İkizdere Vadisi'nde dere suyu kuruma noktasına gelmiş bulunuyor.[42])

Öte yandan, 18 Haziran 2013 tarihli gazetelerde, ABD Enerji Enformasyon İdaresi'nin (EIA) raporunda

> Doğal kaynaklara hücumda AB yalnız değil. ABD gibi diğer gelişmiş ülkelerin ve Çin, Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerin de kaynak zengini Afrika ve Güney Amerika ülkelerinde toprak yatırımlarına yöneldiklerini unutmamalı.

Türkiye'de Trakya ve Güneydoğu havzalarında ve pek çok başka bölgede çok miktarda kaya gazı ve kaya petrolü bulunduğunun açıklandığı haberine yer verildi.[43] Bu haber, kuşkusuz gelecekte Türkiye'de kaya gazı çıkartılması amaçlı toprak gaspları yapılacağı anlamına geliyor.

İktisatçı Korkut Boratav kapitalist gelişmenin tarihsel sürecinde hep var olagelen mülksüzleşme ve tasfiye süreçlerine karşılık, köylülük ve küçük üreticiliğin her zaman direndiğine dikkat çekiyor. Küçük üreticiler tarihsel olarak, bir yandan tasfiye edilirken bir yandan da kendilerini sürekli olarak yeniden üretebildiler.[44] Köylülük, kapitalist üretim biçimiyle yan yana ve hatta ona bağımlı bir biçimde varlığını sürdürdü.[45] Ancak günümüzde, küçük üreticiler küresel baskılarla tarımsal üretim için

gerekli olan tohum, gübre ve ilaç gibi temel girdilerin temininde ve mahsullerini satabilmelerinde tekelci çokuluslu şirketlere giderek daha fazla tabi olmaya zorlanıyor. Küçük üreticilere devletçe sunulan garantili fiyat, depolama, pazarlama, kredi kullanımı olanakları da son derece daraltılmış bulunuyor; borç harç ürettikleri ve hasattan sonra depolayamayacakları mahsullerini, karşılarındaki tekelci alıcıya çok düşük bir fiyattan satmak zorunda kalıyorlar. Üstelik, artık ekilebilir topraklara ve su kaynaklarına el koymalar da başladı. Mülksüzleştirme ve köylülüğün tasfiyesi süreçleri görülmedik bir şiddette ve geri dönüşü olmayacak biçimde işliyor.

Öte yandan, köylülük dünyanın dört bir yanında direnmeyi sürdürüyor. Bu direniş büyük ölçüde örgütsüz ve dağınık olsa da "gıda bağımsızlığı" (food sovereignty) söylemi çerçevesinde, gelişmekte olan ülkelerden ve gelişmiş ülkelerdeki küçük üreticilerden, çiftçi sendikalarından ve çok sayıda sivil toplum örgütünden oluşan geniş katılımlı bir hareket doğmuş bulunuyor. Bu hareket Doha'nın sonuçlandırılmasını engelleyebildi. "Gıda bağımsızlığı" kavramı ilk kez 1996'da, uluslararası çiftçi federasyonu Via Campesina tarafından ortaya atıldı[46]: "İnsanların sağlıklı ve kültürel olarak uygun gıdaları ekolojik olarak anlamlı ve sürdürülebilir metotlarla üretme hakkı ve kendi gıda ve tarım sistemlerini kendilerinin belirlemesi hakkı". Bu kavram, uluslararası kurumlar tarafından savunulan ve yalnızca gıdaya erişim hakkını kapsayan "gıda güvenliği"(food security) kavramından çok daha geniş olduğundan çokuluslu gıda şirketlerine karşı mücadeleyi de içeriyor.

Gelinen noktada, köylülüğün direnişinin küresel ölçekte ve hızla eldeki toprakları ve su kaynaklarını çokuluslu şirketlerin hücumuna karşı korumak ekseninde somutlaştırılması gerekiyor. Aksi halde, köylülük tarih sahnesinden silinecek, tüm dünyanın beslenmesi çokuluslu şirketlerin çıkarları doğrultusunda, giderek daha tek tip ve yapay bir hal alacak. Bizlerse bir tarafta aç ve sefiller, diğer tarafta vicdanını yitiren toklar olarak, ekolojik tahribatla tanınmaz hale getirilen yeryüzünde kaybettiğimiz insanlığımızı aramak zorunda kalacağız.

Dipnotlar

1 OECD-FAO Agricultural Outlook 2012, s.28.
2 McMichael, Philip, "A Food Regime Analysis Of The 'World Food Crisis'", Agriculture and Human Values, Sayı 26, (2009), s.292.
3 OECD-FAO, 2012, ag.r, s.32 ve 51.
4 OECD-FAO, 2012, ag.r, s.50-51.
5 "Foreign land deals: global land grabbing?", s.1, http://farmlandgrab.org/post/print/18813 Erişim tarihi:1 Temmuz 2011.
6 Zoomers, Annelies. "Globalisation And The Foreignisation Of Space: Seven Processes Driving The Current Global Land Grab", Journal Of Peasant Studies, Cilt 37, Sayı. 2, April 2010, s. 430.
7 Zoomers, Annelies. a.g.m., s. 436-439.
8 Borras, Saturnino M. ve Franco, Jennifer. Towards A Broader View Of The Politics Of Land Grab: Rethinking Land Issues, Reframing Resistance. ICAS Working Paper Series Sayı.001, Mayıs 2010, s. 11.
9 Borras, Saturnino M. ve Franco, Jennifer. A.g.m., s. 21.
10 Dünya Bankası, 2011. Rising Global Interest in Farmland, s.63
11 Golovnina,M. "Global recources grab kills one person a week: NGO", Business & Financial News, 19 Haziran 2012, www.reuters.com/assets/print?aid=USBRE85I01720120619 (Erişim tarihi: 8.6.2013)
12 Dünya Bankası, 2011, a.g.r., s.xxviii
13 Dünya Bankası, 2011, a.g.r., s.xxviii
14 Dünya Bankası, 2011, a.g.r., s.81.
15 FAO 2011. The State Of The World's Land And Water Resources For Food And Agriculture, (SOLAW), FAO, Rome and Earthscan,London, s.106
16 EU Observer, The G8's Great Land-grab, 11.6.1013, http://farmlandgrab.org/post/print/22184 Erişim tarihi: 17.6.2013
17 Guardian, "The UK government claims to be commited to ending hunger yet supports a scheme that, billed as good fo Africa, is anything but", 7.6.2013, www.guardian.co.uk (Erişim tarihi: 17.6.2013).
18 EU Observer, The G8's Great Land-grab, 11.6.1013, http://farmlandgrab.org/post/print/22184 Erişim tarihi: 17.6.2013.
19 Guardian, "the UK government claims to be commited to ending hunger yet supports a scheme that, billed as good fo Africa, is anything but", 7.6.2013, www.guardian.co.uk (Erişim tarihi: 17.6.2013).
20 OECD-FAO, 2012, ag.r, s.52.
21 OECD-FAO, 2012, ag.r, s.34 ve 51.
22 OECD-FAO, 2012, ag.r, s. 64-65.
23 Dünya Bankası, 2011, a.g.r, s.15.
24 FAO 2011. ag.r. s.106.
25 Bkz. www.biofueldigest.com
26 OECD-FAO, 2012, a.g.r, s.53.
27 FAO, 2011, ag.r. s.107.
28 FAO, 2011, ag.r. s.107.
29 The Gaia Foundation, 2012 Report, Opening Pandora's Box: The New Wave of Land Grabbing by the Extractive Industries and The Devastating Impact on Earth, Executive Summary.
30 The Gaia Foundation, 2012, a.g.r., Executive Summary.
31 CURTIS, Mark. The New Resorce Grab: How EU Trade Policy on Raw Materials is Undermining Development, 2010, Report on behalf of Traidcraft Exchange, Oxfam Germany, WEED, AITEC and Comhlámh, s.4.
32 Curtis, Mark. a.g.r, s.12.
33 Curtis. Mark. a.g.r, s.10.
34 Curtis, Mark. a.g.r, s.4 ve 10.
35 Curtis, Mark. a.g.r, s.12.
36 The Gaia Foundation, 2012 Report, a.g.r., Executive Summary.
37 Financial Post, 12.09. 2007, "South Africa allows exploration of fifth-biggest shale deposits", www.business.finacialpost.com
38 The Gaia Foundation, 2012, a.g.r., Executive Summary.
39 Dünya Bankası, 2011, a.g.r, s.xxv-xxvii.
40 Karadağ, Gülşah. "Ayıplı 2B Yasasında Batak Büyüyor", Birgün Gazetesi, 14 Mart 2013.
41 Özkaya, Tayfun. "Köylülerin Toprakları Şirketlerin Eline Mi Geçecek?" Yurt Gazetesi, 20.6.2013 ve Tokmakoğlu, Buğra. "Miras Toprakta Şirketleşme Adımı" 24.6.2013, http://blog.milliyet.com.tr/bugratokmakoglu (Erişim Tarihi: 26.6.2013)
42 Milliyet. "İkizdere Vadisi'nde 'can suyu' kuruyor!" 6 Mart 2013, www.milliyet.com.tr
43 Hürriyet Ekonomi. "100 yıl yetecek 'Türk kaya gazı'", 18.6.2013, www.hurriyet.com.tr
44 Boratav, Korkut. Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm, İmge Kitapevi Yayınları, (2004), s.116.
45 Boratav, Korkut. a.g.e., s.117.
46 Gimenez, Eric Holt, "From Food Crisis To Food Sovereignty", Montly Review, (July-August 2009), s. 146. Ayrıca, Via Campesina hareketine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Aysu, Abdullah. Küreselleşme ve Tarım Politikaları. Su Yayınları, (2008), s.221-244.

“Gazap Üzümleri” tüm dramatikliğiyle yaşanıyor

Pazar günleri Ankara’daki Ayrancı pazarı iki bölüme ayrılıyor: Bir tarafta organik ürün satıcıları, öbür tarafta ise küçük köylü üreticileri. Organik ürün satıcılarının köylülerden rahatsız olup belediyeye şikâyet ettiğini öğrendik. “Biz organik ürün satıyoruz, ama müşteri köylülerden alışveriş yapıyor. Köylüler başka bir gün satış yapsın” diyorlar. Bunun üzerine, belediye köylülerin sadece perşembe günü satış yapmasına izin verme kararı almış. Köylülerle organik ürün üreticileri arasındaki bu gerilim yerel bir hadise mi?

Metin Özuğurlu: Hayır, pazar yerinde yaşanan bu mücadele küresel ölçekte yaşanan bir sürecin mikro düzeye yansımaları olarak görülebilir. Son 20 yılda, çokuluslu sermaye gruplarının tarım ürünlerine doğrudan nüfuz etmesiyle tarım ürünleri spekülatif piyasanın metası haline geldi. Kapitalizmin hiçbir döneminde tarım ürünleri fiyatları üzerinden böylesi bir spekülasyona rastlanmamıştı. Çokuluslu sermaye nüfuzu sermaye yoğun bir tarım üretimi anlamına geliyor. Kullanılan ilaç ve genetiği değiştirilmiş tohumlardan dolayı verimlilik değişti, bire yüz veren topraklar artık bire bin veriyor. Tohumun yapısıyla öyle bir oynanıyor ki, müthiş verimli tohum cinsleri elde ediliyor. Bire bin verimle organize edilen bir tarımsal üretim karşısında küçük üreticinin durması mümkün değil. Küçük üreticinin hızla tasfiye edilmesi de zaten uluslararası düzeyde ortak bir beklenti. Tarımda küçük üreticilik kategorisinin geleceği konusunda akademi de ikiye bölünmüştür. Bir taraf küçük üreticinin bir ara unsur olduğunu ve kapitalizm geliştikçe tasfiye olacağını savunur; diğer taraf ise toprağa, metalaşmamış kimi araçlara sahip olmanın ayrıştırıcı bir özelliği bulunduğunu, küçük üreticinin kendine has özelliklere ve muazzam bir uyum kapasitesine sahip olduğunu, hâkim üretim tarzına eklemleneceğini savunur. Son dönem tarım tartışmaları artık besin-gıda rejimi üzerinden, analizler ise pazar merkezli yapılıyor. Gıda rejimi analizlerinin başat konusu daha çok marketler, organizasyonlar. Bugün artık tarımda küçük üreticinin şansı olmadığı yönünde yaygın bir kanaat var. Pazardaki didişme öyküsüne dönersek; bilinçli kesimlerin tüketim davranışlarındaki farklılıklara göre pazar da tepki veriyor. Organik ürünlerin üretimi maliyetli ve riskli, çünkü ilaç kullanılmıyor. Organik tarım yapılan toprak çevredeki ilaçlı topraklardan yalıtılmalı. Dolayısıyla, bu riskleri de büyük sermaye grupları üstlenebiliyor. Bu işi kapitalist girişim olarak gören firmalar organik gıda üretimini örgütlüyor. Küçük köylülük de buna bir şekilde eklemleniyor. Sözleşmeli çiftçilik ilişkisiyle küçük köylülük bu işi organize eden çokuluslu firmaların taşeronuna iş yapıyor. Köylülerin bahçesinde, bostanında yetişen ürünlerini alıp kent pazarına getirmesi ve tüketiciye sunması Anadolu’da yaygın bir durum. Bu bir küçük üretici davranış biçimi ve küçük üreticinin pazara eklemlenme sürecidir. Organik ürün işletmelerinin bunu bir tehdit olarak görmesi anlaşılır bir durum, çünkü küçük üretici fiyat kırıyor. Bir de doğal süreç sonucu orada. Diğer yandan, bu ürünlerin organik olup olmadığı tartışmalı. Zira tarım ilaçlarının kullanımı Anadolu topraklarında tahminlerimizin de ötesine ulaşmış vaziyette. Ama ziraî ilaçlardan arındırarak tarımsal üretim yapmanın özellikle kıyı şeridindeki küçük üreticiler tarafından bir ayakta kalma stratejisi olarak benimsendiği görülüyor. Organik ürünlere talep artıyor. Bu ürünlerin fiyatları piyasa dalgalanmalarına tabi değil, önemli bir getirisi var. Organik gıda işletmelerinin alt üreticisi olma yönünde eğilimler görülüyor. Küçük köylülüğü bu şekilde örgütlemek önümüzdeki dönem Anadolu’da daha da yaygınlaşabilir. Saha çalışmamda “Küçük üreticilik mevcut tasfiye koşullarına direnebilecek mi? Direnme ve yeniden oyun kapasitesi nedir?” sorusuyla yola çıktım. Küçük üreticiliğin bir organik ürün üreticisi olarak mevcudiyetini sürdürmesi söz konusu. Ama burada kritik olan husus şu: Küçük üreticilik varlığını sürdürecek tabii, ama bunun için sermayenin doğrudan nüfuzunu da geriletmesi gerekecek. “İşçi gibi davranarak varlığını sürdürecek” diye paradoksal bir ifade de kullanabiliriz.

Küçük üretici kimin işçisi olacak?

Yaşadığı yerin yakınındaki bir hizmet iş kolunun işçisi olabilir, oluyor da zaten. Tarım dışı istihdam alanlarına yönelmek güçlü bir eğilim. Kırsal nüfus son on yılda dramatik bir azalma gösterdi ve genel nüfus içindeki oranının yüzde 20’lere gerilediği ileri sürülüyor. Ben gerçek durumun bunun biraz daha altında olduğu kanısındayım. İç Anadolu, Doğu Anadolu büyük ölçüde boşalmış durumda. 1990’lı yıllara kadar tahıl üretiminin yapıldığı ve küçük köylülüğün hâkim olduğu köyler bugün üretim birimi olmaktan çıktı, köy artık bir üretim ünitesi değil, sadece yaşlılar yaşıyor. Anadolu köylerinin birçoğu böyle. Ticarî tarım ürünlerinin üretildiği yerlerdeyse küçük üreticiler emek yoğun ürünlerden emek yoğun olmayan ürünlere geçiyor. Pamuk yerine nar ekiliyor örneğin. Hane emeğinden tasarruf etme eğiliminde oldukları görülüyor. 30 yaş altı nüfus hane dışı gelir getirici işlere yöneliyor. Köyde tarımsal faaliyet sürdürenler bu mesleğin kendileriyle

Metin Özuğurlu

ODTÜ Sosyoloji bölümünde lisans ve yüksek lisansını tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne araştırma görevlisi olarak girdi. İşçi Sınıfının Oluşumu Üzerine Bir Çözümleme Çerçevesi: Anadolu’da Bir “Küresel Fabrikanın” Doğuşu (Denizli Örneği) başlıklı çalışmasıyla doktora derecesi alan Metin Özuğurlu 2012’de profesörlüğe yükseltildi.

İrfan Aktan

1981 Hakkâri-Yüksekova doğumlu, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi mezunu. Aynı üniversitenin Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı’nda yüksek lisans yaptı. “Nazê/ Bir Göçüş Öyküsü” ve “Zehir ve Panzehir: Kürt Sorunu / Faşizmin Şartı Kaç?” isimli iki kitabı bulunuyor. Birgün gazetesi ve Nokta, Newsweek Türkiye, Yeni Aktüel dergilerinde çalıştı, İMC TV’nin Ankara Temsilciliği’ni yürüttü. Halen Express dergisinde muhabir ve yazar olarak görev yapıyor.

birlikte öleceğini söylüyor. Örneğin, tohumdan fidan yetiştirme bitmiş durumda. Domates üretenler artık tohum ekmiyor, küçük üretici de çokuluslu şirketlerin kurduğu fideliklerden fide alıyor. Bu konuda yasal düzenlemelere gidiliyor. Bizim aramızda tohum takası yapmamız artık bir suç mesela. Ekilecek tohumlar lisanslı olmak zorunda. Belediyelerin yaptığı tohum takaslarına bile soruşturma açılıyor. Lisanslı tohumlar çokuluslu firmaların denetiminde ve o tohum tekrar elde edilemiyor, yeniden ekmek için bir kısmı ayrılamıyor. Zaten sermaye tarıma iki kanaldan giriyor: tohum ve ilaç. Tohumculuğu tamamen kontrol altına almış durumdalar.

Köylüler büyük bir emekle tohumdan fidan elde ederken şimdi çok daha ucuza fide alabiliyor. Uzun vadede bu neden köylünün aleyhine?

Küçük üreticiliğin direnme ve yeni koşullara uyum gibi iki büyük yeteneği var. Bunları sermaye nüfuzuna kapalı, özerk bir alanda, büyük ölçüde kendi hane emeğinin etkinliğiyle gerçekleştirebiliyor. "Küçük üretici uyum kapasitesine sahiptir" derken aslında sermayenin henüz nüfuz edemediği özerk alanları vardır diyoruz. Kendi emeği, bir parça toprağı, bu işi sürdürebilecek üretim araçları vardır. Ne var ki, artık bunlar yok oluyor. Küçük üreticilik sermaye kapanı içinde faaliyet gösteren bir birim haline dönüşüyor. "Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı" ismiyle kitaplaştırdığım çalışmadaki ana gözlemim bu. Eski biçimiyle küçük meta üreticiliği artık ortadan kalkmıştır. Fideyi üreten çokuluslu firma fide fiyatları üzerinde oynayabilir. İstediği ülkeye verimli fideyi ihraç eder, istediği ülkeye etmez. Küçük üreticinin buna etki edebilme gücü yok. Bilgi de ortadan kayboluyor. Tohumdan fideye uzanan ve köylülüğün aslını oluşturan bilgidir bu: Ne zaman su verilir, ne kadar verilir, hastalık belirtileri nelerdir?.. Köylüler artık bu bilgiyi yitiriyor.

Kapitalist modernleşmenin köylüler üzerinde yarattığı tesiri konuşurken akla ister istemez John Steinbeck'in "Gazap Üzümleri" romanı geliyor. 1930'ların Amerikalı köylülerinin "banka" karşısındaki yenilgisinden farklı olarak ne yaşanıyor şu anda?

Benzer şeyler yaşanıyor, ama farklılık da var. "Köy ayaklı işçiler" diye ifade ettiğim bir kategori oluştu. Kır-kent ilişkisi bakımından yeni bir olgu bu ve bütün dünyada gözleniyor. Köyde yaşayan 30 yaş altı insanlar organize sanayi bölgelerinde, sermaye gruplarının fabrikalarında, 19. yüzyıldaki vahşi kapitalizm dönemini andırır koşullarda çalıştırılıyor; bunlar köy ayaklı işçiler. Bir saatlik mesafelerden servis araçlarıyla fabrikalara taşınıyorlar, en az 12 saat çalışıyorlar, hiçbir hakları yok, asgari ücret alıyorlar, bazen daha da altına çalışıyorlar. Çocuk işçiler de çalışıyor. "Gazap Üzümleri"nde okuduklarımız tüm dramatikliğiyle yaşanıyor. Bu insanlar bankalara borçlu, borçlarını ödeyemiyorlar, ya hapis yatıyorlar ya da topraklarına el konuyor. Bankalarla köylüler arasındaki ilişki önümüzdeki dönemin hem siyaseten hem de toplumsal mücadeleler bakımından en önemli başlıklarından birini oluşturacağa benziyor. Köylüler her sıkıştıklarında finans meselesini banka ile çözmeye çalışıyor. Tarımsal üretimi desteklemeye dönük düşük faizli tarım kredileri de değil aldıkları. Banka sermayesini tarımsal üretimine kredi olarak kullananlar için zorlu bir süreç yaşanıyor ve bu daha da dramatikleşeceğe benziyor. Bankalar doğrudan sermaye nüfuzunun finansal merkezi olarak çalışıyor. Mesela, "damla sulama kuralım, ziraî ilaç gereksinimini karşılayalım" diyorlar. İpotek olarak tarlaları alıyorlar. Bu süreç büyük ölçüde denetimsiz bir şekilde sürüyor. Öte yandan, küçük üreticiliğin karakteristiği gereği devletle kurduğu ilişki hep çok önemliydi. Bu ilişki de zayıfladı. Küçük üreticiler yaygın tarımsal destek organizasyonları, tarım kredi kooperatifleri (TKK) aracılığıyla devletin kolladığı bir kesimdi. Tarım kredi kooperatiflerinin her köyde şubeleri vardı. Sübvansiyonlarla küçük üreticilik ayakta tutulmaya çalışılırdı. Devletin de en önemli toplumsal desteğiydi küçük üreticilik. Bu çözüldü artık.

Köylü artık tamamen bankalarla karşı karşıya.

Devlet tarımsal girdilerde sübvansiyona dayalı geleneksel destekleri sürdürmüyor, ürün desteklemeleri yapıyor. Fakat bu da berbat bir hal almış vaziyette. Hangi ürünlerin destekleneceği ve destekten yararlanma koşulları ilan ediliyor, tarla tapusu veya kira sözleşmesi, o ürünün satış belgesi, ürünü yetiştirdiğinize dair ilgili ziraat mühendisinin onayı, dönüm başına verimlilik miktarı gerekiyor. Fakat, ürün yokken de imza atılıyor. Elde edilen ürün miktarıyla gerçek miktarlar arasında dağlar kadar fark var.

Yani devlet, aslında desteklediği ürünü yetiştirmeyen, ama yetiştirmiş gibi belge gösteren üreticiye kaynak mı sağlıyor?

Evet.

Bu bir tür gizli sübvansiyon mu?

Öyle denebilir. Özellikle küçük üretici için. Tabii bunlar küçük paralar. Bunu alan köylü ihya olmuyor, ama köyden de göç etmiyor.

Siyasî sonuç elde etmek için uygulanan bir popülist yaklaşım mı bu?

Popülizmden ziyade, şahsîleşmiş yüz yüze ilişki çerçevesinde oyu garantiliyor aslında. İlçe tarım müdürlükleri bu uygulamayı muhtarlar aracılığıyla sürdürüyor. Desteklemeden yararlanacak çiftçileri ilçe tarım müdürlüğü onaylıyor. Bu kurumlar da çok politize. On yıldır taşrada mülkî idarenin taşra örgütü, yerel eşraf ve eğer varsa tarikat-cemaat yapısı, bunlar yerel bir iktidar bloğu gibi çalışıyor. Seçimlerde muazzam bir şekilde her olanağı seferber ederek doğrudan oy davranışını belirleme eğilimi içindeler.

Köylü üreticiliği gözden çıkarıldı mı?

Evet. Bire bin verimle çalışan bir ürünün fiyatı karşısında duramazsınız zaten. Küçük üreticinin toprak mülkiyeti biçimi de sermaye nüfusu önünde bir engel teşkil ediyor. Küçük üreticileri bir kooperatif altında toplamak ve bunun aracılığıyla üretim için gerekli organizasyonun her bir ayağını düzenlemek istiyorlar. Ayrıca, sebze-meyve hallerini de ortadan kaldırmak istiyorlar. Zira çokuluslu sermaye açısından hal üretici ile arasına giren bir asalak yapı gibi. Ama asıl olan toprakları daha büyük ölçekte birleştirme eğilimi.

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde artık işlenmeyen, meraya dönüşen toprakların yeni sahibi bu çokuluslu şirketler mi? Bu toprakların köylülerin elinde kalmasının olanağı var mı?

Mevcut koşullarda bunun çok zor olduğu, doğrudan doğruya bir siyasal mücadele ve programla

ilişkilendirilerek oluşacağını söyleyebiliriz. Verili iktisadî koşullarda bu zor, ama bunun yasal altyapısı da hazırlanıyor. Birincisi, Köy Yasası değişti. Köylerin bütün ortak malları ve sahibi belli olmayan topraklar muhtarlık altında birleştiriliyor. Böylece önce bir toprak temerküzü sağlanacak. Bu durum muhtarların hoşuna gidiyor, çünkü güçleniyorlar. Daha sonra muhtemelen muhtarla girilecek bir satma veya kiralama ilişkisiyle bu toprakların değerlendirileceği anlaşılıyor. Tabii bunun özel mülkiyet rejimini derinleştirecek etkisi olacak. Köy ortak malları anılarda kalacak. Aslında, köy denilen mefhum ortadan kaldırılıyor. Çünkü köy esas olarak ortaklaşa paylaşılan varlıklar üzerinde oluşur. Siz bütün meraları, otlakları köyün ortak malı olmaktan çıkarıp özel mülkiyet haline getirseniz, köy başka bir şeye dönüşür. Bizim köylümüzün toprakla ilişkisi bir mülk ilişkisinden ziyade sahiplik ilişkisidir. Merayı, otlağı kullandığı ölçüde sahiplenir. Fakat bu ilişki mülk ilişkisine dönüştürülüyor. O köylü bir nesil sonra orayı elden çıkartacak. Böylece kendi ata toprağıyla, köyüyle bağlantısı tümüyle kopmuş bir kentli nüfus oluşacak. 1980'lere kadar, köylerden göç edenler topraktan bütünüyle koparak gelmiyordu. Şimdi ise tam bir köksüzleşerek göçme yaşanıyor. Diğer yandan, Büyükşehir Yasası onaylandı. Otuz il artık büyükşehir statüsünde. Bu, Türkiye'nin coğrafî büyüklüğünün yarısına, nüfus olarak da üçte ikisine denk geliyor. Otuz ildeki köylerin tamamı köy tüzel kişiliklerini kaybetti ve mahalleye dönüştü. Böylece, köy arazileri arsalaştı. Dolayısıyla, toprağın sermayeleşmesi denen sürecin önü basit bir yasa değişikliğiyle açılmış oldu.

Kitabınızda köylülerin 1950'lerden itibaren göçe hazırlandığını, '80'lerin ortasından itibaren kitlesel bir göç olduğunu, '90'lardan 2000'lere doğru ise köyde kalıp köylülükten kopmanın yaşandığını söylüyorsunuz. Yani insanlar köyde kalmaya devam ediyor, ama tarım veya hayvancılıkla uğraşmak yerine yakınlardaki fabrikalarda işçi olarak çalışıyor. Köylüler temelli köyden kopmak yerine işçi olarak köyde kalmayı mı tercih ediyor?

Benim tespitime göre, bu yasal müdahalelerle köy ayaklı işçilik yaygınlaşıyor. Ama şu da var, Ekonomi Bakanı Ali Babacan, Türkiye'nin Avrupa ile kıyaslandığında temel probleminin ölçek küçüklüğü olduğunu ve bunun hızla, anlamlı bir ölçeğe kavuşturulması gerektiğini söylüyor. Sermaye nüfuzunun derinleşebilmesi için de bu gerekiyor. Bu müdahalelerle göçe zorlanarak köksüzleşmek de ivme kazanacaktır. Bu, kaotik bir ortamın doğmasına da yol açıyor. Kentlerde yaşam çok pahalı, emeğin yeniden üretimi tümüyle metalaşmış vaziyette. Ama ücret geliri elde edecek iş yok, veya düşük ücretli ve güvencesiz işler var. Dolayısıyla, insanlar emeğin yeniden üretiminin maliyetini daha düşük tutabileceği yerde kalmak isteyebilir. Örneğin, köyündeki damında kalmak geçim stratejisi olarak anlamlı olabilir. "Emekli olayım köyüme gideyim", "kentte geçinemiyorum, köyüme döneyim" yönünde eğilimler de var. Burada kritik olan kesim çocuk ve genç nüfus, toplumsal eşitsizliği en dramatik biçimde bu kesimler yaşıyor. Memleketin toplumsal eşitsizlik manzarasını ortaya koyan fotoğraflardan biri de eğitim. Eğitimde en ileri düzey ile en geri düzey arasındaki mesafenin en açık olduğu ülkenin Türkiye olması şaşırtıcı değil. Nüfusun sadece küçük bir kesimine çok iyi düzeylerde eğitim veriliyor.

1990'ların kitlesel göçünün içinde Kürtlerin de göç ettirilmesi hikâyesi var. Kürt köylüleri ucuz iş gücü olarak istihdam edilmeye başladı. Yoğun emek gerektiren işlerde artık çoğunlukla Kürt mevsimlik tarım işçileri istihdam ediliyor. O bölgelerde topraksız ama işçi olan köylüler de bu karşılaşmadan hoşnutsuz oluyor ve "Kürtler geldi, ekmeğimizi aldı" diyerek ırkçı tepkiler gösteriyorlar. Bu nüfus hareketlenmesi Türkiye'deki toplumsal yapıyı nasıl etkiliyor?

Kırsal nüfusun göç etmek suretiyle kentlere taşınması meselesinin sosyolojideki üst başlığı proleterleşme/işçileşmedir. Kır boşaltmaları meselesiyle yaşanan, çok dramatik bir göçtü ve köksüzleşerek işçileşme denen olgu çok travmatik boyutlara ulaştı. Bunun Türkiye'nin siyasal, sosyal dokusu üzerinde zamana yayılan çok büyük, kalıcı etkileri olacak. Zorunlu göç veya köy yakmalar, güvenlik merkezli verilen bir karardır. PKK'nin kır desteği kırlar boşaltılarak engellenmeye çalışıldı. Kentlere gelen Kürtlerin en fazla kimlik talep ederek siyasallaşacağı ve AB ile bütünleşen Türkiye'nin ulusal hareket olarak yenilgiye uğramış bir kimlik hareketinin taleplerini kontrollü bir biçimde teslim edeceği düşünüldü. Bunlar tabii böyle toplum mühendislikleriyle yürümüyor, bu şimdi açığa çıktı. İşçileşme meselesine dönersek, bütün büyük kentlerde ve Güneydoğu'daki Kürt kentlerinde iş gücünün en vasıfsız, en eğitimsiz havzasını göç ettirilen Kürt işçiler oluşturdu. Doğrudan doğruya vahşi sömürü koşullarına tâbi çalışmanın hedefi oldular. Taşeronlaşmanın yaygınlaşmasıyla kapitalizmin mevcut biçimine de uyum gösterdiler. Kürt iş gücü geleneksel ilişki ağları içinde hemen örgütlenebiliyor. İç Anadolulu bir işçi bunu yapamayabilir. Ama Kürtlerin geleneksel bağları taşeron tarzı istihdam biçimine yatkın olduğundan bütün vahşi çalışma koşullarına tâbi oldular. Tersanelerin gemi söküm işlerinde, belediyenin en berbat işlerinde, inşaat işlerinde Kürt işçiler çalıştılar. Hatta bir dönem Kürtlerin kendi sendikalarını kurma tartışmaları yaşandı. Sendikalar hep ulusal düzeyde örgütlenmiş olduğu için Kürtlerin buralardaki temsiliyeti hep yok mertebesinde kaldı, Kürtler kimlikleriyle sendikalarda yer alamadılar. Dolayısıyla, Kürt işçilerin genel özelliğidir sendikasızlık. Türkiye'deki işçi hareketinin 1990'lardan sonra içine girdiği bunalımı aşamamasında, zorunlu göçlerle oluşan Kürt bölüğünün özel bir yeri olduğunu düşünüyorum. Kürt

> "Gazap Üzümleri"nde okuduklarımız tüm dramatikliğiyle yaşanıyor. İnsanlar bankalara borçlarını ödeyemiyor. Bankalarla köylüler arasındaki ilişki önümüzdeki dönemin hem siyaseten hem de toplumsal mücadeleler bakımından en önemli başlıklarından birini oluşturacağa benziyor.

işçi bölüklerini örgütlemek konusundaki çekingen tutum sendikacılık hareketinin krizini de besledi.

Türkiye işçi sınıfı Kürtleşti tespitine katılıyor musunuz?

Bunu bir demografik özellik olarak söylersek doğru tabii. Daha önce olmayan sayıda Kürt iş gücü piyasasına dahil oldu. Ama bunu bir sınıf aidiyeti biçiminde düşünemeyiz. Demografik olarak evet, ama politik olarak öyle olduğunu düşünmüyorum.

Tarım politikalarının mağduru olan köy kökenlilerin bir araya gelerek yeni bir mücadelenin aktörü olabileceğini düşünüyor musunuz? Bunun olanakları var mı?

Bence var. HES'lere ve maden şirketlerine karşı köylü mücadelelerinde bunun öncü verilerini görüyoruz. Bunun potansiyelinin yüksek olduğunu düşünüyorum. Ayrıca, ölçek küçüldükçe gündelik yaşamdaki siyaset hacminin daha da arttığını görüyorum. Mahalle kahvesinde belki futboldan daha çok söz ediliyor, ama köy kahvesindeki insanlar siyaset konuşuyor. Köylerde kulaklar da açık, gözler de. Dolayısıyla, klientalist ilişki biçimine de açıklar. Ölçek küçüldükçe iktidar partisine verilen muazzam oylar da bunu gösteriyor. Ama tam da bu yüzden yaşam koşulları üzerindeki kalıcı tahribatları, topraklarının elden gitmesini çok net olarak görüyorlar. Artık dertlerini anlatacakları "devlet baba" da yok. Kendi aralarında birlik teşkil etmek suretiyle siyasal alanı doğrudan belirleme dışında bir şans bırakmıyor hayat onlara. Toplumsal mücadelelerin önemli bir öbeğinin kentlerde de köy temelli dayanışma dernekleri üzerinden geliştiğini düşünüyorum. Bunlar aynı zamanda bir sosyal dayanışma hattı, dolayısıyla siyasî birlik olarak da işlev görüyor. Birçok kişinin Gezi direnişine köy dernekleri ağı üzerinden dahil olduğunu biliyorum.

Çalışmanız sırasında Trakya'dan Urfa'ya kadar 10 ilde 22 köye gittiniz. Bölgeler arasında nasıl bir fark gözlemlediniz?

Küçük üreticiliğin bölgelere göre karakterini belirleyen esas şey ürün yelpazesi. Ürün çeşidi hane emeğini kullanma biçimini, sermaye nüfuzuna karşı pozisyonu, piyasayla ilişkiyi belirliyor. Bu biliniyordu, teyit edilmiş oldu. Bu çalışmada emek yoğun ürün türlerinden hızla uzaklaşıldığını gözlemledim. Tarım mekanizasyonu bakımından teknoloji seviyesi oldukça yüksek. Emek yoğun süreci ortadan kaldıracak teknikler işin içine girmiş ve bunlar bir müteşebbis faaliyeti haline gelmiş. Örneğin, küçük üreticinin doğrudan ve sürekli bulundurmasına gerek olmayan bir makine bir müteşebbis tarafından satın alınmış, bu müteşebbis köyleri dolaşarak küçük üreticinin gereksinim duyduğu teknolojik desteği belli bir kira karşılığında sunuyor. 30 yaş altı nüfus tarım dışı alana kaymış. Beni en çok çarpan şey ise şu oldu, tarımsal üretimi sürdüren köylü bu üretimi "riskli" olarak ifade ediyor! Bu çok çarpıcı, çünkü "risk" kentli bir kavram. Ürün girdileri ve fiyatlarının piyasanın serbestisine bırakılmasının yarattığı belirsizlik risk algısı yaratıyor köylüde. Güvencesiz koşullarda da olsa ücreti belli bir işte çalışmak çok daha az riskli ve tercih edilebilir bir şey haline gelmiş. Riskin artık kırın da terimi olması piyasaya bağlılığın ve sermaye nüfusunun kat ettiği mesafeyi göstermesi bakımından kritik. Küçük üreticiliğin artık ayrı bir üretim biçimi olarak değil belki ama, hane temelli bir birim olarak sermayeye bağımlılığını derinleştiren adımlar atmak suretiyle kendi varlığını sürdüreceği; eski özerk konumuna dönebilmesi için sermayeye bağımlılığı kıracak bir politik yönelime girmesinin gerekli olduğu, bu anlamda ancak işçi sınıfı gibi davranarak eski özerk konumuna dönebileceği sonucuna ulaştım. Bunun dışında, tarımsal destek kaynaklarının kötüye kullanımı bakımından hiçbir fark yok bölgeler arasında. Bu, genel bir eğilim ama ciddi bir bağımlılık da yaratmış bulunuyor. Yarın öbür gün bu destekler verilemez duruma geldiğinde bu da toplumsal kalkışmanın bir vesilesi olabilir.

Bu desteğin arkasında toplumsal bir kalkışmayı engelleme amacı da olabilir mi?

Ekilmeyen ürünlere destek verme Dünya Bankası (DB) projesidir. Tarım girdilerini sübvanse etmeye dönük TKK yapısını tasfiye etmek için yeni teşvik biçimleri DB fonlarıyla kuruldu. Bu fon, ekmeyene para verme biçimindeydi. DB'nin metinlerinde, "yoksulluğun yönetimi" adı altında, bu nüfusun ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturduğu, kontrol altına alınması gerektiği, dramatik yoksullaşmanın önlenmesi ve sosyal patlamaların önünün alınması amaçlar arasında zikrediliyordu. Bu fonlarla köylüye köyde bir tüketici olarak yaşamasına olanak sağlayan bir miktar veriliyor.

Türkiye'nin 20 yıl sonrası için bu konuda nasıl bir öngörüde bulunulabilir?

Türkiye'nin de dahil olduğu gelişmekte olan Hindistan, Çin, Brezilya gibi ülkeler ücretli emek havuzunu son 20 yılda ikiye katlamış durumda. Bu olağanüstü bir durum. Dört asırlık kapitalizmin hiçbir döneminde, hiçbir coğrafyada 20 yılda işçileşme ikiye katlanmamıştır. Ne demek bu? Bütün ücretler, muhtemelen esas olarak vasfı düşük olanlar, sürekli olarak dibe doğru yarışıyor. Türkiye'nin bugün yaşamakta olduğunu yaşayan bir ülke bu anlamda yok. Kapitalizmin mevcut dinamikleri içinde geçimlik alanlardan, kendine yeter olanaklardan hızla kopartılan nüfus hızla iş gücü piyasasına fırlatılıyor. Emeğin yeniden üretim koşulları da tümüyle metalaşmış durumda. Meta dışı alan yok neredeyse. Barınma, sağlık, eğitim, ulaşım gibi tümüyle nakit para ihtiyacı duyulan bir hayatın içine atılıyor insanlar. Nakit parayı nasıl temin edeceksiniz? Emek gücünüzü satarak. Sistem finanslaşıyor, finanslaşma derinleşiyor. Dolayısıyla, istihdam yok, istihdam olsa bile güvence yok. Bir kuşak önce, bir işe girmiş, girdiği işte sebat etmiş insanlar oradan emekli olmuştu. Biz sürekli iş değiştiren, bir işten diğerine savrulan, iş ile işsizliğin iç içe geçtiği bir iş gücü piyasası deneyimi yaşayan insanlarız. Bu gidişat toplumsal kalkışmaların, eşitlik ve özgürlük temelli taleplerin ön planda olacağı yöne doğru Türkiye'nin aktığını gösteriyor. Kapitalizmin neoliberal biçiminin kendi sınırlarına çoktan yaslandığını ve artık sarkacın farklı bir yöne doğru ilerleyeceğini, özel mülkiyet yerine daha çok ortaklaşa paylaşılan varlıklar mefhumuna dönülmeye başladığını ve böyle bir dünyaya doğru gideceğimizi düşünüyorum. Bu anlamda, bu karanlık dünya içinden optimist bir gelecek çıkacağını düşünüyorum.

Belgrad Ormanı candır, kıymayalım

İstanbul'un Avrupa yakasının kuzeyinde bulunan Belgrad Ormanı yaklaşık 5300 hektar alan kaplayan ve geniş yapraklı ağaçlardan oluşan bir ormandır. Yenikapı arkeolojik kazılarıyla 8500 yıl kadar geriye giden İstanbul'un tarihi boyunca Belgrad Ormanı halkın hizmetinde olup başta su kaynağı olmak üzere yakacak odun ve yapı malzemesi elde etmek için kullanılmıştır.

Belgrad Ormanı adı 1521 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Belgrad'a yapılan seferden sonra, getirilen Belgradlıların bu ormana yerleştirilmesi ve yerleşim yerlerinin Belgrad Köyü olarak anılması nedeniyle kullanılmaya başlanmıştır. Belgrad Ormanı o dönemde ve sonrasında yapılan toplam yedi tarihî bentle İstanbul'un en önemli su kaynağı olmuştur.

Su kaynağı olmanın yanı sıra kentin sağlığı ve güzelliğine katkısından dolayı Belgrad Ormanı Osmanlı Dönemi boyunca çeşitli fermanlarla korunmuştur. Çevre ve Orman Bakanlığı'nın 2003'te yayımladığı Osmanlı belgelerinden birkaç örneğe bakmak Belgrad Ormanına verilen önemi görmek için yeterli. 1733 tarihli bir fermanda, "Kemerler tarafından İstanbul'a getirilen tatlı suyun çevresindeki korulardan ağaç kesilmesi yasaklanmıştır" deniyor. 1894 tarihli bir İrade-i Seniyye ile 1521'de kurulan ve ormana da adını veren Belgrad Köyü suyu kirletmesi ve ormana zarar vermesi nedeniyle orman dışına taşınmıştır. 1907 tarihli ve Nazır-ı Hazine-i Hassa imzalı fermanda "İstanbul civarındaki ormanlar, hem halkın sağlığı hem de kentin güzelliği açısından korunmalıdır" deniyor.

İstanbul'un akmeşe ve kestane ağaçlarından oluşan kuzey ormanları aynı zamanda önemli bir yapı malzemesi kaynağı da olmuştur. Bunu, İstanbul'un tarihteki en büyük limanı olan Theodious Limanı'nın tüm iskeleleri ve özellikle 9.-11. yüzyıllar arasında yapılan gemilerin hemen tamamında akmeşe ve kestane gibi ağaçların kullanılmasından anlıyoruz. Ayrıca, ahşap yapılarda kullanılan ağaçlar genellikle akmeşe ve kestane ağaçları olup kaynağı büyük olasılıkla İstanbul'un kuzey ormanlarıydı. Bazı fermanlarda özellikle Üsküdar ve Alemdağ korularından yapılan ağaç kesimlerine ilişkin bilgiler bulunuyor.

Yakın tarihte, Birinci Dünya Savaşı sırasında Belgrad Ormanı'nın önemli bir kısmında ağaç kesimleri olmuş, orman büyük zarar görmüştür. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından itibaren su üretim fonksiyonundan dolayı koruma çalışmaları devam etmiş, 2 Kasım 1953 tarih ve 2073 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla "Muhafaza Ormanı" olarak koruma altına alınmıştır. Bu özelliğini 2011'e kadar sürdüren Belgrad Ormanı içerisinde, bu tarihten sonra, mesire alanı olarak kullanılan yaklaşık 300 hektarlık bölüm "Tabiat Parkı" statüsüne alındı.

Artan nüfus, yerleşimler ve insanların yeşile olan ihtiyacının koruları, Büyükşehir ve Kent belediyelerinin yaptığı fakat yetersiz kalan parkları aşması nedeniyle, muhafaza ormanı olan ve mutlak koruma altındaki Belgrad Ormanı parça parça pikniğe açıldı. Artık Belgrad Ormanı'nın su üretme ve eğitim hizmetleri yanında piknik hizmetleri de başladı. Son yıllarda ise piknik hizmetleri öne çıkarken su üretme özelliği geri plana düştü.

Belgrad Ormanı'nın önemi

Belgrad Ormanı

- üç büyük fitocoğrafik bölgenin (Akdeniz, Karadeniz ve İran-Turan) kesişim noktasında bulunması, büyük iklim değişim dönemlerindeki en önemli bitki göç yollarından biri olması ve sahip olduğu dört yüz elli bitki türü ve bunların yaklaşık dörtte birinin odunsu olmasıyla doğal bir arboretum ve botanik bahçesi niteliğini taşıması,
- İstanbul gibi, nüfusu 15 milyona dayanmış bir şehrin hemen kuzeyinde yer alması ve kuvvetli Karadeniz rüzgârlarıyla ürettiği oksijenin taşınmasına katkı sağlayarak şehrin havasını temizlemesi,
- her türlü kirletici etkilere ve aşırı nüfus artışına rağmen halen önemli bir su kaynağı olması,
- İstanbullular için en önemli günübirlik dinlenme ve eğlenme alanlarından birini oluşturması,
- dünyanın sayılı kuş göç yollarının birinin üzerinde olması ve kuşlara dinlenme olanağı sağlaması

nedeniyle çok önemlidir.

Belgrad Ormanı'nın su kaynakları ve sorunları

İstanbul kentinin Avrupa yakasındaki önemli su havzalarından üçü Sazlıdere, Alibeyköy ve Kâğıthane havzalarıdır. Bu üç havza kuzey İstanbul ormanlarının sularını drene eden, Sazlıdere, Alibeyköy ve Kâğıthane derelerinin yan dere ve kollarını içererek günümüzde genişleyen İstanbul'un en önemli yeşil alanlarını barındırırlar.

Kâğıthane deresi havzasının en kuzeyinde ve havzanın en uç noktasında yer alan Belgrad Ormanı Kâğıthane havzası içinde orman örtüsü en iyi korunmuş alandır. Belgrad ormanı İstanbul tarihiyle birlikte anılan ve aynı zamanda içinde bulundurduğu yedi adet tarihî su bendiyle Büyük

Prof. Dr. Ünal Akkemik

İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Orman Botaniği Anabilim Dalı'nda Profesör olarak çalışıyor. Bitki morfolojisi ve tanımı, fosil bitkiler, ağaç halkaları ve iklim tarihi, arkeolojik kazılar ve ahşap teşhisi gibi konularda çalışıyor. Aynı fakültede Orman Botaniği Anabilim Dalı Başkanlığı, Orman Mühendisliği Bölüm Başkanlığı ve Fakülte Kurulu Üyeliği görevlerini yürütüyor.

İstanbul kenti için su üretim fonksiyonunu hâlâ sürdüren bir yeşil dokudur.[1]

Belgrad Ormanı Roma ve Bizans döneminden Osmanlı dönemine ve 1990'lı yıllara kadar İstanbul'un en önemli su kaynağıydı. Osmanlı döneminde Belgrad Ormanı'nın önemi daha da arttığından İstanbul'a su sağlamak üzere bentler yapılmıştır. 1554'ten 1839'a kadar yapılan bentlerin suyu Taksim'e taşınmış ve oradan da şehre dağıtılmıştır. Belgrad Ormanı su kaynağı olma özelliğini şehrin nüfusunun giderek artması sonucu kaybetmeye başlamış ve yoğun insan trafiği altında olması nedeniyle de kirlenme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

> Belgrad Ormanı su kaynağı olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Eskiden yeraltı suyu 80-100 metrelerden çıkarken, aşırı derecede su çekilmesi nedeniyle yeraltı suyunun bulunduğu derinlik bugün 200 metreyi geçmiştir. Yeraltı suyunun aşırı derecede çekilmesi ve çok daha derinlerde kalması, uzun vadede ormana da zarar verecektir.

Bir diğer sorun da Belgrad Ormanı içerisindeki yeraltı suyunun denetimli/denetimsiz bir şekilde çekilmesidir. Eskiden yeraltı suyu 80-100 metrelerden çıkarken, aşırı derecede su çekilmesi nedeniyle yeraltı suyunun bulunduğu derinlik bugün 200 metreyi geçmiştir. Yeraltı suyunun aşırı derecede çekilmesi ve çok daha derinlerde kalması, uzun vadede ormana da zarar verecektir. Özellikle kurak zamanlarda yaşlı ve zayıf ağaçlardan başlamak üzere ağaçlarda görülen tepe kurumaları, zayıf düşen bu ağaçlara böcek ve mantar gibi ikincil zararlıların (birincil zararlı etken susuzluk) bulaşmasıyla daha da artmaktadır. Bunun örneklerini Belgrad Ormanı'nda görüyoruz.

Belgrad Ormanı'nda yaban hayatı ve sorunları

Belgrad Ormanı yaban hayatı açısından da önemli bir alan olma özelliğine sahipken, günümüzde en fazla tehdit altında olan orman içindeki yaban hayatıdır. Tespit edilen 21 memeli türünden dokuzu Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından korunurken diğerleri tehdit altındadır.[2]

Yaban hayatına ilişkin sorunları şöyle özetleyabiliriz (Hızal ve diğ., 2013):

1. Sahipsiz ve başıboş köpekler; yaban hayatına çok büyük zarar vermektedir. Ne yazık ki, ev köpeklerinin önemli bir kısmı Belgrad Ormanı'na bırakılmakta ve ormandaki köpek yoğunluğu giderek artmaktadır. Zaman zaman insanlara da saldıran bu köpekler aç kaldıklarından sincap, kuş gibi küçük hayvanlar için en önemli tehditlerden birini oluşturmaktadır.
2. Bazı ormancılık uygulamaları, özellikle ölü ya da kovuk ağaçların kesilmesi, bazı memeli türlerin yuvalarının zarar görmesine neden olmaktadır.
3. Kaçak avcılık.
4. Artan trafik yoğunluğu. Özellikle Mayıs-Eylül ayları arasında Pazar günleri artan araç trafiği yaban hayatının yaşam alanlarını sınırlandırmakta ve yoğun gürültü kirliliğine yol açmaktadır.
5. Off-Road, Moto Cross gibi sporların yapılması.
6. Piknik için ayrılan alanların dışında piknik yapılması.
7. Otlatma, kaçak kesimler, su kuyuları, tel çitlerle yaban hayatı alanlarının parçalanması gibi daha pek çok olumsuz etki vadır.

Özellikle gece görüş kameralarıyla yaban hayvanlarının hareketlerinin izlendiği bir projede kaçak avcılık gibi bazı olumsuz etkiler açıkça gözlemlenmiştir.[3]

Belgrad Ormanı'nda rekreasyon ve sorunları

Belgrad Ormanı İstanbul halkının en önemli rekreasyon alanlarından biri durumundadır. Belgrad Ormanı giriş kayıtlarına göre elde edilen bilgiler şöyle:

- En düşük Aralık, Ocak ve Şubat aylarında olmak üzere, ortalama ayda 40 bin ziyaretçi kapasitesine,
- En fazla ise Nisan, Mayıs veHaziran aylarında olmak üzere, ayda ortalama 100 bin ziyaretçi kapasitesine sahiptir.
- Belgrad Ormanına gelen kayıtlı yıllık toplam ziyaretçi sayısı yaklaşık 800 bindir. Kayıtlı olmayan kaçak girişlerin ise yarı yarıya olduğu tahmin edilmektedir.
- Günümüzde fiziksel aktiviteye verilen önemle, Belgrad Ormanı'nda bisiklete binme, yön bulma gibi doğa tabanlı bedensel aktiviteye dayanan sporlar yapılmaya başlanmış ve özellikle 2002'den sonra bu kullanımlarda önemli bir artış gözlenmektedir. [4]

Hukuksal düzenlemeler ve olası etkileri

Belgrad Ormanı Osmanlı Döneminde korunan bir alanken, Birinci Dünya Savası sırasında bir boşluk oluşmuş, koruma önlemleri zayıflamış, orman birçok kez yanmış, yoğun ağaç kesimleri olmuş, büyük bir tahribat görmüştür. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren tekrar korunmaya ve kontrollü bir şekilde kullanılmaya başlanmış ve 2 Kasım 1953 tarihli, 2073 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla koruma altına alınmıştır. Bununla beraber, 1957 yılından itibaren de piknik faaliyetleri için alanlar da tesis edilmeye başlanmıştır.

Özellikle son yıllarda, 1983 tarihli Milli Parklar Kanunu'nda yer alan Tabiat Parkı uygulamasının hızlanmasıyla Belgrad Ormanı içerisindeki mesire alanları Tabiat Parkı statüsüne geçirilerek yaklaşık 300 hektarlık bir alan tabiat parkı yapılmıştır.

Tabiat parklarının yarattığı sorunların başında yapılaşma riski taşıması geliyor. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 23 Mart 2012 tarih ve 28242 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara İlişkin Yönetmelik" kapsamında Tabiat Parkları "Bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliğine sahip, manzara bütünlüğü içinde halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun tabiat parçalarıdır" şeklinde tanımlanıyor. Tanımda yaban hayatı ve manzara bütünlüğü aranırken, Belgrad Ormanı

içerisindeki alan tamamen bu tanımın dışında kalmaktadır. Yaban hayatı ise ilan edilen tabiat parklarında söz konusu olsa dahi yoğun insan etkisiyle zaten ortadan kalkacaktır.

12 Aralık 1986 tarihli, 19309 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Millî Parklar Yönetmeliği'nin 22. maddesi şöyle:

Millî Park ve tabiat parklarında, kamu yararı olmak şartıyla, o yer planlarının hükümleri dahilinde turistik amaçlı bina ve tesisler yapmak üzere gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri lehine, Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın görüşü alınarak ve Bakanlık tarafından öngörülen şartlar yerine getirilmek kaydıyla izin verilebilir.

Müteşebbis, o yere ait mevcut planlarındaki şartlarla, Bakanlığın belirleyeceği esaslar dahilinde projelerini hazırlar ve turizm mevzuatına uygun olarak Kültür ve Turizm Bakanlığından belge almak sureti ile Bakanlıktan intifa hakkı tesisi talebinde bulunur.

Turizm belgesi ve ekli projeleri ile keşif özetlerini Bakanlığa getiren müteşebbis adına, Maliye ve Gümrük Bakanlığının görüşü alınarak, Bakanlıkça usulüne ve proje ekonomisi ile amortisman müddetine uygun olarak kırk dokuz yılı geçmemek kaydıyla intifa hakkı tesis edilir.

İntifa hakkı tesis edildiğinin Bakanlıkça müteşebbise tebliğini takip eden bir ay içinde Bakanlıkça verilen örneğe uygun noter tasdikli taahhüt senedi Bakanlığa verilir. Takiben, tahsis edilen yer, Bakanlıkça müteşebbise mahallen düzenlenen bir tutanakla teslim edilir. Müteşebbis, Bakanlığa taahhüt ettiği şartlara kesinlikle uymak zorundadır.

İntifa hakkı süresinin uzatılması ve devri Kanunun 8 inci ve 9 uncu maddeleri hükümlerine göre yapılır.

Bu madde dikkatle okunduğunda, Belgrad Ormanı içerisinde Tabiat Parkı olarak ayrılan yerlerde tesisleşmeye gitme riskinin olduğu açıkça görülüyor.

Belgrad Ormanı için ne yapılabilir?

Saydığımız sorunların çözümü için oluşturulan öneriler oldukça sade ve güçlü bir iradeyle kolaylıkla gerçekleştirilebilecek çözümlerdir:

1. Tabiat Parkı uygulamasına tümüyle son verilmeli ve 1953 yılında ilan edilen "Muhafaza Ormanı" statüsü aynen korunmalıdır; yani, varolan yasal durum devam ettirilmelidir.
2. Piknik faaliyetleri kapasiteyi aşmayacak düzeyde tutulmalıdır. Özellikle Mayıs-Haziran aylarında araç ve insan yoğunluğu denetlenmeli, belirlenen piknik alanları dışında orman içlerine araç ve insan girmesine izin verilmemelidir.
3. Orman içine evcil köpeklerin bırakılmaması yönünde kamuoyu bilgilendirilmeli ve mevcut köpekler toplanarak rehabilitasyon merkezlerine taşınmalıdır.
4. Yoğun insan kullanımı olan alanlarda devriklerin artması ve aşırı çiğneme baskısından dolayı toprağın sıkıştığı yerlerde piknik amaçlı kullanım alanları rehabilite edilmeli ve rotasyon uygulanmalıdır.
5. Belgrad Ormanı'nın kullanımına dönük alınacak önlemler medya organları aracılığıyla duyurulmalı ve toplum bu konuda bilinçlendirilmelidir.
6. Üçüncü Boğaz köprüsü ve bağlantı yollarının ormana vereceği zarar açıktır. İstanbul için hazırlanan uzun devreli nazım planında olmayan bu büyük projeden derhal vazgeçilmelidir.
7. Bu projenin devam etmesi durumunda, Belgrad Ormanı içerisinde ve yakın çevresinde kesinlikle bağlantı yolu yapılmamalıdır. Dört tarafı sarılı bir Belgrad Ormanı'nın, yakın gelecekte yapaylaşarak "Belgrad Parkı'na dönüşmemesi için çevresi tümüyle çevrilmeli ve girişler daha kontrollü yapılmalıdır.
8. Belgrad Ormanı'nın gelecek kuşaklara orman olarak bırakılabilmesi ve yaşamını sürdürebilmesi için içerisindeki su tesisleri kaldırılmalıdır.
9. Tabiat Parkı olarak ayrılan bazı alanların işletmesi belediyelere devredilmiştir. Bu uygulamadan tümüyle vazgeçilmeli, piknik alanları Orman Bölge Müdürlüğü'nün kontrolünde "mesire alanı" olarak işletilmelidir. Mesire alanı statüsü zaten var olan ve denetimi tamamen ormanın tüm koruma, bakım ve geliştirilmesinden sorumlu olan Orman Genel Müdürlüğü'nün denetiminde bir uygulamadır.
10. Belgrad Ormanı'nın uygun kısımları sadece günübirlik piknik amaçlı kullanıma açılmalı ve diğer tüm tesislerden vazgeçilmelidir, mevcut piknik alanları rotasyon amacıyla kapatılmalı ve Çiftalan, Ağaçlı, Göktürk, Kemerburgaz gibi yerlerdeki ağaçlandırma alanlarında mesire yerleri oluşturulmalıdır.

Dipnotlar

1 Şengönül ve Serengil, 2013.
2 Hızal ve diğ., 2013.
3 Hızal, Arslangündoğdu ve İnan, 2013.
4 Kaptanoğlu, 1998'e atfen Uzun ve Kaptanoğlu, 2013.

Kaynaklar

- Şengönül, K., Serengil, Y. 2013. Belgrad Ormanı Su Kaynakları ve Sorunları. Belgrad Ormanı Sorunları ve Çözüm Yolları. ÇEKÜL. ISBN: 978-605-63831-0-6. Sayfa: 108-121
- Hızal, E., Arslangündoğdu, Z., İnan, M. 2013. Belgrad Ormanı'nın Memeli Hayvan Türleri ve Habitat Sorunları. Belgrad Ormanı Sorunları ve Çözüm Yolları. ÇEKÜL. ISBN: 978-605-63831-0-6. Sayfa: 94-107
- Uzun, A., Kaptanoğlu, A.Y.Ç. 2013. Belgrad Ormanı'nın Rekreasyonel Kullanımı ve Sorunları. Belgrad Ormanı Sorunları ve Çözüm Yolları. ÇEKÜL. ISBN: 978-605-63831-0-6. Sayfa: 122-150
- Osmanlı Ormancılığı ile İlgili Belgeler-Cilt 1. 1999. T.C. Orman Bakanlığı Yayınları. Yayın No: 094, Ankara
- Osmanlı Ormancılığı ile İlgili Belgeler-Cilt II-III. 2003. T.C. Orman Bakanlığı Yayınları. Yayın No: 216 ve 217, Ankara
- Tolunay, D., Karaöz, M. Ö., Akkemik, Ü. 2013. Belgrad Ormanı'nın Doğal Ekosistemleri ve Mevcut Tehditler. Belgrad Ormanı Sorunları ve Çözüm Yolları. ÇEKÜL. ISBN: 978-605-63831-0-6. Sayfa: 54-92

Mevsimlik tarım göçündeki çocukların eğitim(sizlik) görüntüsü

Ayşe Gündüz Hoşgör

Ayşe Gündüz Hoşgör Lisans ve yüksek lisans derecelerini Orta Doğu Teknik Üniversitesi İstatistik bölümünden aldı. 1987'de ODTÜ Sosyoloji bölümüne araştırma görevlisi olarak katıldı. Kanada'da Western Ontario Üniversitesi Sosyoloji bölümünde yürüttüğü doktora çalışmasını "İnsanî Kalkınma ve Kadın İşgücü: Türkiye Deneyimi 1923-90" başlıklı tezle tamamladı. Toplumsal cinsiyet ve etnisiteye dayalı sosyal eşitsizlik, kadın istihdamı, kırsal kalkınma, çocuk işgücü ve eğitimde eşitsizlik konularında makale ve yayınları vardır.

Toplumsal cinsiyet perspektifinin çocuk yoksulluğuna yansımış olması sonucunda artık çocuk yoksulluğunun kız/oğlan çocuklarına farklı yansıdığını biliyoruz, zira "cinsiyetsiz" çocuktan ve deneyim farklılıklarından bahsetmememiz mümkün değil.[1] Bu nedenle, yazının son bölümünde özellikle kız çocuklarının durumunu ele alacağım. Bir diğer amacım ise soruna ters bir paradigmadan bakabilmek. Mevsimlik tarım üzerine mevcut araştırmalar ve akademik yazın çocukların eğitime erişimleri üzerinde duruyor; ancak, aynı zamanda, bu yazın çocukların eğitime erişimlerinin çok sınırlı olduğunu yansıtıyor. Durum böyle olunca, kız/oğlan çocuklarının "eğitim görüntüsünü" anlamaktan öte "eğitimsizliklerini" anlamak önem arz ediyor.

Mevsimlik tarım işçiliği/göçü hakkında ne biliyoruz? Ne kadar biliyoruz? Ve ne bilmiyoruz? Bu sorular yazının başında kendi kendime sorduğum sorulardı. Konu hakkında sınırlı olsa da önemli araştırmalar mevcut. Bu çalışmalar neler yansıtıyor? Nerelerde boşluklar var?

"Neler biliyoruz"a tarihsel boyutta yaklaşmak

Mevsimlik tarım işçiliğinin ekonomik ve sosyolojik tarihsel bir olgu olması bildiklerimizin başında geliyor. "Irgat tarihi" edebiyatta sıkça karşımıza çıkar, örneğin, Yaşar Kemal'in Çukurova – Anadolu'da ilk ticarî pamuk üretiminin başladığı bölge– üzerine yazdığı eserlerinde çokça duyarız mevsimlik tarım işçilerinin acı yaşam deneyimlerini ve direnişlerini. İlkel kapitalist sermaye birikimi sürecinde, sermayenin birikimini "üç beyazdan" –şeker, afyon ve pamuk üretimlerinden– sağladığını anımsayacak olursak, bunun bir rastlantı olmadığını söylemek mümkün. Pamuk, tekstil üretimi aracılığıyla emek yoğun sanayileşmenin altyapısını oluşturur; emek yoğun üretim biçimine dayalı tekstil sermaye birikimi için önem arz eder. "İpin tarihini" anlamak, ilkel kapitalist üretim biçimini anlamanın bir diğer yolu aslında. Nitekim, 1860'larda İngilizler tarafından başlatılan Çukurova'da ticarî pamuk üretiminde "fellah" olarak adlandırılan Mısır'dan getirilen işçiler pamuk üretiminde çok ağır koşullarda çalıştırıldı.[2] Bu kölelerin arasında çocuklar da vardı. Üretilen ham madde olarak pamuk İngiltere'ye ihraç edildi ve orada işlenmiş tekstil ürünü olarak Osmanlı İmparatorluğu'na geri satıldı. İşte bu süreçte, önce Arap kölelerin emeğine dayanan üretim süreci, zaman içinde yerini Çukurova civarındaki yoksul Kürt ve Arap köylerinden sağlamaya bıraktı. Bu dönemde kadın, erkek, kız/oğlan tüm çocukların hane üyeleri olarak pamuk üretimine katıldığını biliyoruz.

Çukurova'nın toplumsal dönüşümüyle, bu yakın köylerden işçi bulmak artık mümkün olmuyor. Az sonra değineceğim gibi günümüzdeki mevsimlik tarım işçileri Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki kent ve kır yoksulları tarafından sağlanıyor. Özetle, yoksul çocukların ırgat olarak çalıştırılması tarihsel bir olgu. Bu durum ayrımcılık içeriyor. Süreç yeniden üretiliyor, değişen ise özneler oluyor, Günümüzde mevsimlik tarım işçiliğinde çoğunlukla Kürtler, Araplar, Dom ve Rom Çingeneleri çalışıyor. Kısaca"Irgatlık" tarihsel emek sömürüsünü yansıtıyor. Öyle ki:

"Irgatlık derin yoksulluğu, dezavantajlı olma durumunu, kalitesiz yaşam ve çalışma koşullarını; güvencesiz olmayı, temel vatandaşlık haklarına ulaşamamayı ve sosyal dışlanma anlamına geliyor. Gündelik yaşamda 'ırgat' terimi ekonomik, sosyal ve politik açıdan mağdur olmayı yansıtıyor "(Özbek, 2007: 50)[3]

Toprak sahibi açısından "ırgat" çalıştırmak, çalıştırılan işçinin emeğine de "sahip" olmak anlamına geliyor. Bu süreçte mekânsal dışlanma da önemli.

Bir diğer husus ise bu emek sömürüsünde üç temel aktörün varlığı: toprak sahibi, işçi ve işçiyle işvereni buluşturan aracı/elçi. Ancak, süreçte sosyolojik tanımla bu aktörlerin rolleri değişiyor. Örneğin, sanayileşmeyle birlikte sosyal devlet önemli bir aktör olarak devreye giriyor, ancak toprak sahibi bir çok durumda bu resimde az gördüğümüz, az sorumluluk yüklenen özne oluyor. Bu da yine sermaye birikimi açısından önemli; zira örneğin Türkiye'de tarım işçilerini güvencesiz, sigortasız ve çok kötü koşullarda, çok ucuz ücretle çalıştırıyor; toprak sahipleri vergi ödemiyor.

Aracı/elçi işçiyle-toprak sahibini buluşturduğu için işçinin ücretinden pay, bazen de toprak sahibinden para alıyor. Ve çoğu durumda elçi/aracı tanıdığını, köylüsünü, memleketlisini, akrabasını hatta ailesinden çocukları dahi işçi olarak bulabiliyor. Ve bu yukarıda sözü geçen ırgatlığın tarihsel olgu olmasından, bu işçi/toprak sahibi buluşturması üzerinden pay aldığı için toplumsal dışlanma yaşamıyor. İşçi açısından bilinmez mekânda/bölgede çalışma riski de tanıdık olan elçi/aracıya güvenerek azalıyor. Örneğin, 700 m. yükseklikte sisli Ordu dağlarında tanımadık bahçe sahibinin fındık bahçesinde çalışmak, hele işçi

Kürt ise, elçi olmadan pek de güvenli olmuyor.

"Neler biliyoruz"un nicel boyutu

Ne yazık ki, mevsimlik tarım göçü önemli bir sosyolojik sorun olmasına rağmen, ne kadar işçinin göç ettiğine dair temsilî düzeyde istatistik toplanmıyor. Küçük ölçekli araştırmalardan çıkan tahminlere göre, Türkiye'de bir milyondan fazla insan, iki ay ile on ay arasında değişen bir süre göç ediyor. Bu durum sorunu görünür kılmada ve izleme/değerlendirme çalışmaları yürütme açısından sorunlar içeriyor.

Mevsimlik tarım göçünde önemli boyut da çocuk işçiliği, ama TÜİK Çocuk İşgücü Anket Çalışması da Mevsimlik Tarım Göçündeki Çocuk İşçiliği ile ilgili istatistik derlemiyor. Ancak, TÜİK Temel Çocuk İşgücü Anket göstergeleri, 6-17 yaş arasında tarımda çalışan çocukların oranının 2006 yılında yüzde 36,6 iken 2012 yılında 44.7'e yükseldiğini yansıtıyor. Ancak, bu araştırma artışın mevsimlik tarım işçiliğiyle ilgili olup olmadığına yönelik bulgu yansıtmıyor.[4]

Yasal boyut

Türkiye'de mevsimlik gezici ve geçici tarım işçilerini kapsayan özel bir yasa bulunmuyor. Mevcut yasal çerçevede 4857 sayılı İş Kanunu ve Borçlar Kanunu mevsimlik tarım işçilerinin barınma, sağlık, çocukların eğitimi gibi temel hizmetlere erişimlerini karşılayacak hukukî düzenlemeler barındırıyor. Bu nedenle Başbakanlık mevsimlik gezici tarım işçileriyle ilgili olarak 2010 yılında 6 sayılı genelge yayınladı; ama bu genelge de mevsimlik göç sürecindeki işçileri geçici olarak kapsıyor ve bir çok sorun barındırıyor.

Uluslararası sözleşmelere baktığımızda ise özellikle pamuk üretimine katılan çocukları bağlayan bazı sözleşmeler karşımıza çıkıyor. Örneğin, Türkiye'nin taraf olduğu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Çocuk Haklarına dair Sözleşmede vurgulandığı üzere, sağlık hakkı ve temel eğitim hakkı, cinsiyet farkı gözetmeksizin her çocuğun eşit olarak yararlanması gereken vatandaşlık hakları. Çocuk işçiliği, sosyal ve ekonomik açıdan çok önemli insan ve çocuk hak ihlali içeriyor. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 'nün 1973 tarih ve 138 sayılı "Asgari Yaş Sözleşmesi", asgari yaşa sınırlama getirerek çocuk işçiliğinin etkili biçimde ortadan kaldırılmasını öngörüyor. Bu sözleşme, Türkiye'nin de taraf olduğu 1999 tarihinde kabul edilen 182 sayılı Çocuk İşçiliğinin "En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi Sözleşmesi" ile daha da pekişiyor. Ancak Türkiye tüm bu sözleşmelerdeki koşulları yerine getirmeyi taahhüt ettiği halde mevsimlik tarım göçündeki çocuklar bu kapsamda zor yer alıyor.

Mevsimlik tarım göçünün nitel boyutu

Mevsimlik tarım göçü hakkında bildiğimiz bir diğer husus ise sorunun ekonomik yoksulluk, topraksızlık ve mülksüzlükle ilişkili olması. Ayrıca, yoksunluk –sosyal haklara erişim yoksunluğu; kentsel üretimde yer almak için gereken "beceri ve hüner" yoksunluğu gibi– önemli bir etmen. Mevcut araştırmalara dayalı yazının altını çizdiği bir diğer husus da mevsimlik tarım göçünün hane halkı göçü olması.[5] Erkek, kadın, kız/oğlan çocuk hep birlikte bu sürece katılıyor ve araştırmalar ucuz emeğin ve **yoksulluğun kadınlaşmasının** yaşandığının altını çiziyor.[6]

Mevsimlik tarım işçileri kimler? Nereden, neden göç ediyorlar?

Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesinin mevsimlik tarım işçi sağladığını biliyoruz. Bu aileler genellikle az topraklı ya da topraksız köylüler. Ancak, bu sürece katılanlar arasında yoksul ve mülksüz kent yoksulları da mevcut.[7] Örneğin, Diyarbakır, Batman, Adana, Şanlıurfa ve/veya Van gibi iller bu biçimde işçi göçü veren kentler konumunda; ya da bu kentlere bağlı ilçelerden bahsetmemiz mümkün. Burada ise karşımıza önemli bir olgu olarak 1990'lardan itibaren yaşanan zorunlu göç çıkıyor.[8]

Mevsimlik işçilerin bir diğer önemli özelliği ise etnik kimliklerinin olması: Kürtler, Araplar ve Rom/Dom Çingeneler. Bu bir tesadüf mü? Türkiye'de yoksulluğun etnikleştiğini düşünüyorum, zira birçok araştırma en yoksul/yoksun grupları kaynaklara erişimde sorun yaşayan etnik gruplar oluşturduğunu yansıtıyor, özellikle 1990 sonrasında yaşanan zorunlu göç sonrasında.

Ancak, Şanlıurfa zorunlu göç sürecine bire bir tanıklık etmiş olmayan bir il olmasına rağmen, kent yoksullarının büyük bir bölümü bu ilden mevsimlik tarım göçüne katılıyor olması ise ilginç bir bulgu. Bunu "mülk" edinme stratejisi olarak okumak mümkün mü? Bu ilde göçmenlerle yaptığım araştırma sırasında aşağıda aldığım yanıt "nöbetleşe yoksulluğun" kırsal tezahürü izlenimi veriyor:

"18 yaşındayım. sekiz yaşında çadıra gitmeye başladık. O zaman kardeşlerime bakardım. Dördüncü çocuğum; on kardeşiz. Okula gidiyordum. Öğretmenler geldi, "devam etsin yatılı verin" dediler. Yollamadı ailem. On yıldır işçiliğe gidiyorum. Bu sene Mayıs 15'te Sivas'a pancara gittik. Oradan Afyon Dinar'a salatalık için geçtik. Temmuz 15'te domates için İzmir'in köylerine gittik. Eylül 15'te Hatay'a pamuğa geçtik. 15 gün önce geldik Urfa'ya.15 gün sonra Adana'ya portakala gideceğiz. Bu kadar çok yere gitmeyi biz istiyoruz. Çok gidelim, çok kazanalım ev sahibi olalım, bu işten kurtulalım istiyoruz. Para biriktirmeye çalışıyoruz.."(Kaynak kişi: Kadın, 18 yaş, Şanlıurfa)

Tarımda mevsimlik işçiye neden gereksinim var?

Mevsimlik tarım göçüne talep olan bölgelerin arasında Güney, Karadeniz, İç ve Batı Anadolu (örneğin, Adana ve Aydın: pamuk; Ordu, Sakarya: fındık; Yozgat, Konya, Kayseri, Nevşehir: şeker pancarı; Düzce: tütün vs.) yer alıyor. Bu bölgelerin temel özellikleri arasında, yerleşik nüfusta azalma, yerleşik nüfusun eğitime erişiminin artması sonucunda niteliksel olarak daha iyi gelir getirici işlerde çalışması, büyük kentlere göç gibi yapısal sosyolojik dönüşümlerden kaynaklanan nedenler yer alıyor. Özetle, kırsalda çalışacak genç işçi yokluğu / gençlerin tarımsal üretimden kopması söz konusu. Ayrıca, bu bölgelerde ulusal ve ulus ötesi göç örtüşüyor. Eklemlenmiş Göç olarak

kavramsallaştırabileceğim bu durum Nevşehir ve Konya/Kulu ilçe kırsalında karşımıza çıkıyor. Örneğin, Kulu kırsalından İsveç'e önemli boyutta uluslararası göç yaşanırken, gidenlerin geride bıraktıkları topraklarında şeker pancarı, nohut gibi tarım üretimlerinde Güney Doğu Anadolu Bölgesinden gelen göçmenler çalışıyor.

Mevsimlik işçi talep eden bölgelerdeki bir diğer önemli sorunun ise kırsal yaşlılık olduğunu düşünüyorum. Hacettepe Nüfus Etütlerinin 2008 verilerine göre, doğurganlık oranı Doğu'da (Güneydoğu da dahil) 3.3 iken bu oran Orta Anadolu'da 2.2, Güney'de ve Karadeniz'de 2.1 ve Batı'da 1.7. Yani, Türkiye'de demografik dönüşümler bölgesel farklılıklar içeriyor. Doğu ve Güneydoğu'da çocuk sayısı diğer bölgelerden yüksek. Doğu ve Güneydoğu'da mevsimlik gelen işçiye diğer bölgelerde, özellikle tarım üretiminde ihtiyaç söz konusu.

Mevsimlik tarım işgücüne ihtiyaç olmasına rağmen, bu bölgelere gelen Kürt, Arap ve Dom Çingene işçiler çok kötü koşullarda yaşıyor. Naylon ya da bez çadırlarda barınıyor; ciddi boyutta hijyen (su, kanalizasyon vs.) sorunları ile karşı karşıya kalıyor. Sağlık haklarına erişimde sorunlar var. Altyapı eksikliklerinin yanı sıra kız/oğlan çocukların eğitime erişememeleri de söz konusu. Tüm bunların yanı sıra, ayrımcılık ve sosyal dışlanma birçok işçinin sorunu. Özetle, göç alan bölgelerde mevsimlik tarım işçisine ihtiyaç var; ancak işçi gittiği yerde çok yoğun ve ucuz ücretlerle güvencesiz çalışmasına rağmen, istenmiyor, dışlanıyor ve ayrımcılık yaşıyor.

Mevsimlik tarım göçünde çalışan kız/oğlan çocuklar

Yukarıda tartışıldığı üzere, mevsimlik tarım göçündeki kız/oğlan çocukları aileleri ile birlikte çalışıyor. Araştırmalar çocukların beslenme yetersizliği ve açlık sorunları yaşadıklarını yansıtıyor. Barınma imkânlarının yetersiz ya da kötü oluşu, temiz içme suyuna erişememe, yerleşim alanlarında atık su sorunlarının bulunması; sağlık ve temel eğitim haklarına erişememe ya da bu hakları yeterince kullanamama kız/oğlan çocukların yaşadıkları sorunlar arasında yer alıyor. Tüm bunlara, çocukların gittikleri bölgelerde karşılaştıkları sosyal dışlanma ve ayrımcılık ekleniyor.[9]

Çocuk işçiliği ile eğitim politikalarının birlikte ele alınması gerekiyor.[10] Araştırmalar genellikle çocukların okula kaydı bulunduğunu, ancak göç sürecinde çocukların kayıtlı oldukları okula devam etmediklerini yansıtıyor.[11] Çocuklar Mart ile Kasım ayları arasında aileleri ile birlikte göç etmek zorunda olmalarından ötürü, yılda ortalama 60 gün okul devamsızlığı yaşıyor. Günde ortalama 10 saat ve yılda ortalama 75 gün çalışıyorlar. Özetle, mevsimlik tarım göçündeki çocuklar çok ağır koşullarda uzun süre çalışıyor.

Çocuklar okula kayıt değil okula devam sorunu yaşıyor. Yasa gereği ölüm, kronik sağlık sorunu, yurtdışına göç veya yaş haddinden ötürü kayıtlara okulu bırakma biçiminde yansıyor. Bu durumu "gizli okul dışında kalma" olarak kavramsallaştırmak mümkün. Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı'nın okula kayıt istatistikleri incelendiğinde yüzde 100'e yakın net okullaşmadan söz etmek mümkün. Ancak, okula devam istatistikleri ya da benzer araştırma bulguları dikkate alındığında durum farklı.

Mevsimlik tarım göçünde çalışmaya giden çocukların gittikleri yerlerde mevcut eğitim kurumlarına katılımlarıyla ilgili eğitimciler de çekince yaşıyor. Ordu, Yozgat ve Şanlıurfa illerinde yürüttüğüm araştırma sırasında okul yöneticilerinden bu çekincelere yönelik aldığım yanıtlardan örnek verecek olursam:

- "Okul tatil bizim ilin sorunu değil, geldikleri yerlerde okula gitsinler." (Ordu)
- "Öğrenci uyuşmazlığı yaşıyorlar; buradaki öğrencilerle kaynaşamıyorlar." (Yozgat)
- "Mevsimlik tarım göçündeki çocukların girdikleri sınavlarda başarısız olarak ilin genel başarı ortalamalarını düşürüyor olmalarından dolayı istenmezler." (Şanlıurfa)
- "İnternet üzerinden nakillerde öğrenci takibini zor yapıyoruz." (Yozgat, Şanlıurfa)
- "Öğrencilerin farklı zamanlarda gelmelerinden dolayı kayıt ve takipte sorunlar yaşıyoruz." (Yozgat)
- "Müfredat uyuşmuyor." (Yozgat)
- "Çadırlardan okullara taşınma sorunları yaşıyoruz." (Yozgat)
- "Çocukların göçer hayattan okuldaki sosyal hayata uyumda sorun yaşıyoruz." (Yozgat, Şanlıurfa)
- "Çocuklar ayrımcılığa maruz kalıyor." (Yozgat, Ordu)

Mevsimlik tarım göçündeki kız çocuklarına özgü sorun alanları

Kız çocukları çadır dışında, tarlada, bağda, bahçede çalışmanın yanı sıra, ev içi yeniden üretime katılıyor. Genellikle "anneye yardım ediyor" tanımlaması olarak geçiyor. Kız çocuklarının oğlan çocuklarından fazla taşıdıkları sorumluluklarının arasında uzaktan çadıra su taşıma, eşyaları denetleme, yemek yapma, sofra kurma, bulaşık yıkama, temizlik yapma, odun taşıma ve hayvanlara bakma gibi görevler yer alıyor. Tarladan birlikte dönen kız/oğlan çocukları bu noktada ayrılıyor. Kızlar yukarıdaki sorumlulukları yerine getirirken oğlan çocukları genellikle erkeklerle birlikte çadırda hizmet bekliyor.

Küçük kardeşlerin bakımı ise en temel sorumluluk olarak kız çocuklarının omuzlarında. Öyle ki, 12-13 yaşındaki bir kız çocuğu iki-üç yaşındaki kardeşinin tüm bakım ve sorumluluğunu üstlenebiliyor. Bu durum özellikle kız çocuklarının oğlan çocuklarına nispeten daha erken yaşta eğitimden kopmaları anlamına geliyor. Kız çocukları ergenlik deneyimlerini oldukça zor yaşıyor ya da hiç ergenliği yaşamadan çocuk gelin oluyor.

Aslında, anne kız çocuğunun emeği üzerinden bir biçimde "ataerkille pazarlık" ediyor; ancak bu durum toplumsal cinsiyet rollerini kadına olumsuz yansıyacak biçimde yeniden üretiyor. Ataerkil zihniyete dayalı sosyal yapının yeniden üretilmesine son bir örnek olarak aşağıdaki alıntıyı verebilirim:

"Annem bizle beraber tüm işi yapar. Tarlaya gider, eve bakar, ben kardeşime bakarım, su taşırım, bulaşık yıkarım... Annem babamın yaptığını bilir, ama babam annemin yaptıklarını bilmez, yapmaz. Ama sonuçta, parayı babam alır. Aracıyla kadınlar

görüşmez, bu uygun düşmez. Kadınlar isteklerini erkeklere iletirler, bazen bunları satın alırlar bazen de almazlar... Biz önce anneme söyleriz, bazısı ablasına ağabeyine söyler. Gençler arasında durum değişiyor, ama yine de annemin, bizim (kadının) eline para geçmez..” (Kaynak kişi: Nevşehir, 14 yaşında kız çocuğu.)

Sonuç yerine

Mevsimlik tarım göçündeki çocuklar eğitimlerine devam edemiyor ve içinde bulundukları yoksul koşulları değiştirebilmeleri için gereken hüneri eğitim aracılığıyla elde edemiyor. Yoksulluk bu çocukların eğitim dışında kalmaları neticesinde yeniden üretiliyor. Bu bulgu “yeni yoksulluk” savını destekliyor. Yoksul aile ortamına doğan kız çocukları koşullarını iyileştiremiyor ve çoğu durumda yoksul yetişkin kadın olarak yaşama devam ediyor.

Aslında, okul başarısıyla ilgili de ilginç bir paradoks söz konusu. Mevsimlik tarım göçünde çalışan kız/oğlan çocuklar çok yorucu işleri becerebiliyor, çok uzun saatler ve zor koşullarda çalışabiliyor ve hayatta kalabiliyor. Birçoğu küçük yaşta birden fazla dil beceresi geliştirebiliyor. Tüm bunları yapabilir olmak bu çocukların oldukça “özel ve başarılı” oldukları anlamına geliyor. Oysa, mevcut eğitim sistemi “özel” ve yaşamda “başarılı” olmuş bu çocukların kapasitelerini geliştiremiyor ve değerlendiremiyor. Zaten çalışma koşulları yüzünden okula devamsızlık yapmış birçok kız/oğlan çocuk, okula devam edebileceği zamanlarda da bu nedenlerden dolayı devam etmemeyi tercih edebiliyor. Neden eğitim sistemi bu yaşam becerileri yüksek kız/oğlan çocukları sistemde tutamıyor? Bu sorunun yanıtı ilgili devlet kurumlarının politikalarına yansımasının önemli olduğunu düşünüyorum.

Sosyal politika önerileri olarak neler söyleyebilirim? Sorunla baş etmede öğretmen politikalarının önemli olduğunu kanısındayım. Mevsimlik tarım göçüne katılan çocukların öğretmenler tarafından izlenmeleri önem atfediyor. Alternatif eğitim politikalarına ihtiyaç var; örneğin Fransa’da uygulanan göçer çocukların seyyar eğitim otobüsü ile takip edilmeleri, telafi eğitimleri gibi.

Yoksulluk döngüsünün kırılması için mevsimlik tarım işçiliği sorununda çocuk boyutunun özel olarak ele alınması, barınma, eğitim, sağlık gibi temel hizmet alanlarının çocukların ihtiyaçlarının göz önüne alınarak planlanması gerekiyor. Mevsimlik tarım işçiliğindeki toplumsal cinsiyete ve etnisiteye dayalı farklar göz önünde tutularak nasıl politikalar geliştirilebilir? Bu soru içinde alternatif politikalara ihtiyaç var.

> Mevsimlik tarım göçünde önemli boyut da çocuk işçiliği, ama TÜİK Çocuk İşgücü Anket Çalışması da Mevsimlik Tarım Göçündeki Çocuk İşçiliği ile ilgili istatistik derlemiyor. Ancak, TÜİK Temel Çocuk İşgücü Anket göstergeleri, 6-17 yaş arasında tarımda çalışan çocukların oranının 2006’da yüzde 36,6 iken 2012’de 4.7’e yükseldiğini yansıtıyor.

Son bahsedeceğim konu ise hem göç veren hem de göç alan –“ırgat tarihinde Çukurova” örneğinde olduğu gibi, günümüzde bu rolü üstlenen– Şanlıurfa iliyle ilgili. Türkiye’nin pamuk ihtiyacını karşılayan bu kentteki mevsimlik işçi dinamiklerini daha iyi anlamaya yönelik araştırmalara ihtiyaç var. Zorunlu göçün kısmen yaşandığı bu ilde kırsal yoksulluk topraksızlıkla / mülksüzlükle mi ilgili? Yoksa, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) bölgeyi sulu tarım aracılığıyla zenginleştirirken, tarımda makinalaşma yoksulu ve topraksızı daha da mı yoksullaştırıyor? Ve açığa çıkan işgücü diğer illere mi göç ediyor? Klasik kırsal kalkınma politikaları yoksulluğu azaltmıyor. O halde, alternatif kırsal kalkınma politikaları olarak neler yapılabilir? Bu soruların üzerine düşünmemiz gerekiyor.

Dipnotlar

1 Ertürk Y. and M. Dayıoğlu .2004. Ankara: International Labour Office Press.

2 Emiroğlu, K. 2006. “Adana’da Sanayi ve Sanayiciler”. ., derleyen Çelik, B. . İstabul: İletişim Yayınları.

3 Özbek, A. 2007. New Actors of New Poverty: The “Other” Children of Çukurova.Middle East Technical UniversityUnpublished Master Thesis. Ankara.

4 TÜİK. 2006. . TÜİK yayınları: Ankara; TÜİK. 2012. . TÜİK yayınları: Ankara

5 Gülçubuk, B., Karabıyık, E. ve Tanır, F. 2003. , ILO.

6 Yıldırak, N., Gülçubuk, B., Gün, S., Olhan, E., Kılıç, M. 2002. . Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye Temsilciliği: Ankara.

7 Çetinkaya, Ö. , 2008. Middle East Technical University Unpublished Master Thesis. Ankara.

8 Kurban, D. 10 Ağustor 2007. “Mevsimlik İşçiler: Zorunlu Göç Mağdurları” http://bianet.org/bianet/bianet/100867-mevsimlik-isciler-zorunlu-goc-magdurlari

9 Karabulut, F. 2008. , İstanbul Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi.

10 Dayıoğlu M. & Gündüz Hoşgör A. 2010. “Türkiye’de Çocuk İşçiliği ile Mücadelede İzlenen Strateji ve Yöntemler: IPEC Deneyimi”, Kemal İnal (der.), Ankara: Ütopya Yayınevi.

11 Eğitim-Sen, 2007.Ankara:Eğitim-Sen yayını.

Haziran Günleri'nin kentsel kaynakları

Haziran 2013'te İstanbul'un merkezinde bir anda ortaya çıkan "şey" tarihte nasıl adlandırılacak henüz bilmiyoruz. 27 Mayıs 2013'te, yürürlükteki imar planına yahut mevcut projeye dahi aykırı bir biçimde başlatılan "Taksim Yayalaştırma Projesi" sırasında unutulan(!) yaya kaldırımı için Taksim Gezisi'nin Harbiye yönündeki "birkaç ağacın" kurban edilmesine karşı çıkan bir avuç insanın itirazıyla başlayan, 28 Mayıs'ta hiçbir kural tanımaksızın ağaç kesen taşeron firma yetkililerine ve onları şiddetle savunan kolluk güçlerine karşı ağaçlara sarılarak direnen insanların karşı karşıya kaldığı şiddete karşı gösterilen tepkiyle görünür olan, 30 ve 31 Mayıs'ta polisin şafak baskınları karşısında keskin bir çığlığa dönüşen hareketin tarihteki yerinin ne olacağını, tarihsel bir olgu olarak nasıl tanımlanacağını henüz bilemiyoruz.

Kentsel dönüşüm penceresinden Taksim manzarası

Taksim Meydanı, Türkiye tipi modernleşmenin kent mekânındaki en önemli ifadelerinden biridir. 1930'larda, eski rejimden yadigâr eski payitahtın tarihsel merkezinde değil, bir başka tarihselliğin, Pera bölgesinin kıyısında "muasır medeniyetler seviyesine" uygun olma/ait olma iddiası ile gerçekleştirilen bir imar faaliyetinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Taksim Meydanı'nın nasıl "tekâmül" ettiği bu yazının sınırını aşacaktır, ancak Taksim Meydanı'nda an itibarıyla olup biten açısından çok önemli hale gelen, meydanımızda yapılmak istenenin ne olduğunu anlamak için anımsamamız gereken dört meseleye değinmeksizin de söze devam edilmesi eksik olacaktır.

Birincisi; söz konusu Topçu Kışlası'nın birden çok kez değişmiş olduğu kabul edilen, daha II. Mahmut döneminde topa tutularak yıktırılan, şu an fotoğrafları piyasaya sürülmüş olan cephesinin Abdülaziz döneminde "yenilenmiş" olduğu kabul edilen Topçu Kışlası olduğudur. İki aşamada yıkılmıştır ve aradan seksen yıllık bir süre geçtikten sonra hangi bilgi ve/veya belgeye dayanıldığı anlaşılamayan bir biçimde İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 9 Şubat 2011 tarihli 4225 sayılı kararıyla tescil (!) edilmiştir.

İkincisi; 27 Kasım 2012 itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'nın (Türkiye Cumhuriyeti Belediye Başkanlığı makamının ihdasına kadar bu ünvan kullanılmak durumunda) "elbette yapılacak" dediği "Taksim Camii"dir.

Taksim Camii'nin yapılacağı alan olarak öteden beri işaret edilen, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın da "zikrettiği" alan su makseminin hemen arkasında bulunan ve şu anda Kasımpaşa Spor Kulübü Otoparkı olarak kullanılan arazidir. 2699 metrekarelik bu arazi üzerinde yapılacak yapıyla ilgili tartışmanın 1977 yılı itibariyle Milliyetçi Cephe Hükümeti döneminde Kültür Bakanlığı'nın 13 Mayıs 1977 tarihli bir yazıyla başladığını, Ergenekon davasının firarî sanığı olan dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan'ın gayretkeşliğiyle devam ettiğini ve bugün ise Başbakan'ın buyruğuyla sürdüğünü, ancak anılan arazide bir dinî tesis yapılmasının hukuka aykırılığına ilişkin kesinleşmiş bir mahkeme kararı bulunduğunu (Danıştay 6. Dairesi'nin 07.02.1983 gün, 1981/2960 Esas ve 1983/556 Karar sayılı kararı) not etmek isteriz.

Üçüncüsü; 1980'lerin ortasında, o günün muktediri bugünün Ergenekon davası firarisî Bedrettin Dalan'ın hiçbir kural tanımaksızın Tarlabaşı Bulvarı'nı (levanten mimarisinin cânım örneklerini yıkarak) genişleterek kentin ortasında bir "yırtık" yarattığını ve daha sonra bu yırtığın Tarlabaşı Bulvarı'nın iki yanı arasındaki sosyal farklılaşmayı misliyle arttırması gerekçe gösterilerek adına "Tarlabaşı Yenileme Projesi" denilen bir garabete uç verdiğini bir an dahi unutmamak gerekir.

"Tarlabaşı Yenileme Projesi" adı verilen garabetin salt garsonların, kâğıt mendil satanların, tornacıların, kaportacıların, yoksul Kürtlerin, işsiz Türklerin, epeydir oralı Çingenelerin, aşçıların, fahişelerin, son ütücülerin, midyecilerin, romeyözcülerin, üniversite öğrencilerinin emeklerini satmaya yürüyerek (ulaşım için hiçbir ücret ödemeden) gidip geldikleri bir yaşam alanından tehcir edilmelerine neden olduğu için değil, bugünün muktedirlerinin "Taksim Yayalaştırma Projesi" adını verdikleri uygulamanın en önemli gerekçelerinden biri olduğu için de daha fazla bilinmesi, üzerinde daha fazla konuşulması gerekmektedir.

Taksim Yayalaştırma (insansızlaştırma anlayınız) Projesi bu tarihsel sacayak üzerinde inkişaf etti.

Pera'nın kıyısında kentin "modern" yüzü olarak ortaya çıkmış, emeğiyle geçinen yurttaşların mücadelesi sonucunda bu topraklardaki toplumsal mücadeleler tarihinde simgesel bir anlam kazanan bir meydanın ezilenlerin muhalefetine kapatılması girişimidir karşı karşıya bulunduğumuz.

Öte yandan, geçtiğimiz iki yıllık süre boyunca Taksim civarındaki kafelerin, barların ya da buralara giden insanların hayatlarının "masa sandalye operasyonları" ile zorlaştırılmasının sebebinin salt muhafazakâr/dinsel gerekçeler olduğu ileri sürülebilir mi? İkinci yılını dolduran masa sandalye operasyonu

Ş. Can Atalay

1976 yılında İstanbul'da doğdu. 2001 yılında Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 2003 yılından bu yana İstanbul Barosu avukatlarından. Halen TMMOB Mimarlar Odası'nın avukatlığı ve Sosyal Haklar Derneği Yönetim Kurulu Başkanlığı görevlerini sürdürüyor.

da “alkole düşman dinci” kalıbına sığmayacak bir kapitalist rasyonaliteye dayanıyor.

Orta ve alt gelir gruplarından insanların buluştuğu, siyaset konuştuğu, siyaset yaptığı, eyleme durduğu, sinemaya ya da tiyatroya gittiği bir kamusal alan, bir sosyalleşme/toplumsallaşma biçimi artık Beyoğlu’nda (ya da hiçbir yerde) istenmiyor ve insanların bu biçimde buluşmalarına mekâna müdahale ederek bir son verilmeye çalışılıyor. Muktedirler zaten “Beyoğlu’nu marjinallerden temizliyoruz” demeye başlamışlardı açık açık.

Direnişin en ön saflarında işte o “marjinaller” kendilerini hiçe sayan muktedirin karşısına dikildi: kadınlar, lgbt bireyler, neoliberal otoriterliğin hayatları üzerindeki tahakkümünün karşısına dikilen gençler, hayatlarından memnuniyetsiz olan ve “yeni bir hayat” aramaya başlayan beyaz yakalılar ve diğerleri...

Taksim penceresinden kentsel dönüşüm manzarası

Kentsel dönüşüm bir torba kavram. Bugün Türkiye’de kentsel dönüşüm, kentsel sağlıklaştırma, deprem güvenliğinin sağlanması, elverişli bir konuta erişim hakkı, ekolojik değerlerle barışık bir kent hayatı gibi başlıkları mı ifade etmektedir, yoksa bunların tam tersi uygulamaları, daha mühimi tahayyülün içine tıkıştırıldığı bir bohçayı mı?

İmar terimleri sözlüğünde kentsel dönüşüm, “... kamu girişi ya da yardımıyla, yoksul komşulukların temizlenmesi, yapıların iyileştirilmesi, korunması, daha iyi barınma çalışma ve dinlenme koşulları, kamu yapıları sağlanması amacıyla yerel tasarı ve izlenceler uyarınca kentleri ve kent özeklerinin tümünü ya da bir bölümünü, günün değişen koşullarına daha iyi çevre verebilecek duruma getirme” olarak tanımlanıyor.

Kentsel dönüşümün, yukarıda alıntılanan tanımında pek çok kavram dikkat çekmiştir kuşkusuz. Ancak, “yoksul komşulukların temizlenmesi”nin en dikkat çekici ifade olduğu kuşkusuzdur. Yoksulluk yuvalarının temizlenmesi (slum clerance) kavramı kapitalist metropellerin efendi bilim insanları tarafından kısmen de olsa olumlu bir anlam kazandırılmaya çalışılarak “yoksulluk yuvalarının ve gecekondulara ortadan kaldırılması ve yoksul kitlelerin daha iyi yaşam koşullarına sahip kılınması” olarak tanımlanmaya çalışılıyor.

Türkiye’de 2000’lerin başından bu yana pek muteber olan kentsel dönüşüm yoksulların kent merkezlerinden, değerlenen kentsel alanlardan (daha iyi yaşam koşullarına kavuşturulmaları akıllara bile gelmeden) jiletle kazınmasının kibar hanımlar ve beylerin dillerindeki adı olmuştur.

Örneğin, İstanbul’un kent merkezine görece uzak bir noktası olan Başıbüyük’te denize nazır gecekondularında oturmalarına daha fazla tahammül edilemeyen yoksullar “yaşam koşullarında iyileştirme” söz konusu bile edilmeden sürüldüler. Üstelik, Sünni oluşları, önemli bir bölümünün AKP seçmeni oluşu dayak mekânı olarak camilerin de kullanılmasına yaradı yalnızca.

Sulukule’de, kentin tarihî merkezine çok yakın bir noktada yaşayan Çingenelerin kırk kilometre öteye taşınmaları “en doğal hak” olarak tanımlanırken kapitalizmin kadim “kutsalı” mülkiyet hakkı dahi havuç-sopa siyasetinin havucu olarak işlev gördü.

Bu iki örneği birleştiren son on yıl içerisinde yasaların, yönetmeliklerin ve hatta kimi Anayasa normlarının “kentsel dönüşüm hamlesinin” önünde engel çıkmaması için değiştirilmesi, idarî yargının hukuka aykırı uygulamaların yürütmesinin durdurulması ve/veya iptali kararı vermesini çeşitli düzenlemelerle zorlaştırılması, tanım yerinde ise neredeyse imkânsıza (matematikten bir kavram ödünç alırsak) “yakınsanması” durumudur.

Bugün, Türkiye’de mekâna müdahale yoluyla insan hayatlarına müdahalenin karşısında emeği ile geçinen sıradan yurttaşların hukuken etkili bir başvuruda bulunması çok güç hale getirilmiştir.

> İstanbul’un su kaynaklarını ve rezerv ormanı niteliğinde olan kuzey ormanlarını ve İstanbul çevresinin tüm ekolojik sistemini ateşe atacak olan 3. Köprü ve 3. Havalimanı gibi “projelere” karşı etkili bir hukuî başvuru yolu neredeyse yeni yıldızlara hayat götürmek kadar uzak bir ihtimaldir.

Peki, Sulukule örneğinde olduğu gibi, binbir güçlük aşılarak dava açıldı, bin bir badire atlatılarak dava kazanıldı, ancak her ne pahasına olursa olsun, olmayacak yorumlara başvurarak kendi koyduğu kurallara dahi uymayan bir devlet aygıtı karşınıza çıkarsa fazla söze gerek kalır mı?

Ötesi, İstanbul’un su kaynaklarını ve rezerv ormanı niteliğinde olan kuzey ormanlarını ve uzun lafın kısası İstanbul çevresinin tüm ekolojik sistemini ateşe atacak olan 3. Köprü ve 3. Havalimanı gibi “projelere” karşı etkili bir hukuî başvuru yolu neredeyse yeni yıldızlara hayat götürmek kadar uzak bir ihtimaldir.

Başta HES’ler olmak üzere, kırsal alanlarda da insanların yaşamlarını doğrudan etkileyecek, belirleyecek nitelikteki mekâna müdahalelerin misliyle artmasına karşın, bunlara karşı hukuken sonuç almanın da neredeyse imkânsız hale gelmesini de yukarıda saydıklarımızın yanına ekleyelim; akacak mecra bulamayan suyun kaderiyle karşı karşıya kalırız: patlama!

Diyeceğimiz; “Haziran Günleri” hiç kuşkusuz anti otoriter karakteri, muhafazakâr piyasacılığa-piyasacı muhafazakârlığa ve onun rıza üretim mekanizması olan temsilî demokrasiye açık bir itiraz niteliğinde oluşu, kadınların hayatlarının cendereye alınması çabasına karşı bir kadın direnişi oluşu, homofobik bir tahayyül karşısına diğer toplumsal muhalefet güçlerini de müttefiki kılmayı başarmış bir lgbt hareketinin dikilmiş olması ile, örneğin Türklerle Kürtlerin bir mücadele içinde kardeşleşmesi/barışması ile, emeği ile geçinen insanların aşağıdan bir sekülerlik mücadelesinin ilk işareti olması ile önemlidir. Ancak, tüm toplumsal taleplerin müşterek bir kamusal alana, Taksim Gezisi’ne müdahale edilmesiyle kendisini ortaya koymasının bir anlamı olduğu da açıktır. “Haziran Günleri”nin kentsel kaynakları üzerinde daha fazla düşünmemiz gerekiyor.

Ergenekon davası demokrasiye dair bir adım mı?

Türkiye'de laiklik-dindarlık ekseni başta olmak üzere, uzlaşmaz nitelikteki siyasal bölünme gündemine 2007 Haziran'ından itibaren kapsamlı bir davalar zinciri de eklenmiş bulunuyor. Bir eski Genel Kurmay Başkanı ve kuvvet komutanları ile çoğunluğunu ordunun üst düzey subayları ve kimi basın mensubu, akademisyen ve iş adamlarının yargılandığı davalar, nihaî karar aşamasına gelindiği bugünlerde, siyasal tarafların emek ve mesailerini en çok yoğunlaştırdıkları politik çatışma noktalarına dönüşüyor. Doğal olarak yargı ve hukuk alanının, bu keskin çatışmaları hafifletecek bir etki göstermesi umulurken bunun tam tersine siyasal çekişmenin ana zeminine kadar taşınması ülkedeki hukuk kurumlarının daha yoğun sorgulanmasını da beraberinde getiriyor. Ergenekon ve Balyoz davalarının merkezinde yer aldığı bu davalar zinciri, içerik itibariyle olmasa bile sonuçları itibariyle bir "eşeğin gölgesi davası" haline gelmiş bulunuyor. Bu davalar üzerinden bütün bir ülke keskin bir bölünmeyi bir kez daha siyasal bir tecrübe olarak yaşıyor.

Davaların kapsamı

Henüz nihaî karara bağlanmamış davalar silsilesi, 12 Eylül 1980 darbesinden başlamak üzere, 2008'de görülen AKParti kapatma davasına kadar geçen süreci konu ediniyor. Türkiye'nin yaklaşık 30 yılı bu davalar eliyle sorgulanmakta. Şunu belirtmekte fayda var: Türkiye'nin son 30 yılı hukuk dışı pek çok eylemin gerçekleştiği bir döneme tekabül ediyor.

Kronolojik bir sırayla gidecek olursak, 12 Eylül 1980'de ordunun gerçekleştirdiği hükümet darbesi on binlerce insanın tutuklanmasına, binlerce kişinin yakın zamana kadar süren davalarda uzun süre tutuklu kalmasına yol açmıştı. Darbe sonrasında, bir kısım idam cezaları infaz edilmiş, sayısız kişi işkence görmüş, ülke nüfusunun azımsanmayacak bir kısmı fişlenmiş, siyaset alanının tamamı ele geçirilmiş, bu kapsamda siyasî partiler, dernekler, sendikalar kapatılmış, liderleri hapsedilmişti. '90'lardaysa, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşanan düşük yoğunluklu savaş sırasında binlerce insan faili meçhul cinayetlerde yaşamını yitirdi, yüz binlerce insan zorunlu olarak göç ettirildi. Bahriye Üçok, Uğur Mumcu, Turan Dursun gibi laik aydınların cinayete kurban gitmeleri de aynı dönemdedir. 1993'te Sivas'ta 33 aydın ve sanatçının yakılarak öldürüldüğü feci bir katliam yaşandı, 1995'te ise İstanbul Gazi Mahallesi'nde günlerce süren çatışmalardan sonra birçok kişi yaşamını yitirdi. Bu iki trajik olayın aydınlatılması özellikle Alevi kesimin güncel adalet taleplerinin başında gelmektedir. Yine '90'lı yıllarda, iktidara gelmeyi başarabilen dindar kesimlere baskılar uygulanmış, 28 Şubat darbesi sonrasında, şu anki iktidar partisinin tevarüs ettiği Refah Partisi iktidardan ayrılmış, dindarlara yönelik birçok operasyon gerçekleştirilmiştir. Bugünkü Başbakan Erdoğan da bundan nasibini almış ve dört ay hapis yatmıştır. 2000'lerin başında, bir dönem PKK'ya karşı milis gücü olarak kullanılan Hizbullah tasfiye edilmiş, yapılan operasyonlar sonucunda binlerce kişi yargılanmış ve yüksek cezalar almıştır. AKParti'nin iktidara gelişinden sonra ise, 2006'da bir Danıştay üyesinin öldürüldüğü bir suikast yaşanmış, bu olaydan sonra laiklik-dindarlık gerilimi yükselmeye başlamıştı. 2008'de, AKParti'ye irticai eylemlere destek vermekten dolayı kapatma davası açıldı. Parti kapanmaktan kıl payı kurtuldu.

Davaların dayandığı anlayış

Bu otuz yıllık kanlı sürece yönelik dava ve iddianamenin temel ön anlayışını şöyle özetleyebiliriz. Davanın dayandığı ana adlî perspektif Ergenekon örgütünü devasa imkân ve araçlara sahip, devlet içinde yerleşmiş bir gizli yapı olarak tanımlıyor. Ordu, medya, iş dünyası ve yargı kurumları, gücü ve etkinliği bakımından gizli yapının kendini örgütlediği ana kaynaklar olarak sayılıyor. Böylece, devlet kurumları içinde ve kurumlara paralel bir yapı ortaya çıkıyor. Hükümetler bu yapı tarafından kontrol altına alınmaya çalışılıyor. Bu yapılamadığı takdirde, hükümetlerin düşürülmesi için darbe hazırlığı yapılıyor. Cinayet, suikast ve bunlara ilişkin çok çeşitli tertipler bu amaç çerçevesinde kullanılıyor. Bazı siyasî aktörler, sivil toplum örgütleri ve yasadışı örgütlerin de bu amaca uygun olarak yönlendirildiği iddia ediliyor. Dosyada, ülkenin Genel Kurmay Başkanı, kuvvet komutanları, akademisyen ve gazeteciler ile bazı iş adamlarının isimleri suç failleri olarak sayılıyor. Birbirinden farklı yerlerde bulunan bombalar, otomatik-tam otomatik tabanca ve çeşitli türde silah ve cephane ile lav silahlarına kadar uzanan kapsamlı ve somut bir mühimmat listesi ortaya konuyor. Davanın taraftarlarının kendilerini en güçlü hissettikleri nokta burası. Buna karşılık örgütün yapı, hiyerarşi ve liderliği konusunda kapsamlı ve somut bir tanımlama yoluna gidilmezken, bir Danıştay üyesinin öldürülmesi ve bir gazeteye ses bombası atılması bütün bu davaların dayandığı şiddet fiillerinin toplamı olarak ortaya çıkıyor. Örgütün lideri bilinmiyor. Hiyerarşisinin de tam çözülemediği ifade ediliyor. Buna karşılık, olağanüstü güçlü ve etkin olarak tanımlanan örgüt sadece

Orhan Gazi Ertekin

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin 1993 mezunu. 1998'de hakimliğe başladı. Doktora tezini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Siyaset Bilimi bölümünde "Terörizm istisnasının yaratılması ve hukuk düzeninin egemen inşası" başlığıyla hazırladı. Radikal, Taraf, Star, Zaman gazeteleri ile Express, Birikim, Tarih ve Toplum, Toplum ve Bilim dergilerinde çeşitli yazıları yayınlandı. Başlıca çalışma alanları hukuk, yargı meseleleri ile birlikte milliyetçilik, Türk milliyetçiliği, Ortadoğu, Halk müziği ve operadır. Halen Gaziantep adliyesinde hakim olarak görevine devam etmektedir.

iki adet şiddet eyleminde kendi somut sonuçlarını buluyor. Darbe, darbeye hazırlık, darbe teşebbüsü, hükümetin devrilmesi gibi hukukî tanımların cinayet, suikast ve katliam gibi şiddet fiillerine dair sonuçları konusunda iddianame son derece cimri. Davanın genel perspektifiyle somut argüman ve iddiaları arasındaki bu eşitsiz ilişki ciddi bir hukukî boşluk yaratırken sonuca ulaşmak için mantıksal sıçramalar kaçınılmaz hale geliyor.

Ergenekon davasında 275 kişi yargılanıyor, dosyadaki belge sayısı 1 milyondan fazla. Üç ayrı iddianamenin sayfa sayısı 5818. Sadece Ergenekon davasında 254 sanık çeşitli mahkûmiyetler aldı. Eski Genel Kurmay Başkanı Türk Ceza Kanunu'ndaki en ağır cezalardan birini oluşturan müebbet hapis cezasına çarptırıldı. 21 sanık hakkında ise beraat kararı verildi. Balyoz Davası'nda ise 365 sanık var. Bu davada emekli kuvvet komutanlarına verilen ağırlaştırılmış müebbet hapis cezaları eksik teşebbüs nedeniyle 20 yıl hapis cezasına dönüştürüldü. Halen Yargıtay'ın incelemesi sürüyor. Ayrıca, bu bağlamdaki tüm davalarda toplam 404 subay yargılanıyor. Bunlar dışında, bağlı davalar olarak gösterilen OdaTv davası, Zirve Yayınevi davası, Poyrazköy-Kafes davası, Askerî Casusluk davaları da halen sürüyor.

Davanın bir başka boyutu ise failler ile mağdurlar dünyasına dair algısı. Davada oldukça kapsamlı bir failler tarifi yapılıyor. Buna göre, ordu mensupları, medya ve iş dünyası bu örgütlenmenin merkezinde yer alıyor, bazı sivil toplum örgütleri ve yasadışı örgütler ise amaçlar çerçevesinde görevlendiriliyor. Halkın Sünni kesimi genellikle hassasiyetleri kullanılmaya çalışılan masum halk olarak gösterilirken, Kürtler ve Aleviler özellikle AKParti iktidarı karşısındaki kaygıyı artırmak için sürekli kışkırtılan unsurlar olarak tarif ediliyor. Kürt politik şiddet hareketi PKK, Türk sol şiddet hareketi DHKP-C gibi örgütlerin de Ergenekon örgütünün çeşitli amaçları çerçevesinde kullanıldığı iddia ediliyor. Bu anlayış toplumun çok önemli bir kesimini kriminal süreçlerin zemini, aracı ve kaynağı olarak değerlendirmeye yol açmaktadır.

Sanıkların somut profillerine geldiğimizde durum daha da açık bir hal alıyor. Sanıklar arasında bir dönem faili meçhullerin bir numaralı sorumlusu sayılan emekli Tuğgeneral Veli Küçük var. Buna karşılık, gazetecilik hayatının büyük kısmını Türk Gladyosu'nu açığa çıkarmaya çalışmakla geçirmiş sosyalist görüşlü Ahmet Şık da var; Cumhuriyetin kurucu partisi CHP'nin milletvekilleri olduğu gibi, milliyetçi bir parti olan MHP milletvekili de var. İşçi Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek'ten mafya örgütlerinin başlarına kadar, oldukça geniş bir çevrede oluşturulan bir sanıklar listesi söz konusu. Bunların tümü tek bir örgütün görevlileri olarak tanımlanıyor. Sanıkların profillerine bakıldığında, AKParti ve artık mevcut iktidarın gizli ortağı olduğu kendi temsilcileri de dahil tüm kesimlerce kabul edilen ve bir dinsel cemaat olan Fethullah Gülen Cemaati dışındaki tüm kesimleri kapsadığı anlaşılıyor. Buradan devam edersek; davanın mağdurlar sınıfı esas olarak bu iki politik gruptan oluşuyor. Türkiye'nin son otuz yıllık kanlı süreci düşünüldüğünde dava ve iddianamelerin "fail" ve "mağdur" tariflerinin ciddi bir tartışma yaratması kaçınılmaz görünüyor. Yargılamaların sadece mevcut iktidar ortaklarına yönelik eylemlerle sınırlandırılması, 30 yıllık mağduriyetlerinin geri kalanının göz ardı edilmesine yönelik kaygıları giderek artırıyor.

Yargılama süreci

Bilindiği üzere, modern yargılama süreçleri gerçekte yargılama özneleri ile varlık kazanırlar. Her yargılama süreci maddî gerçekliğin tespiti ve hukuksal muhakeme konusunda yarışan tarafları gerektirir. Savcılık makamı ile savunma arasındaki ilişkinin eşit özneler arası bir müzakere olarak belirginleştirilmesi yargılamayı devlete ait bir tekel olmaktan çıkartır. Böylece devlet, kendisini savunma ile eşitleştirerek bir siyasal riski üstlenmiş olur ve hukuk üretimine yurttaşın kendisini de dahil eder. Demokratik devlet teorisi açısından bir yargılamayı gerçek bir yargılama haline getiren en önemli unsur da budur.

Bu noktada, Ergenekon davalarının sadece mahkemeye ait bir tekel alanı olarak kıskanç biçimde korunmaya çalışıldığını gösteren çeşitli belirtilerle karşı karşıyayız. Savunma avukatlarına verilen sınırlı savunma süresinden başlayarak, bilirkişi raporlarının edinilmesine, oradan da bazı delillerin sanıklar ve vekillerinden saklanmasına, sanıkların kilit isimlerin tanıklığına başvurulması talebine kadar çok çeşitli taleplerinin hiç karşılanmamış oluşu yargılamanın devletin kendisine ait bir tekel alanı olduğu izlenimi uyandırıyor. Gizli tanıklık ve tutuklama müesseseleri ise bu izlenimleri ciddi şüphelere dönüştürüyor.

Gizli tanıklık

Gizli tanıklık müessesesi hukuk öznelerinin eşitliğine dayanan yargılama süreçlerini eşitsiz bir ilişkiye taşımakta, şüphelinin yargılama süreçlerine müdahale imkânlarını asgariye indirerek onları bu süreçte sadece bir "nesne"ye dönüştürmektedir. Soruşturma makamlarının aşırı biçimde güçlendirildiği bu müessese, siyasal kullanıma son derece elverişli ve hukuksal ilişkileri güç ilişkilerine dönüştürmeye müsait bir nitelik taşımaktadır.

Tutukluluk

Davaların görüldüğü Özel Yetkili Mahkemeler'in suç ve ceza politikalarının en temel araçlarından biri tutuklama tedbiridir. Tutuklama tedbirinin Türkiye'deki uygulama geleneği itibariyle bir "erken infaz" biçimine büründürüldüğü gözlenmekte ve bu durum yargıcın önündeki dosya ve failleri ile soğukkanlılık ve metanetle kurması gereken ilişkiyi zedelediği gibi, yargıcı aynı zamanda bir "infaz memuru"na dönüştürmektedir.

Davanın yeniliği yargılamanın eskiliği

Davada, Türkiye'nin çok iyi bildik yargı geleneği ve kültürünü gördüğümüzde, davanın yeniliği ile yargılama süreçlerinin "eski"liği arasındaki gerilimi tespit etmemek mümkün değil. Bu noktada şu tespitleri yapmıştık:

"Bu davayı Türkiye'de hukuk ve yargının karakteri sorusuna kadar taşımadan ciddiye alınabilecek herhangi bir tespit yapılamaz. Çünkü Türkiye'deki siyasal alanın en önemli sorunlarından biri hukuk ve yargının toplumsal taraflar arasındaki uzlaşma alanlarının bir ürünü olmak yerine, devlet ve iktidarın bir aracı olması idi. Hukuk ve yargının iktidar tekeline

alınması, güç ilişkilerinin hukuksal bir eşitliğe taşınmasını engelledi ve dahası yargının güçlünün esaslı bir aracı olarak kalmasını da sağladı. Böylece yurttaşlar hukuk ve yargı bağlamında kendi yerlerine razı olması gereken birer "teba" olarak görülürken "adalet" devletin onun dışındakilere lütfettiği bir "iş" olarak var oldu. İktidarlar, bize kendi "adalet"lerine rıza göstermek dışında yol bırakmıyorlardı. Oysa iktidar ile onun dışındakilerin eşitliğinin mutlak biçimde korunması gereken en önemli mekân yargıdır. Peki, Ergenekon bu yargı geleneğini sona erdiren bir etki yarattı mı?

Ergenekon ve Balyoz gibi davalarının gelişim sürecine bakıldığında bu antidemokratik geleneğin aynen devam ettirildiğini, kendisini delil-subut sorunlarından tamamen âzade tutan bir hukuk anlayışıyla yürütüldüğünü, daha da önemlisi davanın taraflarının savunma imkânlarından önemli ölçüde mahrum bırakıldıklarını, davaya etki edecek imkân ve araçlardan alıkondukları gibi, kendilerini savcılık ile eşit derece özne kılacak hakların kullanımının engellendiğini ve bu yolla emniyet-savcılık-mahkeme zincirinin blok hareketiyle etkisiz kılındıklarını hemen fark edebilecek durumdayız. En kaba bakışla dahi hukukun üretimine tarafların hiçbir biçimde katılımının sağlanmadığı, tam tersine iktidar haricindeki grupların duruşmadaki varlıkları dışındaki bir performanslarına rıza gösterilmediği açığa çıkmış oldu."[1]

> Ergenekon ve Balyoz davalarının merkezinde yer aldığı davalar zinciri, içerik itibariyle olmasa bile sonuçları itibariyle bir "eşeğin gölgesi davası" haline gelmiş bulunuyor. Bu davalar üzerinden bütün bir ülke keskin bir bölünmeyi bir kez daha siyasal bir tecrübe olarak yaşıyor.

Yargılama süreçlerinde Emniyet teşkilatı, savcılık ve mahkeme safhalarının ortak bir anlayışla geliştirilmesinin ve savunmanın bu zincirden dışlanmasının yarattığı şüphe giderek yaygınlaşarak kaygı uyandırıyor. Duruşma süreçleri ve kullanılan hukuksal muhakeme ve mantık dizgeleri ise yükselen şüpheyi daha da derinleştiriyor.

Duruşma süreçleri

Ergenekon davalarının duruşma süreçleri bu tartışmanın en can alıcı noktalarından bir başkasını oluşturuyor. Gerçek bir duruşma yapılmadığına dair şikâyetler üzerine, eşbaşkanlığını yürüttüğüm Demokrat Yargı Derneği adına Balyoz davasının Yargıtay duruşmalarını izlemiş ve gözlemlerimi bir günlük gazetede aktarmıştım. Çarpıcı olduğu için paylaşıyorum:

"Günlük duruşma sürecine şöyle bir bakalım. Bu anlattıklarım 25.07.2013 gününün öğleden sonrasına ait notlardır: Duruşmanın bir "duruşma" olabileceğine dair tek görüntü Başkanın savunma avukatlarının sözlerini takip ettiğine dair ısrarlı duruşudur. Bunun dışındaki üyelerin duruşma salonu ve avukatlarla bağlantısı düşünülebilecek en minimum seviyede bile olmamıştır. Üyelerden biri, birkaç dakikalık aralarla şunları yapıyordu: Liste inceleme, bilgisayara bakma, seyircilere bakma, su içme (yaklaşık 50 defa bardağa uzandı ve birer yudum aldı. İzleyici, üyenin susadığı mı yoksa bunun bir spor aktivitesi mi olduğu konusunda kafa yormadan edemiyor), yan tarafa bakma, not alma, önüne bakma, mouse ile oynama vs. Süreç bittiğinde yeni baştan başlıyor ve aynı ritmi yeniden takip ediyordu. Aynı üyenin tüm bu süre boyunca bir defa bile farklı bir şey yapmaması hareketlerinin -serbest stil değil- greko-romen duruşma hareketleri olduğu hissini uyandırıyordu. Üyelerden biri üç saat süren duruşmada sadece üç defa başını kaldırdı. Birinde 6 dakika, birinde üç dakika ve üçüncüsünde ise sadece 1 dakika karşısındakilere baktı. 2 saat 50 dakika boyunca sadece önüne baktı. Savunmanın kroki ve şema gösterdiği anda dahi başını çevirip bir kez bile bakmadı. Üyelerden biri duruşmanın büyük kısmında uykulu haldeyken son yirmi dakikada tam uyku haline geçti (Aynı kişi 29.07.2013 tarihli oturumda ise bir kulağı tamamen sarılı olarak duruşmaya çıktı. Kimse onun duruşma yapma yeterliliğini sorgulamadı. Aynı gün, on dakika tam uyku haline geçti). En trajikomik olanı ise ne başkan ne de üyeler bir duruşmanın en temel pratiği olduğu halde, nedense bir tek soru dahi sormadılar. İrdeleme, sorgulama, merak gibi temel duruşma kültürüne dair tek bir eylemin dahi olmadığı bir "duruşma"dan söz ediyoruz. Duruşma kültürünün, duruşma dinamizminin olmadığı bir "duruşma". İşte yeni iktidarın yeni yargısının ürettiği hukuk kültürü budur maalesef."[2]

Demokratik bir ülkede olağanüstü bir durum olarak değerlendirilecek ve derhal siyasal bir mesele yapılacak bu tespitler Türkiye'de sessizlikle geçiştirildi. Émile Zola'nın Dreyfus için haykırdığı gibi "gerçeği arıyorum" diyen bir ses duyulamadı maalesef.

Yargıda çatışma

Ergenekon davaları zinciri kuşkusuz yargıdaki iktidar çatışmasından ayrı düşünülemez. İktidarının ilk yıllarını ordu içindeki cunta kıpırdanmalarını takip ederek ve bu konuda kaygılı bir bekleyişle geçiren AKParti hükümeti, 2004-2005 yıllarından itibaren karşısında bu kez yargıyı bulmaya başladı. AKParti'ye kapatma davası bunun ardından geldi. Hükümetin yargıyı politik hedeflerinden biri haline getirmesi süreci de böyle başladı. 2010 referandumu hükümetin, karşısında bir süredir tehlike yaratan geleneksel yargıyı alt ettiği bir tarihî moment oldu. Referandumun hemen arkasından yapılan HSYK (Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu) seçimlerindeyse hükümet kendisi için uygun bir yargı iktidarının yapılandırıldığı heyecanına kapıldı. Bununla beraber, HSYK seçimlerinde kendi kadrolarının kazandığını ve yargının bütün kritik noktalarını kontrol etme kapasitesi ve yetkisi taşıyan HSYK'nın kendi elinde olduğunu düşünen AKParti hükümeti MİT müsteşarının sorgulanması için tebligat çıkartan Özel Yetkili Savcılık'ın kendi kapısını çalması üzerine yargı konusunda yeniden kaygılanmaya başladı. Bu aşamada ilk keşfettiği nokta, yargının ve onun üst yönetim organı olarak HSYK'nın kendi iktidar ortağı olan Gülen Cemaati tarafından yönlendirildiğiydi. Hem yargı konusunda hem de Ergenekon davalarının gelişimi ve sonuçları konusundaki fikir ayrılıkları da bu noktadan itibaren su yüzüne çıkmaya başladı. Gülen cemaati,

davaları istediği gibi kontrol etmek ısrarını sürdürürken hükümet müdahale alanları yaratma yolları aradı. Bu noktada, Başbakan Erdoğan kamuoyunun önünde eski Genel Kurmay Başkanı'na açıkça sahip çıktı ve onu yargılayanların tarih önünde hesap vereceklerini ekledi. Taraflar arasındaki bu gerilim halen devam etmektedir.

İktidar mücadelesi

Tüm bu davaların sadece hukuk ve yargı alanlarına ve yargıdaki iktidara dair bir siyasal fonda ilerlediğini düşünmek de bize yeterli bir kavrayış sağlamaz. Davalar yönünden hukuk ve yargı gündemine Türkiye'deki son üç yıllık iktidar gündemini de dahil etmek gerek.

2010'dan itibaren, Türkiye'nin iktidarı hükümet ile Gülen Cemaati'nden oluşan bir siyasal yapı olarak ortaya çıkmaya başladı. Dindarlar arasındaki dayanışma eğilimleri ve korunma duygusu bağlamında ortaya çıkan Türkiye'nin geleneksel cemaatlerinden farklı olarak sık örgülü, hiyerarşik ve soğukkanlı bir örgüt yapısına sahip olan Gülen Cemaati, AKParti'nin iktidara geldiği 2002'den itibaren hükümetin hedefleri doğrultusunda ihtiyacını duyduğu temel kadroları sağlıyordu. Cemaatin hükümet açısından politik kıymetini belirleyen şey işte bu nokta idi. Hükümetin kendi otantik tabanının duygusal, refleksif ve yerel tepkilerine karşılık, Cemaat ulusal ve uluslararası politik stratejiler açısından elverişli bir hale geliyordu. Ergenekon davalarındaki sistemli ve kararlı ilerleyiş, eleştiriler karşısındaki umursamaz soğukkanlılık, esas olarak iktidarın Gülen Cemaati kanadına ait bir siyasal tutuma işaret ediyordu. Fakat sorun şu ki, bu kararlılık ve soğukkanlılığın sahibi Cemaat'in, kendi varlığını sadece hükümet için işlevsellik sınırında tutması pek tabii ki mümkün olamazdı. Kürt meselesinden başlayarak ülkenin farklı meseleleri karşısındaki politik anlayış farklarının içten içe büyümeye başladığı, tarafların devletin çeşitli kurumlarındaki çekişmelerinden anlaşılabiliyordu. Türkiye'nin yeni iktidarının unsurları devletin çeşitli kurumlarında adeta ince bir satranç oynamaya başlamışlardı. Bu oyunun açık bir çatışmaya ve birbirlerini alt etme eğilimine girmesi yargının bütün o davalardan sonra bu kez de Başbakana bağlı MİT müsteşarını Kürt politik şiddetiyle bağlantılandırması ve soruşturma açmasıyla başladı. Bunun üzerine, iktidar unsurları arasında amansız bir çatışma başladı. Bununla beraber, bu çatışmanın 2013 Ağustos'undaki Gülen Cemaati'ne bağlı Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın basın açıklamasına kadar alenîleşmesine izin verilmedi. Bugün Türkiye iktidarı üzerine birazcık bilgisi olan her politik grup hükümet ve Cemaat'ten bahsetmekte ve tarafların hamlelerine bağlı olarak kendi konumlarını belirlemeye çalışmaktadır.

Sözünü ettiğimiz davalar da dahil, bütün politik gündemler bakımından en önemli sorun da burada ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki her meseleyi karartan, belirsiz hale getiren, hakikat konusundaki algılarımızı karma karışıklaştıran bir iktidar çatışması var. Açık ve aleni olmasına izin verilmediği sürece herkesi kaygılandıran ve korkutan, gelecek ve güvenlik konusundaki şüpheleri yükselten bir süreç bu.

> Bu davayı Türkiye'de hukuk ve yargının karakteri sorusuna kadar taşımadan ciddiye alınabilecek herhangi bir tespit yapılamaz. Çünkü Türkiye'deki siyasal alanın en önemli sorunlarından biri hukuk ve yargının toplumsal taraflar arasındaki uzlaşma alanlarının bir ürünü olmak yerine, devlet ve iktidarın bir aracı olması.

Bütün bunların sonucunda, Ergenekon davalarının içinde yer aldığı zihinsel, kültürel ve siyasal gelişmeler bir bütün olarak bir araya getirildiğinde, bazı çok temel sonuçlar çıkarmak mümkün. Birinci söylenmesi gereken şudur: Eğer bu davalar Türkiye Gladyosunun açığa çıkarılmaya çalışıldığı davalar ise bunun karşısındaki en önemli engelin bizzat davanın sahibi olan yargının kendisi olduğunu kabul etmek gerekecektir. Buradaki asıl sorun, yargılamanın suçlu ve suçsuzu ayırma konusundaki yetersizliği, gerçek bir yargılama sürecinin yaşanmaması ve giderek yargılamanın muhaliflerin tasfiyesi ve sindirilmesinin bir aracı görünümüne bürünmesidir. Dolayısıyla, yargı toplumsal bütünlüğe seslenmek ve kendi varlık ve eylemiyle toplumsal karşıtlıkları onarmak yerine, siyasal çatışmanın taraflarından birine eklemlenmiş ve yargılamaların toplumsal sağduyunun üzerine oturmasını engellemiş görünmektedir. Bu durum bizzat yargıyı bir sorun haline getiren en önemli nedenlerin başında gelmektedir.

Türkiye'nin yargısının "gerçeği" ve "doğruyu" bulma kapasitesi ve iradesine dair yukarıda kayıt altına aldığımız şüphelere bir de Türkiye'nin siyaset ve iktidar alanını eklemekte fayda var. Yargı, siyaset ve iktidara dair her şeyin puslu bir havada cereyan ettiği ülkede gerçeği bulmamız ve Türkiye'nin kanlı geçmişinin düğümünü çözmemiz şimdilik zor görünüyor.

Dipnotlar

1 Orhan Gazi Ertekin , Ergenekon Öldü Yaşasın Ergenekon, Radikal 2, 11 Ağustos 2013.

2 Orhan Gazi Ertekin, "Yeni demokrasi"nin iflası, Radikal 2, 4 Ağustos 2013.

Katılımcı demokrasi ve aktif yurttaş bilinci

Taksim Gezi Parkı üzerinden başlayan sokak gösterileri ve eylemlerin hangi toplumsal psikolojik arkaplana dayandığını sorgulamak anlamanın en sağlıklı yoludur. Gerek iktidar partisi temsilcilerinin olayları tanımlama konusundaki tercihleri gerekse, eylemlere katılan kitleye sahiplenmeye çalışan kimi siyasal örgütlerin indirgemeci yaklaşımları, anlama çabalarının önünde kalın duvarlar örmektedir.

Elbette Türkiye siyasî tarihinde bir ilk denebilecek ölçekteki yaygın katılım ve süreklilik dolayısı ele alınması gereken farklı boyutlar bulunmaktadır. Bunların başında gelen ve belki diğer boyutlardan etkilenmekle birlikte daha çok yönlendirici işlev gören nokta, siyasal karar süreçlerine katılım sorunudur.

Çok partili hayata geçişin üzerinden 66 yıl geçmiş olmasına ve bugün resmî olarak yetmişe yakın siyasî parti bulunmasına rağmen yurttaşların siyasete müdahale olanakları son derece sınırlıdır. Şekli olarak bir parti kurma yada partiye katılma, seçme ve seçilme hakkının önünde bir engel yokmuş gibi gözükmekle birlikte pratikte durum böyle değildir.

Gerek parti içi demokrasi ile ilgili yapısal sorunlar, gerekse seçim sisteminden kaynaklı engeller dolayısı ile toplumun ciddi bir kesimi siyasal karar süreçlerine etkin müdahale araçlarından yoksun olduğuna inanmaktadır.

Sivil toplumun siyasete katılımı

Türkiye sivil toplumunun son yıllarda ciddi biçimde kurumsal güç kazanmasına rağmen, karar süreçlerine katılım açısından bu duruma paralel bir gelişme söz konusu olmamaktadır.

Çevre, kadın, gençlik, engelli, mülteci alanı gibi dezavantajlı gruplar yanında, kültürel haklar yada inanç özgürlüğü gibi alanlarda çalışan geniş toplumsal örgütlenmeler, hatta sendikalar,meslek örgütlerinin siyasal yaşama katılımı açısından büyük zorluklar bulunmaktadır. Yasa yapım süreçlerine katılım yada uygulama ve politikaları denetleme konusunda Türkiye sivil toplumu hem deneyim hem kapasite sorunları yaşamaktadır. Hayatî öneme sahip yeni anayasa yazım süreci bu açıdan dikkate değer bir örnek oluşturmaktadır. Mecliste grubu bulunan partilerin katılımı ile oluşan komisyon kamuoyuna çağrıda bulunmuş ve bu doğrultuda yazılı ve sözlü öneriler komisyona ulaştırılmıştır. Bu önerilerin sonucu, ne ölçüde ve nasıl değerlendirileceği konusunda hiç bir geri bildirim olmadığı gibi bu tasnif ve değerlendirmeye yönelik bağlayıcı bir mekanizma bile oluşturulmamıştır. Anayasa yazım sürecine sivil toplum katılımı görüş bildirmeden ibaret kalmıştır. Oysa, dünya deneyimlerinde şeffaflık ve katılım ile ilgili ciddi ilke ve mekanizmalar ortaya çıkmıştır.

Katılım konusunda en görünür sorunlardan birisinin, müzakere ve yönetişim kültüründen yoksunluk olduğunu ifade etmeliyiz. Çok sayıda Alevi çalıştayı yapılmış ve bu toplantılardan çıkan sonuçların, temel Alevi taleplerinin hayata geçirilmesine dair dişe dokunur bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Yine Kürt sorununun barışçı çözümüyle ilgili bir diyalog süreci işliyor gözükmesine rağmen, bu sürecin toplumsal katılıma açık bir müzakereye dönüşmesi noktasında bir tercih yapmaktan ısrarla kaçınılmaktadır.

Polis karşısında patlayan özgüven

Geçtiğimiz yıl içerisinde futbol taraftarlarından, 1 Mayıs'ı Taksim'de kutlamak isteyenlere, resmî bayramları alternatif etkinliklere çevirmek isteyen cumhuriyetçi çevrelere kadar birçok kesim polisin sert müdahalesine maruz kalmıştır. Gaz bombalarıyla kitleyi dağıtma alışkanlığı son derece sıradan bir uygulama haline gelmiş ve keyfî biçimde göstericileri etkisiz hale getirme ve dağıtmanın en kolay aracı olarak görülmeye başlanmıştır. Farklı nedenlerle bu şiddete maruz kalan kitlelerin bir araya geldiğinde kendini güvenlik güçleri karşısında daha güçlü hissetmesi yadırganacak bir durum değildir. Özellikle, tümüyle barışçı bir sivil tepki olarak başlayan Gezi Parkı eylemine aşırı güç kullanarak müdahale edilmesi yanında ilerleyen günlerde de bu tercihte ısrar edilmesi bir noktadan sonra taleplerden çok kamu otoritesine tepkiyi daha belirleyici hale getirmiştir.

Başbakan'ın hayatını kaybeden göstericilere rağmen polisi savunan ve göstericileri suçlayan söylemi de bu eğilimi pekiştirmiştir.

Alevilerin kaygıları

Suriye'de izlenen politika Türkiye Alevilerinde derin kaygılar oluşturmuştur. Devletin daha mezhebî reflekslerle hareket ettiği endişesi Kürt sorununun çözüm sürecinde de bir bilinçaltı ve hafıza çağrışımına neden olmuştur. Devletin Sünni Kürt nüfusu ile birlikte hareket edip Alevilere karşı tutum alacağı endişesi, Alevi toplumunun Osmanlı'dan devraldığı hafızanın temel parametrelerindendir. İstanbul'a yapılacak üçüncü köprüye Yavuz Sultan Selim isminin verilmesi de, bu acılarla yüklü

Ayhan Bilgen

Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. İnsan hakları alanında çalışıyor. Türkiye Barış Meclisi çalışmalarında yer aldı. Anayasa yapım süreci ve siyasete toplumsal katılım üzerine İMC TV'de söyleşi programları yapıyor. Gündem ve Evrensel gazetelerinde haftalık yazıları yayınlanıyor.

hafızayı pekiştiren sembolik bir girişim olarak okunmuştur.

Sokak gösterilerinde Alevi kitlenin yoğun biçimde yer alması, eylemlere Alevi semtlerden katılımın yüksek olması anlaşılmaz bir durum değildir.

Başbakan'ın ana muhalefet partisini ve liderini eleştirirken kullandığı argümanlar da bu açıdan dikkate değer bir psikolojik kırılma oluşturmuştur. Aleviler yaşam biçimine müdahale kaygıları da en güçlü kesimlerdendir.

Yaşam biçimine müdahale tartışmaları

Alkol kullanımı ve doğum kontrolü gibi tartışmalar Türkiye siyasetinde sadece teknik ve sağlık boyutu ile değil, daha çok siyasal kamplaşma denkleminde yürütülmektedir. İktidar partisinin kendine en yakın gördüğü muhafazakâr tabanı motive etmeye dönük söylemleri, karşı cepheyi de fiilen inşa etmektedir. Laiklikten geri adım atılacağı, yaşam biçimine müdahalenin yaygınlaşacağı endişeleri ile otoriterleşme eğilimi taşıyan uygulamalara tepki buluştuğunda demokrasi savunusu doğal olarak muhalif çevrelerde taraftar bulmaktadır.

Gezi Parkı'nın geleceğine dair kararı verme yetkisini kendinde görme ile kimin kaç çocuk yapacağına karar verme yetkisini kendinde görme eğiliminin iç içe geçtiği inancı kuvvetlenmiştir. Bu yaklaşım, sorunu üç beş ağacı savunmanın ötesine taşımıştır.İnsanlar parktaki ağaçları savunurken aslında kendi bireysel özgürlüklerini ve geleceklerini savundukları inancı ile hareket etmeye başlamıştır.

AVM ve cami kardeşliği

Eylemler başladıktan sonra Başbakan katıldığı bir televizyon programında bir yandan henüz ne yapılacağına net karar verilmediğini ifade ederken diğer yandan Taksim'e cami yapacaklarını da vurgulama ihtiyacı hissetmesi dikkat çekicidir.

Eylemlerin ilerleyen günlerinde göstericileri cami düşmanı ve faiz lobisinin işbirlikçisi gösterme çabası da bir başka dikkat çekici durumdur.

Bu sembolik tanımlamalar aslında gerilimi ekonomi ve siyasetten inanç dünyasına taşıma, kimliklere indirgeme tercihini yansıtmaktadır. Türkiye ekonomisinin gerek küresel nedenler gerekse iç mali politikalar dolayısı ile karşı karşıya bulunduğu riskleri azaltacak politik adımlar atmak yerine faturayı kesecek iç ve dış düşmanları ilan etmek siyasetin kolaycı tutumudur.

Sıcak para ihtiyacı ve yüksek faiz dengesini değiştirmenin araçlarını bulamadığınızda camide içki içildiği ve zaten bu insanların faiz lobisi tarafından sokağa çekildiği söylemi, iktidar partisi tabanında bir ölçüde taraftar bulmaktadır.

Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler ve Siyasal İslam'ın sınavı

Bir yandan Suriye muhalefetini oluşturan İslâmî grupların iç çekişmeleri diğer yandan Mısır'da Mursi yönetiminin karşılaştığı tablo, Türkiye siyasetini etkileyecektir.

Tunus'ta iktidarı paylaşmayı ve geçiş döneminde ülkeyi birlikte yönetmeyi tercih eden İslâmcıların Mısır'da tek başına anayasa yapmayı ve tek parti yönetimini tercih etmesi tartışılmaya değer bir durumdur.

Mısır'da Mursi yönetimine karşı olan herkesi darbe yanlısı olmakla suçlayıp demokrasiyi sandıktan ibaret görme eğilimi aslında iç politik algıyı da yansıtmaktadır. "Ya bendensiniz ya düşmanım" anlayışıyla hareket ettiğinizde ülkeyi birlikte yönetmek bir yana, muhalefete tahammül etmek bile mümkün değildir. Darbeleri önlemenin askeri yönetimlere karşı durmanın ilk adımı siyasetin toplumsallaşmasını, demokratikleşmesini savunmaktır. Otoriter siyasal eğilimlerin askeri müdahalelere zemin oluşturma potansiyelini tartışmaktan kaçınarak, sivillik, seçim ve sandık savunusu yapılamaz.

Gezi Parkı'nın geleceğine dair kararı verme yetkisini kendinde görme ile kimin kaç çocuk yapacağına karar verme yetkisini kendinde görme eğiliminin iç içe geçtiği inancı kuvvetlenmiştir. Bu yaklaşım, sorunu üç beş ağacı savunmanın ötesine taşımıştır. İnsanlar parktaki ağaçları savunurken aslında kendi bireysel özgürlüklerini ve geleceklerini savundukları inancı ile hareket etmeye başlamıştır.

Din, siyaset ve otoriterleşme potansiyeli

İktidar gücünü ele geçirdiğinde daha otoriter eğilimlere yönelme potansiyeli elbette her siyasî gelenek için söz konusu olabilir. Ancak, bu eğilimin kendini kutsal alana refere etmesi çok daha sorunlu bir siyasal zemine ortam oluşturmaktadır. Bu tablo bir yandan din ve mezhep savaşlarına dönüşme riski taşırken, diğer yandan ifade özgürlüğünün kolayca askıya alınabileceği yönetim tarzlarını meşrulaştırmaya başlayacaktır.

İslâmafobik eğilimlerle dini sosyal ve siyasal alandan tümüyle dışlamaya çalışmak, nasıl radikal eğilimlere ortam hazırlıyor ve demokrasi açısından kabul edilemez söylemlere fırsat oluşturuyorsa, dinin tek referans kabul edildiği siyaset uygulamaları da, aklı ve uzlaşmaya dayalı yönetim arayışlarını devre dışı bırakma potansiyeli taşımaktadır.

Bu açıdan Mısır'da askeri müdahale ile yönetimden indirilen gelenek, Suriye'de muhalefette ciddi güç sahibi olan hareket, yeni tartışmaların odağı haline gelmiştir. Ilımlı İslam sahiden İslamî duyarlılığı olan toplumun evrensel insanî değerlerle buluşmasını kolaylaştırma işlevi mi görmektedir yoksa aksine iktidar olanakları ile buluşup otoriter yönetimlere dönüşme arayışına mı hizmet etmektedir?

Muhafazakâr demokrasi ve çoğunlukçuluk

Yukarıdaki soruları Türkiye siyasetine 11 yıldır damgasını vuran Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı için de yönelttiğinizde, bir çok çevreyi kaygılandıran ipuçları ile karşılaşmaktayız. Türkiye siyasetinde resmen dine dayalı siyaset imkanı olmadığı halde fiili olarak muhafazakârlığın bu anlamda yorumlanabileceği açıktır. Çoğulcu tutumlar yerine çoğunlukçu rejimi sandığa, seçmene saygının gereği

olarak savunmak ve muhalifleri hem din karşıtı olarak tanımlayıp hem de çoğunluğun tercihlerine tahammülsüzlükle suçlamak bizi adım adım otoriterleşmeye sürükleyebilir. Elbette demokrasinin en temel ilkelerinden birisi çoğunluğun tercihlerinin gözetilmesidir ama bu azınlığın taleplerinin yok sayılması hakkını tanımaz.

Yapmamız gereken, çoğunluk ya da azınlık diktatörlüğü arasında bir tercih değil, evrensel insanî değerlerin korunup güçlendirildiği yönetim mekanizmalarının inşası üzerine olmalıdır. Ne yazık ki, Türkiye siyasetinde özellikle sağ siyasetçilerin tercihi, toplumdaki çoğunluğun mezhepsel ve etnik kimliğini merkeze alan, diğerlerini ötekileştiren bir kamplaşma diline sığınmak olmuştur.

Henüz çok partili hayata geçildiğinde Menderes tarafından hayata geçirilen "Vatan Cephesi", sonraki sağ siyasetçilerde de benzer uygulamalarda tezahür etmiştir.

> Askerin yerini polisin aldığı ama ifade ve örgütlenme özgürlüğünün kolayca engellenebildiği bir yönetimin sivilliği ile övünmek mümkün değildir. Sivillik bu anlamda "üniformasız" kişilerin yönetiminden öte anlamlar taşımaktadır.

Bayrak yarışı

Başbakan Erdoğan'ın Gezi eylemlerinin ilk günlerinde yaptığı yurt dışı ziyaretinden dönerken düzenlenen karşılama ve mitinglerde tam bir bayrak yarışı içine girilmesi bu açıdan dikkat çekicidir. Bizzat Başbakan'ın bunu teşvik eden ve evlere bayrak asılması çağrısı içeren mesajı, hatta bir adım ileri giderek üç hilalli bayrağın sahiplenilmesi, benzer ruh halini yansıtmaktadır.

Bir yandan kendi parti tabanını geleneksel sağ muhafazakâr tepkiler üzerinden toparlamak diğer yandan MHP içindeki milliyetçi-mukaddesatçı seçmene yönelmek tam bir cephe siyasetidir. Siyasal liberalleşmeyi ve AB sürecine katılımı önemseyerek iktidar partisine destek veren çevreler göz ardı edilmiş, statükocu partiler karşısında değişimin öncülüğünü yapma iddiası bir kenara bırakılmıştır.

Daha çok ulusalcı çevrelerin sembolleştirdiği Atatürk posterli bayraklara karşı, Bayrak yasasının gereği "nizamî" bayraklara sarılmak, aslında bir siyasal denklemin de sinyallerini vermektedir. Eskiye özlem duymak ile mevcut iktidarın algısına razı olmak arasında bir tercihte, daha özgürlükçü bir üçüncü alternatife yer yoktur.

Dış güçler ve hükümeti devirmek

Neredeyse Gezi eylemlerinin başladığı ilk günden itibaren, yabancı basın, insan hakları örgütleri ve bazı ülkelerin gösterilere müdahaleye yönelik uyarıcı tutumlarını, "dış güçlerin hükümeti devirme planı" olarak yorumlama eğilimi, tam bir paranoyaya dönüşmüştür. Bir yandan eskiden beri üzerinde oynanan yabancı düşmanlığı yeniden servis edilirken diğer yandan gösterilerin meşruiyeti tartışmalı hale getirilmek istenmiştir. Dış politikada aktiflikle övünen ve bölgesel gelişmelere müdahil olma hakkını kendinde gören bunu başka ülkelerin iç işlerine karışmak olarak kabul etmeyen bir iktidarın kendisine yönelen ilk ilgiyi "içe kapanmacı milliyetçi paranoya" ile püskürtmeye çalışması ibretlik bir durumdur.

Neredeyse sokağa çıkan herkesi, "dış güçlerin maşası" ve "hükümeti olağan üstü yöntemlerle yıkma sevdalısı" görme ve gösterme niyeti bir siyaset tarzının eseridir. Egemen ve üstenci tutum ile mağdura oynama çabası iç içe geçtiğinde çok daha ironik bir durum ortaya çıkmaktadır.

Askerî vesayetten kurtulmak yeter mi?

Demokrasi yolunda askerî vesayetin zayıflatılması son derece önemli bir adım olmakla birlikte asla yeterli değildir. Siyasetin sivilleşmesi, toplumsal katılımın güçlendirilmesi Türkiye'nin onyıllarını heba eden "iç düşman" ya da "terör"le mücadele konseptinden çıkışının da olmazsa olmazıdır.

Sıkıyönetim ve olağanüstü hal rejimlerinden miras kalan uygulamalardan bir an önce kurtulmanın yolu, bu siyaseti demokratikleşme sürecini başlatmaktan geçmektedir. Askerin yerini polisin aldığı ama ifade ve örgütlenme özgürlüğünün kolayca engellenebildiği bir yönetimin sivilliği ile övünmek mümkün değildir. Sivillik bu anlamda "üniformasız" kişilerin yönetiminden öte anlamlar taşımaktadır.

Hala, 12 Eylül rejiminin mirası olan yüzde on seçim barajı ve lider despotizmine imkân tanıyan siyasî partiler yasasını ciddi değişikliğe götürmekten kaçınmanın, partisel yada kişisel çıkarlar dışında bir izahını yapmak zordur. TBMM iç tüzüğünü bile demokratikleştirmek yerine daha iktidar partisi lehine düzenlemelerin arayışına gitmek, demokratik anayasa yapma söylemlerine de gölge düşürmektedir.

Siyaseti demokratikleştirmek

TMMOB yasasında yapılan değişiklik aslında tüm yetkileri merkez siyasetinde toplama arayışının tipik bir göstergesidir. Türkiye'de oda ve meslek örgütlenmelerinin daha demokratik bir işleyişe kavuşmasını kolaylaştıracak düzenlemelere gitme ihtiyacı varken, onların yetkilerini bakanlıklara devretmek bir demokratikleşme adımı olamaz. Bu tür girişimler, sadece muhalefet odaklarını zayıflatmaya ama bir yandan da siyasal gerilimi tırmandırmaya hizmet eder.

Siyaseti güçlendirmenin yolu yargıyı, sivil toplumu siyasete bağımlı hale getirmekten geçmez. Dahası, böyle bir güç biriktirme çabası, demokratik bir ortam inşasına yönelmez. Denetleme ve denge mekanizmaları gün geçtikçe zayıflayan bir ülkenin acilen siyaseti demokratik katılıma açacak hamleler yapması gerekir.

Dünyada temsilî demokrasi büyük bir buhran yaşarken, Türkiye siyasetinin katılımcı demokrasi arayışlarına kulak tıkaması kabul edilebilir bir durum değildir.

Algının kapıları zorlanıyor

Yaşamının beşte üçünü İstanbul'da geçirmiş, İstanbul'da okumuş, yaşamış, çalışmış, bu şehrin ve hatta Gezi Parkı bölgesinin milletvekili olmuş, Çevre Komisyonu Üyesi olarak meclis faaliyetlerini sürdüren biri için 27 Mayıs'tan beri yaşananlara tanık olmak paha biçilemezdi.

Zira dünyanın her yerindeki demokratik hak arayışlarının çıkış noktasında çoğunlukla ekonomik ya da siyasî nedenler vardı. Oysa Türkiye'de, önce İstanbul'da, sonra 80 ilde baş gösteren protestoların çıkış noktası ise birkaç ağaçtı, yani çevre duyarlılığıydı. Bu durum toplumsal muhalefet tarihinde belki de bir ilkti.

Belki de klasik siyasetin, iktidar ve muhalefet partilerin, meclis dışı partilerin anlayamadığı da bu çıkış noktasında uzlaşan, hani 'beş benzemez' dediğimiz anlamda birçok benzemezin buluşmasıydı. İtiraf etmek gerekir ki, şahsımın da içinde bulunduğu bizim neslin "bu çocuklar harika, bu çocukları kazanalım, yönlendirelim, bizim olsunlar" ağız şapırtısıyla, bu muhteşem 'seçmen kitlesine' içleri aktı.

Ama bu tavır, yine bu kitleyi anlamamaktı. Zira Gezi Ruhu denen şey o kadar cazip, o kadar sizi içine çekiyordu ki, kimimiz iyi niyetle "yahu bu çocukları kendi hallerine bırakırsak ya başlarına bir şey gelecek, ya da bu muhteşem potansiyeli kinetik hale getirme fırsatını kaçıracağız" dedi. Kimimiz ise, kafamıza çok aykırı olanları eleyip öteleyerek, kalanları kendi partimize, kendi kurumumuza, kendi ideolojik grubumuza kazandırma emelleri güttük.

Azıcık felsefe…

Ama olmazdı. Bu akışkan hiçbir kaba sığmazdı. Zira bu kitle holistik akılla hareket ediyordu. Yani, onlar evrendeki aynı bütünün parçası ve birbirlerinden haberdar olarak tek bir sistem şeklinde hareket eden ve birbirleriyle ilişki, iletişim ve etkileşim içinde bulunan bir kitleydi. Her biri, diğerlerini etkileme, değiştirme ve yönlendirme gücüne sahipti. Bu nedenle kitlesel olarak yönlendirilemezdi.

Bu öyle bir devrim ki, kimilerinin "ele geçirmek, kelle almak, indirmek" olarak gördüğü klasik, konvansiyonel devrimlerden çok farklı. Kellenizi değil, beyninizi alıyor.

Ben "algılarımızın kapılarını zorluyor" diyorum.

CHP bu hareketin neresindeydi?

"Bunları anladık, peki ya CHP ne yapacak" sorusu, bu yazıyı okumaya değer bulanların yüzde 100'ünün aklından geçmektedir. Zaten bu yazının da esas konusu budur. Ama takdir edersiniz ki, CHP'nin, 2. Bölge İstanbul Milletvekili olarak Gezi Parkı'ndan "şahsen" ne anladığımı yazmazsam, bu süre zarfında Genel Merkez, Genel Başkan ve parti yönetimine yazdığım raporların özünde bu bakış açısının olduğunu bilemezsiniz.

Bir grup milletvekili olarak Gezi Parkı protestolarıyla başlayan süreci yakından izledik.

İlk günden itibaren CHP milletvekilleri, parti yöneticileri, il ve ilçe örgütleri, kadın ve gençlik kolları ile birlikte Gezi Parkı eylemcileriyle beraberdik. Bu süreçte rolümüzü iyi anladığımızı düşünüyorum. Çünkü bize muhalefet eden birçok kesimin beklediği tavrı göstermedik. Kolaylaştırıcı olup siyaseten bu kitlenin önüne geçmemeye özen gösterdik. Çünkü toplumda CHP algısının hala devlet algısıyla özdeş olduğunu görüyoruz. Çok partili hayata geçişle birlikte doya doya tek başına iktidar tadamamış bir partinin hâlâ devleti yönettiği algısı, kurucu parti olmaktan geliyor. Bu doğal. Gezi Parkı öncesi toplumsal muhalefetin eylemlerini milletvekili sıfatımla takip etmiş biri olarak şu iddiadayım: Bu devlet algısıyla CHP, hem çok eleştirilip uzak durulan, ama orada olması hep istenen, hep güven veren, orada olmadığında en çok eleştirilen bir gerçeklik. Çünkü kimse "AKP, MHP, BDP milletvekilleri nerede veya diğer partilerin örgütleri nerede?" haykırışında değildi.

Örneğin 1 Haziran 2013 günü Kadıköy'de yapılması önceden planlanmış mitingin iptal edilmese için herkes CHP'ye çağrıda bulundu. Dayanışma için mitingin iptal edilerek Taksim'e gelme kararı verilmesi de o gün için Gezi Parkı'nın açılmasında çok önemli oldu.

Özetle, CHP'nin Gezi Parkı protestoları süresince güttüğü politika, başından beri kendiliğinden gelişen bu duyarlılığı anlamak, yanında dayanışma içinde durmak ve Gezi Parkı eylemcilerinin talep ve isteklerini ifade etmeleri için kolaylaştırıcı olmak şeklinde gelişti.

Ayrıca, yasama çalışmaları da bu paralelde yürütüldü. Taksim Gezi Parkı'nın imar durumu ile ilgili olarak araştırma önergeleri verildi. İktidar tarafından yaşandığı iddia edilen bazı saldırı olayları için araştırma önergeleri verildi. Güvenlik güçlerinin kullandığı orantısız gücün engellenmesi, biber gazının kullanımının yasaklanması için yasa teklifleri verildi. Mevcut yasaklayıcı ve engelleyici Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası yerine, bu hakkı güvence altına alan yeni bir toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasası önerildi. Ancak bu önergeler ve teklifler TBMM çoğunluğu elinde olan iktidar partisince gündeme alınamadı.

CHP Gezi Parkı'ndan ne anlamalı?

Bence bunlar çok güzel hareketlerdi. Ancak protestolar süresince verilen maddî - manevî desteğin bu noktadan sonra siyaseten de savunulması ve parti

Melda Onur

1964 Eskişehir doğumlu. Marmara Üniversitesi İktisadî İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Uluslararası İlişkiler bölümü mezunu. 1989'da Günaydın'da gazeteciliğe başladı. Show TV, Kanal D, Star TV ve Akşam gazetelerinde çalıştı. Fransa Paris'te Uluslararası Kamu Yönetimi Enstitüsü'nde (IIAP) Ekonomik İlişkiler okudu. 2007'de iletişim koordinatörü olarak serbest çalışmaya başlayan Onur 2011'de CHP'den İstanbul milletvekili seçildi.

program ve politikalarına yansıtılması gerekiyor. Bunu sadece CHP'nin değil, bütün partilerin kendi kırmızı çizgilerini genişletecek şekilde uygulaması gerektiği kanaatindeyim.

Gezi Parkı protestoları her ne kadar ateşi azalan bir seyirle sürse de, öyle görünüyor ki, Türkiye gündemi hiçbir zaman eskisi gibi olamayacak. Zira Gezi Parkı protestoları öncesi gündemi işgal eden, keskin tartışmalar yaratan, gazete sayfalarını günlerce meşgul eden konular, bugün geldiğimiz noktada daha sönük tartışılır hale geldi. Toplumsal muhalefetin muhalefet ediş şeklini, muhalefet etme nedenlerini, gerekçelerini, yöntemlerini, kısaca kodlarını tümüyle değiştiren bu hareketin mevcut muhalefet partileri üzerindeki etkileri kaçınılmaz olacaktır. Çevre ve kentsel dönüşüm politikalarını belirlemekten tutun da yerel seçimlerde adayların belirlenmesi, kenti yönetecek kadroların oluşturulması ve kent yönetimindeki şeffaflığa, muhalefet yapma şeklinden, medyayı kullanma usullerine kadar çıkarılacak pek çok ders var.

CHP'nin Gezi Parkı ve onu takip eden toplumsal muhalefet protestolarında talep edilen özgürlüklerin siyasal savunucusu olması gerekiyor. Gezi Parkı'nda çok farklı etnik, ideolojik, sınıfsal, eğitim, dini farklıkları olan gençler ve vatandaşlar yirmi gün boyunca kafalarında kurdukları bir ütopyayı gerçekleştirdiler. Bütün bu farklılıklara rağmen herkes birbirine "öteki, beriki" demeden yaklaştı. Kimsenin birbirini ötekileştirmediği bir dünya istediklerinin mesajını verdiler. Gezi Parkı protestolarına birlikte destek verdiğimiz milletvekili ve diğer parti yöneticisi arkadaşlarımızın da genel görüşü bu yöndeydi. Yukarıda da belirttiğim gibi, CHP Genel Merkezi'ne bu görüşler rapor edildi.

> Gezi Ruhu denen şey o kadar cazip, o kadar sizi içine çekiyordu ki, kimimiz iyi niyetle "yahu bu çocukları kendi hallerine bırakırsak ya başlarına bir şey gelecek, ya da bu muhteşem potansiyeli kinetik hale getirme fırsatını kaçıracağız" dedi. Kimimiz ise kendi partimize, kendi kurumumuza, kendi ideolojik grubumuza kazandırma emelleri güttük.

Aslında demokratik haklar ile ilgili taleplerin büyük çoğunluğu CHP'nin gerek seçim beyannamesinde söz verdiği ve gerekse geçtiğimiz aylarda açıkladığı demokratikleşme raporu ve öneri paketindeki görüşleri içerisinde yer alıyor.

CHP, Gezi Parkı ve Barış Süreci

Bu rapor geçtiğimiz aylarda "Bu topraklarda huzur, demokrasi ve barış isteyen herkese çağrımızdır. Özgür ve demokratik bir Türkiye için..." mesajıyla kamuoyuna açıkladığı raporun Gezi Parkı talepleriyle örtüşme noktalarına geçmeden barış sürecine değinmek istiyorum.

Gezi Parkı eylemleri öncesinde gündemi en çok işgal eden konulardan biri Kürt sorununun çözümü ve barış süreci idi. Gezi Parkı protestoları her ne kadar barış süreciyle ilgili gündemi biraz geri plana itmişse de, hâlâ Türkiye'nin en önemli gündem maddesi olma özelliğini koruyor. Ancak dünden bugüne değişen ve kesinleşen bir durum var ki, o da Türkiye'de demokratikleşme gerçekleşmeden barış süreci de tam manasıyla gerçekleşemez. Gezi Parkı öncesi genel algı "Kürt sorununun çözümü ve barış süreci adı altında iktidar tarafından başlatılan ve yürütülen bu sürecin tamamlanmasıyla Türkiye'de de demokratikleşme olacak" yönündeydi. Oysa fiilî durum göstermiştir ki, ülkenin bir bölgesinde, şiddetin de sona erdirilerek bir barış sürecine girilmesini hedefleyen hükümet, ülkenin başka yerlerinde toplumsal muhalefetin farklı ve haklı taleplerini çok sert bir şekilde bastırabilmiştir. Medya ve gazeteciler üzerindeki baskıyı artırmış, protestoları sona erdirmek için müzakere değil şiddet, tehdit ve hedef gösterme yöntemlerini kullanmış, komplo bahanelerine sığınarak Gezi Parkı protestolarını gözaltı ve tutuklamalarla yeni bir dev davaya dönüştürebileceği sinyallerini vermiştir.

CHP en başından itibaren Türkiye'de Kürt meselesinin çatışma dışında, ölümler olmadan, şiddet olmadan, terör olmadan çözümünden yana oldu. Aynı zamanda, Türkiye'de barışın ancak ve ancak demokrasi ve özgürlüklerle güvence altına alındığı zaman sağlam temellere dayanabileceği CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu tarafından ve parti yöneticileri tarafından defalarca dile getirildi. Gezi Parkı'nda başlayan süreç de, demokrasi ve barış için son derece önemli oldu ve buna kimsenin gözlerini kapamaması, herkesin görmesi, anlaması ve taleplere kulak vermesi gerekiyor. Demokrasi isteklerinin barış sürecine karşı olduğu yönündeki bir yanlışa düşmekten herkesin kaçınması gerekiyor.

CHP ne istedi? Gezi Parkı eylemcileri ne istedi?

Yüzde 10 seçim barajı kaldırılmalı! Milletin vekillerini millet seçsin!

Bu iki talep CHP'nin demokratikleşme paketinin maddeleri. Son derece anti demokratik, çoğunluğun azınlığı ezmesinin, çoğunluğun azınlığın haklarını gasp etmesinin vücut bulduğu yüzde 10 seçim barajının kaldırılması konusunda CHP hep istekli oldu. Bu sözü seçim bildirgesine yazdı. Artık barajın düşürülmesi elzem. Bunun önünde durmak hiçbir partiye kazanç sağlamaz. 2011 seçimlerinde 29 ilde ön seçim yaparak bu yönde adım atan CHP, son olarak gerçekleştirdiği tüzük kurultayında da tüzüğüne ön seçimi koydu.

Gezi Parkı protestolarının hız kesip, toplumsal muhalefetin "evet, şimdi bir şeyler yapmak lâzım" diye masa başına dönmesiyle birlikte başlayan ilk sivil kampanyalardan biri "seçim yasası hareketi" oldu. Hareketin ilk kampanya maddesi yüzde 10 seçim barajının kaldırılması. Diğeri ise "vekilimi ben seçmek istiyorum" kampanyası .

CHP tüzüğü açısından daha fazla demokratikleşme gerekli mi? Bence gerekli. Çünkü ön seçimin ağırlıklı olduğu bir oran belirlenmesine ihtiyaç var. Bu nedenle "Yeter mi? Hayır" diyorum.

Demokrasi ve insan haklarına saygı

CHP'nin Demokratikleşme Paketi içerisindeki talepleri ve önümüzdeki süreçte parti programını belirleyecek olan bu taahhütleri demokratik hak ve özgürlükler ağırlıklı. 17 maddede dile getirilen en önemli hak ve

özgürlük konuları şöyle sıralanabilir:

– Demokrasi ve insan haklarına saygı gösterilsin.

– Düşünce ve ifade özgürlüğü güvence altına alınsın.

– Din ve vicdan özgürlüğü korunsun. Her inanca eşit imkân tanınsın.

– Toplantı, gösteri ve örgütlenme özgürlüğünü geliştirilsin.

– Basın özgürlüğü sağlansın.

– Tutuklu öğrenci ayıbına son verilsin.

– Özel Yetkili Mahkemeler kaldırılsın, yeniden yargılama yolu açılsın.

– Gizli tanık hukukuna ve yasa dışı dinlemelere son verilsin.

– Halkın vekillerine özgürlük verilsin.

AKP'nin son dönem anti demokratikleşme faaliyetlerinin ortaya çıkardığı bazı talepler bunlar. CHP bu talepleri bir süredir dile getiriyor. Gezi Parkı için sokaklara dökülenlerin de dilinde daha fazla demokrasi, daha fazla özgürlük, daha fazla hak talebi var. Farklı düşündüğü ve düşüncesini farklı ifade ettiği için, sadece muhalif olduğu için dev davaların torbalarına atılmış ve yıllardır tutuklu bulunan yazarların, öğretim üyelerinin, gazetecilerin, öğrencilerin, avukatların, memurların hak talepleri için meydanlara çıktı vatandaşlar. Hukukun çiğnendiği Özel Yetkili Mahkemelerin mağdurlarının aileleri koştu sokaklara. 1 Mayıs 2013 günü Taksim'le başlayan ve daha sonra İstiklâl Caddesi'yle Çağlayan Adliyesi önü diye devam eden toplantı ve gösteri yasakları, zaten patlama noktasına gelmiş muhalefeti iyice soluksuz bıraktı, sıkıştırdı. Sonunda bir ağaç dalının açtığı delikten muhalefet sokaklara taştı.

Demokrasi ve özgürlüklerde net olmak!

Bunun dışında toplum vicdanını yaralayan konuların aydınlatılması da CHP'nin demokratikleşme paketinde var. Bunlar da şöyle sıralanabilir:

– Faili meçhul cinayetler çözümlensin.

– Uludere Katliamı aydınlatılsın.

– Diyarbakır'a cezaevi değil, müze yapılsın.

Bu sıralama yeterli mi? Tabii ki yetmez. Daha Afyon var, Reyhanlı var, Gezi olaylarında kaybettiklerimiz var. Ama zaten bu paket açıklandığında son iki olay daha olmamıştı. Bir de Nevruz'un resmî bayram olması talebi var.

Peki şimdi yeter mi? Tam da şimdi CHP için "hayır yetmez, daha fazla" noktasındayız.

Gezi Parkı öncesi CHP'nin Demokratikleşme Paketi'ni hazırlayanlar, Gezi'deki taleplerin büyük çoğunluğunu zaten bu paketin içine yazmışlar. Ama bugün bu Demokratikleşme Paketi yazılsaydı, demokrasi, özgürlükler ve haklar konusunda daha geniş perspektiften düşüneceklerdir. En azından parti yöneticilerinin sözlü ifadelerinden bu umuda kapılmış durumdayım.

Gezi Parkı eylemcileriyle sohbet ederken büyük kısmı, CHP'ye "siz iyi muhalefet yapmadığınız için biz buradayız" eleştirisini yöneltti. Şunu gördük ki, CHP olarak çoğunlukla kendimizi anlatamamış ve aynı zamanda da bu kitlenin talep ve isteklerini, beklentilerini, hayallerini karşılayacak "net ve kararlı" politikalar geliştirememişiz.

İşte yetmeyen tam da budur. Bizden beklenen "ama"sız demokratikleşme, özgürlük ve haklardır. CHP'nin "ama"ları var mıdır? Elbette vardır. Sadece CHP'nin değil TBMM içi ve dışı bütün partilerin "ama"ları vardır. Herkesin "ama"sı kendine. Siyaset dilinde "kırmızı çizgi" diyebileceğimiz bu "ama"lar ne kadar artarsa, vatandaşın demokratik taleplerinden o kadar kopmuş oluyorsunuz. Özellikle sosyal demokrat anlayışla "biz din ve etnisite üzerinden siyaset yapmayız" söylemiyle girmekten uzak durduğumuz bazı alanlarda bıraktığımız boşluklar bize keskin "ama"lar olarak dönmüş durumda.

Sadece CHP'nin değil TBMM içi ve dışı bütün partilerin "ama"ları vardır. Herkesin "ama"sı kendine. Siyaset dilinde "kırmızı çizgi" diyebileceğimiz bu "ama"lar ne kadar artarsa, vatandaşın demokratik taleplerinden o kadar kopmuş oluyorsunuz.

CHP bundan sonra ne yapacak?

Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu Gezi Parkı protestolarından CHP'nin de ders aldığı yönünde beyanatlarda bulundu. Partinin genel başkan yardımcıları ve yöneticileri de benzer beyanlarda bulundular. CHP'nin bundan sonra ne yapması gerektiğini, hepimizin kendi algıladığımız anlamıyla küçük raporlar halinde sunduğumuzu yukarıda belirtmiştim. Bunlardan birini İstanbul milletvekilleri Binnaz Toprak ve Ayşe Danışoğlu'yla birlikte hazırladık. Gezi Parkı eylemcilerinin CHP'den ne talep ettiğini maddeler halinde sıraladık. Parti Meclisi'ne sunduk. Geniş bir kabul gördüğünü de öğrendik. Bir kısmı yerel yönetim seçimlerine dönük taleplerdi. Ama genel taleplerin bazılarından küçük bir özeti sizlerle paylaşarak sözlerime son vereyim:

– Siyaset diliniz olumlu mesajlar versin. Sürekli iktidarı eleştirmek yerine CHP Türkiye vizyonunu anlatsın. Bağıran, hakaret eden, agresif, insanları ümitsizliğe, korkuya ve tedirginliğe sürükleyen, ötekileştiren ve dışlayan dil kullanmayın.

– Demokratikleşme ve özgürlükler konusunda soyut kavramların kullanmanız seçmende karşılık bulmuyor, net olun.

– Gezi Parkı eylemlerinde "asla bir araya gelemez" denebilecek farklı ideolojik ve etnik grupların kendiliğinden gelişen bir barış süreci modelini ortaya koydu. CHP de barış konusundaki politikalarında bu ruhu dikkate alsın.

– Kimsenin çalışma hakkı kıyafetinden ötürü engellenemez. Gezi Parkı eylemlerinde omuz omuza direnen kitleler çalışma hayatlarında birbirlerinden koparılamaz.

– İktidarın dinî saiklerle dayattığı muhafazakârlık karşısında seküler yaşamayı tercih edenlerin yaşam tarzlarını daha kuvvetli savunun ve haklarını koruyun.

– CHP'nin demokratikleşme ve özgürlükler adına attığı somut adımları kamuoyu tarafından bilinmiyor. İletişim sorununuzu aşın, profesyonelleşin.

Gezi Parkı Direnişi ve çözüm süreci

31 Mayıs günü İstanbul'un Taksim Gezi Parkı'na çıkan tüm sokaklarında kalabalıklar gazlanırken, Diyarbakır'da Demokratik Özgür Kürt Kadın Hareketi'nin düzenlediği Ortadoğu Kadın Konferansı'ndaydım. İstanbul'daki arkadaşlarımın büyük bir çoğunluğu gösterilerdeydi. Bu gösterilerin son birkaç yıldır alışageldiğimiz ve neredeyse her hafta sonu çeşitli sebeplerle katıldığımız eylemlerden farklı olduğu besbelliydi. Endişeliydim. Sabah geldiğim Diyarbakır'ı aynı günün akşamında, üstelik ilk kez böylesi sabırsızca terk etmeye hazırlanırken uçakta geçecek iki saatte bir yandan kimsenin başına gaz bombası, plastik mermi gelmemesini, kimsenin gözaltına alınmamasını diliyor, bir yandan da kalabalıkların Taksim'i terk etmemesini, nihayet bir arada durmanın, çokluğun, korkusuzluğun keyfini tatmak için aralarında bana da yer açmalarını umuyordum. Uçağa binerken gördüğüm tweet sabahtan beri süren tedirginliğimi dindirdi: "İşte şimdi yandın polis: yol verin, eylemin efendileri Kürtler geliyor."

Taksim'e ertesi gün akşama doğru girildi. Ve gün boyunca İstiklal caddesinde beraber durduğum kalabalığın nerdeyse tamamının gözü cep telefonlarındaydı. Beşiktaş'ta mahalleli taraftar grubu Çarşı kıran kırana mücadele ediyordu. İstiklal caddesinde siyasî gruplar pes etmiyordu. Kadıköy'den Cumhuriyet Halk Partisi'nin iptal ettiği mitingin kalabalıkları ellerinde Türk bayraklarıyla meydana doğru ilerliyordu. İşte tam o sırada Gezi Parkı'na giren ilk grubun Kürtlerin yoğun yaşadığı Tarlabaşı'ndan olduğu duyuldu. Ancak meydana vardığımızda taşınan onlarca Türk bayrağı, söylenen ulusal marşlar ve atılan Atatürkçü sloganlar Kürtleri çoktan soğutmuş, Kürtler alandan çekilmiş, evlerine geri dönmüştü. Ondan sonraki bir ay bizler, yani Kürt siyaseti ile örgütlü olmasa da, organik, ideolojik ve duygusal yakınlık içinde olanlar için çok yorucu geçti. Barikatta yakalanmış olan Kürt-Türk duygudaşlığını her gün yeniden inşa etmek, Gezi direnişi ile Ocak ayında başlamış olan çözüm süreci arasında her gün yeniden bağ kurmak gerekiyordu. Bu yazıda amacım bu bağı tartışmak.

Dünyada yaşanmış onlarca barış süreci iki ayaktan oluşur: egemenliğin o güne kadar dışlananları içine alacak şekilde yeniden paylaşımı ve barışın toplumsallaşması. Bu yazıda hükümetin söylediğinin tersine, Gezi Parkı Direnişi'nin barışı toplumsallaştırmaya büyük katkı sağladığını iddia ediyorum. Bu direnişle birlikte uzun yıllar sonra Türklerle Kürtler arasında bazı duygudaşlıklar yakalandı. Bununda ötesinde Türkiye halklarının Kürt mücadelesiyle olan ilişkisi bir "empati" meselesinden çıkarak bir talep, biçim ve içerik ortaklaşmasına doğru evrilme imkânını yakaladı.

Kürt Özgürlük Hareketi Gezi'nin neresinde?

Gezi Direnişi çerçevesinde gelişen halk ayaklanmasının sebepleri bir çok sosyal bilimci tarafından ele alındı. Bunların içinden direnişi uluslararası bir komplo ya da bir darbe teşebbüsü olarak gören ve iktidara yandaş sosyal bilimcileri ayıklarsak, iki yaklaşımın etkili olduğunu söylemek gerekir. Bunlardan birincisi, ayaklanmaların sebebini AKP ve özellikle Başbakan Erdoğan'ın gittikçe artan bir biçimde özel yaşamlara ve hayat tarzlarına müdahale etmesi olarak görüyor. Buna göre, direniş bir haysiyet kalkışması. Direniş sayesinde halk kendine benzemeyeni sürekli hiçe sayan Başbakan'a bir itiraz yükselterek, devleti meşru otoritesinin sınırlarına geri çekilmeye davet ediyor. Liberal diyebileceğimiz bu birinci anlatının karşısında duran sol entelektüellere göre ise Gezi Direnişi dünyada gerçekleşen bir dizi anti-kapitalist hareketlenmeden ayrı düşünülemez. Yunanistan, İspanya, Brezilya ve hatta kimi Arap ülkelerini de içine alacak şekilde ve küresel ölçekte dünyanın dört bir yanında emeğin sömürüsünün derinleşmesine ve hayatın her alanının alınır satılır olmasına karşı ciddi bir tepki yükseliyor. Türkiye'de herhangi bir ekonomik kriz olmasa da neoliberalleşme şehri ve doğayı talan ediyor, gündelik hayatı düzenleyen etik değerleri yerle bir ediyor, insanları yalnızlaştırıyor. Gezi'nin imara açılmasına karşı parkı ve ağaçları savunan halk, metalaşmaya, pazarlaşmaya, piyasalaşmaya ayak diretiyor.

Bu görüşlerden hangisinin ne denli gerçeği yansıttığı bir yana; ilginç olan iki görüşün de tartışmalarını belli bir dışlamaya, belli bir sistematik unutmaya dayandırmaları. Liberal yaklaşım haysiyetten, hayat tarzından ve yaşam alanından bahsederken Gezi Direnişi'ne katılanların gençliklerini, şiddet karşıtlıklarını, yepyeni öznellik biçimlerini sayıp döküyor. Ancak, Ekim ayında, yani söz konusu olaylardan sadece yedi ay evvel, İstanbul sokaklarını açlık grevindeki Kürt tutsaklar için dolduran Kürtlerin de Gezi Direnişi'ndekilere ne denli benzer resimlere konu olduğunu, ne denli benzer taktiklerle polise karşı koyduğunu unutuyor. Yıllardır TOMA'ların önünde halay çeken, "polis etrafın sarıldı, teslim ol" anonsları ile polisle

Nazan Üstündağ

Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi. Doktorasını İndiana Üniversitesi'nde tamamladı. İlgi alanları arasında modernite teorileri, sömürge sonrası toplumlar, feminist çalışmalar, devlet etnografisi, devlet, şiddet ve direniş bulunuyor. Akademik çalışmaları dışında dergi, gazete ve internet haber sitelerine yazıyor. Barış Meclisi, Barış İçin Kadınlar Girşimi ve Barış İçin Akademisyenlerin kurucularından.

dalga geçen, tazyikli suya göğsünü siper eden Kürt gençlerini yok sayıyor. Yine açlık grevleri sırasındaki eylemcilerin bir çoğunun genç kadınlar olması ile Gezi Direnişi'ndeki yoğun kadın katılımı arasında bağ kurmuyor. Bu unutuş sayesinde Gezi'den devlete yönelen (evrensel) eleştiriyi küçültüyor, sınırlıyor. Gezi'de oluşan (evrensel) öznelliği geçicileştiriyor, evcilleştiriyor.

Öte yandan Gezi Direnişi'nin antikapitalist özelliğini öne çıkaranlar da yaşanan halk ayaklanmasını dünyada gerçekleşen diğer isyanlarla karşılaştırırken Türkiye'de özellikle 2006'dan beri gerçekleşen Kürt halk hareketlerini çerçeve dışında tutuyorlar, paranteze alıyorlar. Kürt hareketini, onun çoklu taleplerini, çeşitliliğini ulusal bir niteliğe indirgeyerek adeta küresel hareketlenmeler sahnesinin dışına atıyorlar. Oysa, örneğin 2006'daki Diyarbakır serhildanı, hem devlete hem de Ofis semtiyle sembolleşmiş üst sınıflara karşı bir isyandı. Yine "taş atan çocuklar" olarak isimlendirilen Kürt gençliği sadece etnik bir öfke ile değil, aynı zamanda bir sınıf öfkesiyle de hareket ediyorlar. Bir diğer deyişle, Gezi İsyanı'nı Kürt hareketinden bağımsızlaştırarak ve Türkiye coğrafyasında biricikleştirip, tekleştirerek değerlendirmek ancak bilinçli ve bilinçsiz unutmalarla mümkün oluyor, ki bu unutmaların Kürt hareketini tekil bir evrene (ulusalcılık) hapsederek, önceden bilinen bir denkleme indirgediğini ve dünyaya yaptığı ulusu aşkın talepleri gizlemeye kalkıştığını söylemek mümkün.

Şunu da söylemek gerekir ki, ilginç bir biçimde söz konusu unutmalar Kürtlerin Gezi'deki varoluş/olmayış haliyle de perçinlendi. Şöyle ki; Kürt siyasî erkinin Gezi Direnişi'ni ilk reflekste ulusalcı olarak nitelemesi ve sonrasında ise hükümetle barış masasına oturmuş bir taraf olarak direnişle ilgili yatırımda bulunmaması ve strateji geliştirmemesi Kürt hareketi ve direniş arasındaki doğrudan bağların görülmesine engel oldu. Ayrıca –belki de doğal olarak– direniş boyunca Kürt hareketi kendini öncelikle ulusal bir egemenlik hareketi olarak tarifledi ve alana BDP olarak geri döndüğünde kendini ulusal semboller (bayrak, marş vs.) üzerinden var etti. Konumlandığı mevzide alana gelenleri kendine "maruz" bırakma taktiğini benimsedi ve Türkiye siyasal hareketlerinin çokluğu içinde ulusal bir renk olmaya razı oldu. Böylelikle de Gezi Direnişi ve çözüm sürecinin arasında aşağıda söz konusu edeceğimiz bağların kurulmasında üzerine düşen rolü oynamadı ve kendi evrenselliğini icra edemedi. Ancak, yaşamın ve eylemin kendisi hem sosyal bilimi hem de Kürt siyasi erkinin niyetlerini aşarak bu bağların kurulmasına imkan tanıdı.

Çözüm süreci

Gezi Direnişi'nden çıkan birinci ders, böylesi bir ayaklanmanın ancak çözüm süreci ile birlikte gerçekleşebileceği. Daha baştan direniş ile süreç birbirinden ayrılamaz bir organik bağ içinde gelişti. Bilindiği üzere Türkiye'de Kürt sorunu Ocak ayından itibaren yepyeni bir aşamaya geçti. 2009'da Oslo'da Kürdistan İşçi Partisi (PKK) üst düzey yöneticileri ve Türkiye Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) arasında süren barış görüşmelerinin kesintiye uğramasıyla birlikte, Türkiye'de PKK ve ordu arasında 30 yılı aşkın bir zamandır süren düşük yoğunluklu savaş yeniden alevlenmişti.

2011 yılı Aralık ayında Roboski'de kaçaktan dönen 34 çocuk ve gencin İnsansız Hava Uçakları ile tespit edilip bombalanması ve konuyla ilgili hiçbir askerî ve sivil otoritenin hesap vermemesi üzerine ipler iyice gerilmiş, Türk halkının bu ölümlere tepkisizliği ise Kürtlerin sadece devlete değil Türk vatandaşlara dair de tüm umutlarını yitirmesine sebep olmuştu. İki tarafın da büyük kayıplar verdiği 2012 yazının ardından Ekim ile Kasım aylarında 10 bini bulmuş Kürt siyasî tutsak barış görüşmelerinin tekrar başlaması talebiyle açlık grevine girince ise, Türkiye ve Kürdistan'ın dört bir yanında halk isyanları başlamış, bunlar yoğun gaz bombalamaları ve polis baskısıyla kontrol altına alınmaya çalışılmıştı. Açlık grevleri İmralı adasında iki yıldır tecritte tutulan ve avukatları ile dahi görüşmesine izin verilmeyen PKK lideri Abdullah Öcalan'ın telkini ile sona erdi.

> Gezi Parkı Direnişi'yle birlikte uzun yıllar sonra Türklerle Kürtler arasında bazı duygudaşlıklar yakalandı. Bununda ötesinde Türkiye halklarının Kürt mücadelesiyle olan ilişkisi bir "empati" meselesinden çıkarak bir talep, biçim ve içerik ortaklaşmasına doğru evrilme imkânını yakaladı.

Ocak ayında ise MİT'in İmralı'da barış görüşmelerine başladığı duyuldu. Görüşmeler yine Ocak ayında Paris'te üç Kürt kadın siyasetçinin suikaste kurban gitmesine rağmen devam etti. Kürtlerin her yıl kutladıkları bahar ve direniş bayramı Newroz'da Diyarbakır/Amed'de 2 milyona yakın kişinin katıldığı mitingde, Abdullah Öcalan'la görüşmüş Barış ve Demokrasi Partisi milletvekilleri Pervin Buldan ve Sırrı Süreyya Önder, Öcalan'ın bahar mesajını okudu. Öcalan mesajda gerillayı ateşkese ve Kürdistan Federal Bölgesi'nde bulunan Kandil dağlarına çekilmeye davet ediyor, tüm ezilenlere ise silahsız bir mücadelenin başlangıcını müjdeliyordu. O günden Gezi Direnişi'ne kadar geçen süre zarfında ve 30 yıl sonra ilk kez Türkiye'de barış yeniyor, barış içiliyor, barış konuşuluyordu.

Bu süreçle Gezi Parkı arasında bağlantı kurmaya kalkışan ilk aktörün Başbakan Erdoğan ve çevresindekiler olduğunu söylemek yanlış olmaz. Onlara göre, direnişe katılanlar ve yönetenler hükümetin barış programını zedelemeyi hatta durdurmayı hedef alıyordu. Nitekim, özellikle Ankara ve İzmir'de Gezi Direnişi'ni destekleyen gösterilere ulusalcı kesimlerin yoğun katılımı, Barış ve Demokrasi Partisi'nin (BDP) de kimi zaman Erdoğan'la benzer yorumlar yapmasına sebep oldu.

Ayaklanmanın ilk günlerinde BDP eşbaşkanı Selahattin Demirtaş ulusalcılarla bir arada meydanlarda bulunamayacaklarını açıkladı. Yine

BDPli birçok yetkili direnişte atılan "Edoğan istifa!" sloganlarından rahatsızlıklarını dile getiriyordu. Çözüm sürecinin yürümesi elbette ki önceliklerindendi ve bu slogan her ne niyetle atılırsa atılsın, içerdiği talebin gerçekleşmesi çözüm sürecinin de bitmesi anlamına gelebilirdi.

Oysa, Gezi Direnişi ile çözüm süreci birden fazla şekilde birbiri ile ilintiliydi. Her şeyden önce Türkiye'de böylesi bir halk ayaklanmasının Kürdistan'da savaş ve çatışma sürerken gerçekleşmesinin imkânsız olacağını belirtmek gerekir. Gezi ancak ve ancak Türkiye'nin en önemli gündemi ölüm kalım olmaktan çıktığında ve çatışma gerginliği nispeten aşıldığında gerçekleşebilirdi. Aksi takdirde, ne Gezi'de yan yana duranların yan yana durması, ne de hakiki anlamda sivilleşmiş bir protesto alanının siyasal oluşumu mümkün olmazdı. Tedirginlik, düşmanlık, şüphe, ayrımcılık ve militarizmle yaşamaya alışmış Türkiye halkları için çözüm süreci ilk kez "başka" bir sözün, hissiyatın, duyarlılığın ve önceliğin yeşerebileceği bir ortam yarattı. Tamamıyla savaşla ve çatışmayla kolonize ve terörize edilmiş bir gündeliğin yeni gündemlere açılmasına olanak tanıdı. Belki de tam da bu sebeple, Gezi sürecine katılmış ya da bu sürece dair ilgi göstermiş tüm kesimler için barış fikri (ideolojik iknanın bugüne kadar başaramadığı ölçüde bir) aceleyle hegemonyalaştı.

> Gezi Direnişi'ne kadar Kürtlerin demokratik özerklik talepleri öncelikli olarak tam bağımsızlık ve bölünme yolunda bir manevra olarak algılanıyorken, direnişle birlikte bu talebin sadece Kürdistan için değil tüm Türkiye için seçimden öte bir ihtiyaç olduğu ortaya çıktı.

Daha açık söylemek gerekirse, Gezi Direnişi'ne katılan ve destekleyenlerin çoğunluğunun AK Partili olmadığını söylemek gerekir. Bunların bir kısmı için çözüm süreci Ak Parti'nin Türkiye'yi "satan" siyaset dizgesinin yeni bir halkasından ibaretti. Ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) başta olmak üzere bu kesimler Çözüm Sürecine sürekli olarak soğuk ve mesafeli yaklaşmıştı. Ancak Gezi bu aktörlere siyaset yapmanın ve Türkiye'de yerleşmiş ikilikleri, kemikleşmiş oy oranlarını aşabilecek söz ve eylem üretmenin ancak ve ancak barış sürdüğü sürece mümkün olabileceğini gösterdi. Çözüm süreci ve müzakerelerin içerik ve biçim olarak nasıl olması gerektiğine dair görüşler kişinin ait olduğu parti siyasetine göre farklılık gösteredursun, Türkiye halklarının çoğunluğu böylelikle kendi çıkarının barışta olduğunu anlamış oldu. Kısaca Gezi nesnel anlamda barışın tarafı oldu.

Gezi sürecine damgasını vuran "süreç" endişesinin sadece direnişçilerin niyetleri hakkındaki şüphelerden kaynaklanmadığını da vurgulamak gerekir. İstanbul milletvekili Sırrı Süreyya Önder'in direnişe verdiği destek sonucunda İmralı görüşmelerine katılımının devlet tarafından engellenmesi, AK Parti'nin Gezi ile süreci karşı karşıya koyabileceği konusunda kuşku yarattı. Gerek dikkatleri Gezi'den uzaklaştırmak, gerek Kürtlerin katılımını cezalandırmak için çatışmayı yeniden başlatma ihtimali sürekli gündemdeydi. Ancak Lice'de halkın kalekol yapımını protesto amacıyla yaptığı gösteride askerlerin açtığı ateş sonucu bir kişinin ölmesi ve buna Kürt halkı ve siyasetinin gösterdiği tepkiye AK Parti'lilerin verdiği telaşlı cevap biraz olsun bu kaygıları azalttı: Medeni Yıldırım'ın ölüm haberinin duyulmasından kısa bir süre sonra, twitter'da AK Parti'lilerin başlattığı dirençözüm ve halklarkardeştirayırankalleştir hashtagleri worldtrend oldu.

Tekrar etmek gerekirse, Gezi Direnişi'nin en önemli sonuçlarından biri, Gezi'ye katılsın katılmasın savaşta doğrudan çıkarı olanlar ve ultramilliyetçiler hariç herkesin kendi sözü, çıkarı ve eylemi için (yani empatiyi aşarak) barış taraftarı olması oldu.

Gezi ve çözüm süreçlerinin ortak talepleri

Gezi Direnişi'nin ilerleyen günlerinde BDP eşbaşkanı Selahattin Demirtaş, BDP İstanbul milletvekilleri Sabahat Tuncel ve Sırrı Süreyya Önder, Gezi Direnişi'nin çözüm süreci ile olan ilgisini içerik açısından da ayrıntılandırdılar. Temmuz ayında konu ile ilgili yapılan konferansta yaptığım sunumda bu ilişkiyi bir kaç başlıkta ele almaya çalıştım.

Bunlardan birincisi, elbette ki polis şiddeti ve devlet terörü ile ilgili. Hem Gezi Direnişi hem de çözüm sürecinde ortaya çıkan taleplerin başında devletin muhalefete uyguladığı baskıcı ve hukuksuz yöntemlerden vazgeçmesi geliyor. İkinci ve bununla bağlantılı olarak geçmişte devlet otoritelerince işlenmiş suçların ortaya çıkarılması, yargılanması, tazmin ve telafisi bulunuyor. Nitekim, şu an İstanbul valiliği yapan Hüseyin Avni Mutlu 1990'larda Silopi'de kaymakamlık, Şırnak'ta vali yardımcılığı yaparken, onlarca zorla kaybedilme olayının gerçekleştiği söyleniyor. Mutlu Diyarbakır'da valiyken ise Ceylan Önkol isimli bir çocuk karakoldan atılan havan topu ile öldürülüyor; ancak, suçlular hakkında takipsizlik kararı veriliyor. Benzer bir biçimde, Gezi Parkı'nda yaşanan cinayetlerde de devletin suçluları ortaya çıkarmak ve yargılamak konusunda gönülsüzlük gösterdiğini gözlüyoruz.

Gezi Direnişi ile çözüm sürecini ortaklaştıran bir başka konu, ikisinin de yerinden yönetime, katılımcı ve doğrudan demokrasiye yaptığı vurgu. Gezi Direnişi'ne kadar Kürtlerin demokratik özerklik talepleri öncelikli olarak tam bağımsızlık ve bölünme yolunda bir manevra olarak algılanıyorken, direnişle birlikte bu talebin sadece Kürdistan için değil tüm Türkiye için seçimden öte bir ihtiyaç olduğu ortaya çıktı. Kürtlerin bulundukları bölgelerde çoğunluk olmalarına rağmen merkezîleşme ve demokrasinin genel seçime indirgenmesi sebebiyle kendi kaderleri hakkında hak sahibi olamamalarının trajedisi İstanbullular için empati kurulması gereken bir hal olmaktan çıkarak, gündelik yaşamın somutluğuna kavuştu. Son olarak Gezi Direnişi'ne katılanların büyük bir çoğunluğunu kadınların oluşturması da direnişi çözüm süreci ile bağlantılandırdı. Kürt

Özgürlük Hareketi uzun yıllardır kendini ekolojik bir kadın hareketi olarak tanımlıyor ve günümüz küresel dünyasının temel çelişkisini cinsiyet ve ekoloji sorunları olarak görüyor. Gezi Direnişi bu anlamıyla da Kürt Özgürlük Hareketi'nin çözüm süreci perspektifi ile benzeşiyor.

Gezi kardeşliği

Gezi Direnişi'nin barışı toplumsallaştırmaya yaptığı en büyük katkı ne çıkarların ne de taleplerin ortaklaşmasından geçiyor. Direnişin belki de en büyük başarısı çoğul, ama ortak bir kimliği yaratması; duygudaşlığı sağlaması. Gezi Parkı ve Taksim Meydanı'nda geçen devletsiz günlerde yukarıda da bahsettiğim gibi Kürtler ve Türkler farklı sembollerle aynı alanda bulundular. Bu birliktelik çoğu zaman kavgalı, sataşmalı, kimi zamansa halaylı ve kol kola geçti. Ancak devletsiz alanda insanlar birbirlerinin yüzlerine bakarak ve devletin ideolojik ve maddî otoritesini varsayma refleksleri örselenmiş olarak iletişime geçti. 30 yılı aşkın bir ayrılıktan sonra birbirlerine devletin nifakı ancak iki tarafın da tanışığı (solcu) aracılarla bakan iki millet birbirinde ezilmişliğin ortaklığını gördü. Karşılıklı olarak dönüştü.

Gezi'nin ilk gününden beri Kürtlerden sitem yükseliyordu. Türkler madem alana çıkabiliyorlardı da bugüne kadar ne beklemişlerdi? Kendi haklarını arıyorlardı, polis şiddetinde ölenlerin yasını tutuyorlardı da onlara yası, kendi cenazelerinde ağlamayı niye çok görmüşlerdi? Kendi direnişlerini videolara çekiyor kahramanlaştırıyorlardı da, 30 yıldır gerillasıyla, anasıyla, çocuğuyla, kadınıyla, siyasetçisiyle mücadele eden bir halka neden kahramanlık değil de teröristlik yakıştırılmıştı? Kendileri hakkında medyanın yazdığı her şeyin yalan olduğunu görüyorlardı da neden Kürtler hakkında yazılanlara gerçekmiş gibi sarılmışlardı? Lice'de Medeni Yıldırım karakoldan açılan ateşle öldürüldüğünde İstanbul, Ankara, İzmir, Eskişehir ve Antakya'da insanlar sokağa dökülüp Kürtlerle Kürtçe slogan attığında bu sorular cevaplanmış olmadı belki ama, devlete karşı ortak bir kimliğin üstlenilmesine dair uzun yıllardır ilk kez bir ümit doğdu. Nitekim, bugün çok farklı forumlarda Kürt sorunu tartışılıyor ve İstanbul'un kamusal alanlarında forumlar birer gayrıresmî hakikat komisyonu gibi geçmişte yaşananları ve Kürtlere uygulanan devlet terörünü tartışıyorlar.

Sonuç

Yukarıda da bahsettiğim gibi, Gezi Direnişi'nin barışın toplumsallaşmasına ciddi katkıları bulundu. Öncelikle direniş sayesinde barış sürecinin Türkiye için bir ihtiyaç olduğu ve süreçten "çıkar" sağlayacak kesimlerin sadece Kürtler değil, tüm Türkiye halkları olacağı, sivilleşmenin her alanda demokratik taleplerin gündeme gelmesini sağlayacağı kavrandı. Ayrıca Kürtlerin ve Türkiye'nin diğer halklarının talepleri ortaklaştı. Kürtlerin özgürlük mücadelelerinde ve çözüm sürecinde gündemde tuttukları konuların ayrıcalık kurma veya ayrılma yolunda talepler değil, tüm halkların kendilerini yeniden üretmek, özgür ve onurlu yaşamak için ihtiyaçları olduğu ortaya çıktı.

Gezi Direnişi'nin barışın toplumsallaşmasına ciddi katkıları bulundu. Öncelikle direniş sayesinde barış sürecinin Türkiye için bir ihtiyaç olduğu ve süreçten "çıkar" sağlayacak kesimlerin sadece Kürtler değil, tüm Türkiye halkları olacağı, sivilleşmenin her alanda demokratik taleplerin gündeme gelmesini sağlayacağı kavrandı.

Öte yandan, şimdiye kadar konuşamadığımız ve "hassasiyetler" diyerek çeperlere ittiğimiz bir dolu fikir, duygu, hakikat kamusal alana üşüştü.

AK Parti barış sürecini Türkiye'ye bir emperyalist proje olarak pazarlıyor. Siyasî ölçekte Türkiye'nin Kürtlerle barışması Türkiye'yi bölgesinde ve dünyada bir büyük güç olarak tesis edecek, ekonomik ölçekte Kürdistan'ı yatırıma ve elbette doğa yağmasına açacak, kültürel anlamda ise Türkiye'nin Osmanlıcı mozaik kimliğini garanti altına alacak. Gezi süreci başka bir tür barışa işaret ediyor: özgürlükçü bir barışı, halkların ihtiyaç olarak hissettiği ve ezilenlerin evrensel mücadelesini yükseltecek bir barışı...

Zapatistalar gibi bir yürüyüş

25-26 Mayıs'ta Ankara'da düzenlenen Demokrasi ve Barış Konferansı'nda AKP ile ilişkilere dair eleştiriler üzerine, "AKP sanki sonsuza kadar iktidarda kalacak gibi değerlendirme yapmamalıyız. Sonuçta, AKP gidicidir, bizim birlikte sistemi değiştirmemiz gerekiyor" demiştiniz. Konferansın hemen ardından Gezi direnişi meydana geldi. Bu perspektiften Gezi direnişini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Sebahat Tuncel: AKP'yi sürekli iktidarda görmek, sol-sosyalist mücadeleyi hep muhalefet içinde tutmak, sadece karşıtlık üzerinden politika yapmak sorunlu bir durum. Gerçekten demokratik, özgürlükçü, kadın özgürlüğüne dayanan, ekolojik bir toplum istiyorsak, ki Gezi direnişi tam da bu talepler üzerinden patlak verdi, örgütlü mücadeleyi yükseltmek ve bunun içinde yer almak durumundayız. Aslında, böyle büyük bir sosyal patlamayı öngöremezdim. Ama halk arasında çok çalışma yürüttüğümüz için baskıcı ve otoriter rejime karşı halkta ciddi bir öfke biriktiğini görüyorduk. Ortadoğu'daki değişim sürecinin özünde de iktidarların halkın görüş ve önerilerini dikkate almayan, kendi ideolojik yaklaşımını empoze eden, baskıcı, otoriter, ulus-devletçi politikalarına karşı bir tepki var. Türkiye'de de bunun emareleri vardı. Kürdistan'da benzer serhildanlar çok yaşandı, ama Türkiye cephesinde ilk kez bu kadar büyük ve uzun soluklu bir halk hareketiyle karşılaştık.

Gezi'nin yarattığı rüzgâr sizce önümüzdeki dönemde nasıl bir tesir yaratır?

Önümüzdeki dönemde benzer sosyal hareketlerin ortaya çıkma ihtimalinin yüksek olduğunu düşünüyorum, çünkü insanların öfkesini, tepkisini, adalet ve özgürlük taleplerini karşılayabilecek herhangi bir adım henüz atılmadı. Bu talepler karşılanmadığı sürece, direniş daha örgütlü bir halk hareketine dönüşebilir. Bence Gezi direnişinin bir zaafı öncüsünün olmayışı. Herkes oradaydı, kadınlar, gençler, taraftarlar, Aleviler, Kürtler... Ama herkes kendi isyanını alıp gelmişti Gezi'ye, hareketin bir öncüsü yoktu. Dolayısıyla, birçok kesim direnişi kendi perspektifinden yorumladı. Herkes kendini var etme, ortaya çıkan halk hareketini kendi lehine değerlendirme yaklaşımındaydı. Böyle güçlü bir halk hareketine öncülük yapabilecek bir güç ortaya çıkmadı.

Zaaf olarak gördüğünüz "öncüsüzlük" bir olanak olarak da değerlendirilebiliyor. Gezi'de çok farklı kesimlerin bir araya gelebilmesinde direnişin öncüsünün olmamasının da payı yok mu?

Doğru, bu boyut da var. Gezi'de Türkiye'deki geleneksel siyaset yapma tarzını yerle bir eden bir süreç yaşandı. İktidara da, muhalefete de, parlamento içi ve dışı siyasî partilere de artık klasik siyaset tarzıyla bu süreci götüremeyecekleri mesajı verildi. Halk "beni dikkate almıyorsan, ben de yokum" diyor. Bu demokrasi açısından çok önemli bir kazanım. Özellikle park boşaltıldıktan sonra ortaya çıkan forumlar, forumlardaki tartışmalar katılımcı demokrasi açısından önemli bir olanak sundu. İkinci olarak, Gezi direnişinde 12 Eylül askerî darbesinin üzerimizden silindir gibi geçtiğini, gençliği apolitikleştirdiğini, sistem-içileştirdiğini iddia eden anlayış da yerle bir oldu. Gençlik artık eskisi gibi kontrol altına alınabilen, merkezde üretilen politikalara evet diyen bir kesim değil, artık "hayır!" diyor, itiraz ediyor.

Bir arkadaşımız Gezi protestoları sırasında, "12 Eylül şimdi bitti" demişti...

Bu önemli bir tespit, hakikaten de 12 Eylül'ün baskıcı ve merkezci anlayışı yerle bir oldu. Ayrıca, kadınlar Gezi direnişine çok yoğun katıldı ve hükümetin cinsiyetçi beden politikalarına hayır dediler. Kadınların kaç çocuk yapacağından tutalım da nasıl bir toplumsal yapı içinde şekilleneceğine kadar, hükümetin sistematik olarak ürettiği erkek egemen yaklaşıma karşı güçlü bir ses çıkardılar. Bir de, Türkiye'nin batısı Kürdistan'da yaşananlara dair "acaba bugüne kadar yanlış mı bilgilendirildik, bildiğimiz doğrular yanlış mıydı" diye sormaya başladı. Yıllardır Kürt sorunu konusunda kör, sağır, dilsizi oynayan, yani devletin ideolojik propagandası altında kalarak milliyetçileşen halk açısından yeni bir sorgulamanın başlangıcı bu. Sonuçta, Gezi direnişi çok önemli bir kazanım oldu ve buradan doğru bir öncülüğün ortaya çıkması muazzam bir olanağı da içinde barındırıyor.

Kürt meselesiyle ilgili hükümetin oluşturduğu "akîl insanlar heyeti"nin esas amacı belli kesimleri "çözüme" ikna etmek olarak görünüyordu. Fakat, sizin de değindiğiniz gibi, Gezi'deki karşılaşma Kürt sorununun çözümüne karşı duran kesimler açısından da öğretici oldu. Gezi direnişinin bu açıdan çözüm sürecini kolaylaştırdığı söylenebilir mi?

Müzakere sürecinin başlamış olması Gezi direnişinin de ortaya çıkmasını kolaylaştırdı. Bu isyanın daha önce başlamamış olmasına bu bağlamda bakmak lâzım, çünkü insanların tepki gösterdiği bu politikalar yeni değil, AKP 12 yıldır iktidarda. Barışın toplumsallaşması meselesi çok önemli. Sürecin devletle PKK arasındaki müzakereden çok, devletle tüm Türkiye halkları

Sebahat Tuncel

1975'te Malatya'da doğan Sebahat Tuncel Mersin Üniversitesi Mut Meslek Yüksek Okulu Harita Kadastro programını bitirdi. Demokratik Toplum Partisi Kurucu Üyesi. 23. dönemde İstanbul Milletvekili seçildi.

arasında bir müzakereye dönüşmesi gerekir. Bu müzakere süreci sadece Kürt sorununu çözmeyecek, aynı zamanda Türkiye'yi demokratikleştirecek. Gezi, anti-demokratik uygulamaların son bulması için nelerin olması gerektiğini de gösterdi: Adalet, özgürlük, demokrasi, kadın özgürlüğü talepleri, LGBT bireylerin kimlik mücadelesinin kabul edilmesi, Kürtlerin özgürlük mücadelesinin anlaşılması, diğer halkların kendilerini özgürce var edebilmesi... Daha çok özgürlük meselesi ortaya çıkıyor, bu aslında toplumsal müzakerenin de konusu. Müzakere süreciyle Gezi direnişini birbirinden koparmamak gerek. Gezi'deki isyanı başka noktalara evriltmek isteyenler de oldu. Ama başarılı olamadılar. Gezi'de sokağa çıkan insanların birçoğu ulusalcı-milliyetçi-militarist politikaların bombardımanı altında kalmış, yaşanan gerçeklere karşı gözlerine perde indirilmiş durumdaydı. İnsanlar belki de ilk kez Kürtlerle karşılaştılar. Barikatlarda yan yana durdular. Bu tabii ki kolay olmadı. Bu bombardıman altındaki insanların birçoğunun Kürtlerin hak ve özgürlükleri konusunda ne kadar bilgisiz olduğunu gördük. Yıllarca Kürtler hakkında "bunlar bölücü, cahil, feodal, geri" gibi devletin ürettiği perspektiften beslendiklerini gördük. Bunun değişip dönüşmesi çok kolay değil. Gezi bunun aşılması için bir zemin sundu. Çözdü demiyorum tabii, ama insanların medyanın tutumunu, gündüz yaşadıklarıyla akşam evde televizyonlarda verilenler arasındaki uçurumu görmesi ve "bugüne kadar seyrettiklerimiz de belki gerçek değildi" diye düşünmeye başlaması önemli. Medeni Yıldırım'ın katledilmesinde bunu çok net gördük. İlk tepkiyi İstanbul'un vermesi çok anlamlıydı. Bu, milliyetçi, şovenist, ırkçı perdenin halkın üzerinden kalktığını gösteriyor. Ama tabii ki, "Türkiye tamamen değişti, artık bambaşka bir atmosfer olacak" denemez. Bunun gerçek olabilmesi için örgütlü mücadele gerekiyor. Gezi ile gelişen halk ayaklanmasını büyük bir kazanca dönüştürebilmek için bu tepkiyi doğru okumak, sürece doğru öncülük etmek, öne çıkan kesimlerle güçlü bir bağ kurmak, doğru bir örgütsel model üretebilmek gerekiyor.

HDK fikri ile Gezi ayaklanması birbiriyle örtüşmesine rağmen, Gezi direnişinin özellikle ilk günlerinde HDK'nin direnişe pek dâhil olmadığı eleştirileri dile getirildi. Siz HDK olarak böyle bir özeleştiri yapıyor musunuz?

Evet, HDK fikri tam da Gezi direnişiydi. Direnişten sonra ortaya çıkan katılımcı demokrasi diye ifade ettiğimiz forumlarda gördüğümüz şey demokrasi kültürüydü. HDK fikrini tam da böyle tartışmıştık. Ne yazık ki, bu fikre göre kendimizi konumlandırma, örgütleme, öncülük etme konusunda yeterince organize olamadık. Bunun özeleştirisini vermek gerekiyor. HDK fikrinin kendisi bizden daha ileri bir noktadaydı. İlk dönemdeki heyecanı devam ettiriyor olsaydık, Gezi'de çok daha güçlü, örgütlü bir hareket ortaya çıkarabilirdik. Diğer yandan, Gezi direnişinin ilk gününden itibaren HDK'nin bütün bileşenleri oradaydı. Ama HDK ancak beş-altı gün sonra bir bütün olarak hareket etmeye başladı. Burada şunun özeleştirisini vermek gerekiyor: Gezi'yi herkes kendi durduğu noktadan tanımladı. Direnişin nereye gideceğini öngörememekle de alakalı bu durum. HDK belki geç müdahil oldu, ama ortaya çıkan durum örgütsel bir yapının, bir partinin denetiminde olacak gibi de değildi, çok farklı, normal koşullarda yan yana durmayacağımız kesimler vardı. Biz ancak demokrasiden, özgürlüklerden, kadın özgürlüğünden, ekolojik toplumdan yana olan kişilerle yan yana durup onlara öncülük yapabilirdik. Tüm alana öncülük etmek gerçekçi olmazdı. HDK bu süreci doğru değerlendirirse, halkın itiraz ve taleplerine denk düşecek bir örgütlenmeye dönüşürse, kazanır. Bunu Ortadoğu'da da gördük, kim örgütlüyse o kazanır.

BDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş'ın "Gezi direnişine destek veriyoruz, ama ırkçı, ulusalcı, faşist gruplarla yan yana olmayız" beyanatı tartışma konusu oldu. Ayrıca, Diyarbakır, Hakkâri gibi yerlerde de pek çok kişi açıkça Gezi direnişinin müzakere sürecini sekteye uğratmasından çekindiğini ifade etti. Sizce böyle bir ihtimal var mıydı?

İlk günlerde böyle bir çekince vardı. Sürece Kürdistan'dan bakınca, Kürtlerin 30 yıldır verdiği demokrasi ve özgürlük mücadelesi sonucunda ilk kez devletle resmî düzeyde ve tüm dünya kamuoyunun gözü önünde diyalog süreci başlamış, bunun müzakereyle devam etmesi beklenirken baltalanmasını istememek çok doğal. İnsanlar çok büyük kayıplar verdi, çok büyük bedeller ödedi ve artık barış istiyorlar. Hükümete güven duyulmamasına rağmen, Abdullah Öcalan'ın başlattığı süreç sahiplenildi. Bu sebeple, Gezi direnişi başladığında insanlar önce "ne oluyor?" diye sordu. BDP'nin duruşunun yanlış olduğunu düşünmüyorum, özellikle Batı illerinde direnişin içinde olmak istedik. Üstelik Antalya, İzmir ve Ankara'da protestoların rengi biraz değişikti, ulusalcı kesimler de sokaktaydı. Oralarda parti binalarımıza yönelik saldırıların olması tabanımızın işin içinde olma gücünü zayıflattı. Ama İstanbul'da böyle olmadı. Hatta on-on beş gün Öcalan'ın posterleri de dalgalandı. Diyarbakır, Hakkâri, Şırnak gibi birçok ilde Gezi'ye destek etkinlikleri oldu. BDP olarak işin içinde olduğumuzu ifade ettik. Kaldı ki, vekilimiz Sırrı Süreyya Önder öncülüğünde bu direniş başladı. Vekilimize saldırı olunca Gezi'ye çağrı yapan ilk kurum biz olduk. Demirtaş'ın direnişi başka bir noktaya evriltmek isteyen ulusalcı-milliyetçi kesimlerle yan yana durulmayacağı yönündeki beyanatı bir soru üzerine verilmişti. Biz bu direnişin içindeyiz, ama ulusalcılarla, Ergenekoncularla yan yana durmamız mümkün değil. Burada ilginç olan şu; toplumsal muhalefet söz konusu olduğunda, öncelikle Kürt hareketine yönelik eksiklikler dile getiriliyor. Bu bir beklentinin sonucu. Türkiye'de demokrasi talebini en güçlü dillendiren parti olarak BDP bundan sonra da bu eleştirilere göre kendisini konumlandıracaktır. Bizim zaten iki dönemdir Meclis'te savunduğumuz, tüzüğümüzde yer alan görüş ve düşünceler Gezi'de dillendirildi. Esas olan da bu.

Yakın tarihteki barış müzakerelerinin hep çeşitli şaibeli olaylarla kesintiye uğraması nedeniyle Kürtlerin BDP'nin çağrısına rağmen Gezi'ye temkinli yaklaştığı söylenebilir mi?

Kürdistan'daki savaş çok tahribat yarattı. Bu

ülkenin batısı Kürtlere neler yaşatıldığını henüz tam bilmiyor. Barışın Kürtler için yaşamın ta kendisi olduğu bilinmiyor. Barışa yüklenen anlam aynı değil. Kürtlerin bu sürecin heba olmasını istememesi çok doğal. En kritik dönemlerde, "artık barış gelecek" dendiğinde hep bir provokasyonla karşılaşılmış ve süreç kesilmiş. Her defasında daha büyük acılar, daha fazla kayıplar yaşanmış. Kürtler bunu hafızalarında yeniden yeniden yaşayarak bugüne geldiler. Dolayısıyla, Kürt halkının Gezi sürecine temkinli yaklaşması doğal. Bir de, Türk bayraklarıyla ortaya çıkıp "Mustafa Kemal'in askerleriyiz" diye slogan atan bir kitle var, bunlar basına daha çok yansıyor. Kürtlerde bu imgeler başka şeyleri, 90'larda yaşatılan acıları, işkenceleri ifade ediyor. Dolayısıyla Kürtler Gezi direnişinde de travmatik bir süreç yaşadı. Biz bunların çok daha ağırını 30 yıldır yaşıyorduk, kimse bizi görmüyor, sesimizi duymuyordu. Aslında, Kürtlerin Türkiye bayrağıyla, değerleriyle sorunu olmadı. Ancak, bu değerler kullanılarak Kürtlere işkence, baskı, zor, devlet terörü uygulandı ve bunlar Kürtlerin hafızasında çok canlı. Ama ben artık bu bayrak imgesinin Gezi ile birlikte en azından gençler arasında değişmeye başladığını düşünüyorum. Lice'deki karakol inşasına tepki gösteren halka yapılan saldırıya karşı düzenlenen protesto yürüyüşlerine Türk bayrağı taşıyan insanlar da geldi. Bu birçok şeyin değiştiğini ifade ediyor. Gezi'de çok şey değişti. Sanatsal açıdan, politik açıdan birçok yenilik ortaya çıktı. Artık imgeler değişti. Demokratikleşme talebi, asker devlete, polis devlete yönelik eleştiriler gün yüzüne çıktı. Kürtlerin imgeleri, simgeleri, Öcalan'ın resimlerinin orada durması ilk günler tepki çekse de sonra olağanlaştı. İki taraflı bir değişim oldu, Kürtler Türk bayrağına daha alışır oldu, Türkler de Kürtlerin imgelerine, renklerine, posterlerine aşina oldu.

> HDK fikri tam da Gezi direnişiydi. Direnişten sonra ortaya çıkan forumlarda gördüğümüz şey demokrasi kültürüydü. HDK fikrini tam da böyle tartışmıştık. Ne yazık ki, bu fikre göre kendimizi konumlandırma konusunda yeterince organize olamadık. Bunun özeleştirisini vermek gerekiyor. HDK fikrinin kendisi bizden daha ileri bir noktadaydı.

Abdullah Öcalan'ın avukat görüşmelerindeki ifadelerinde Ortadoğu'daki halk hareketlerine sık sık vurgu yaptığını görüyoruz. 2003 Mart'ında verdiği bir beyanatta, "Ortadoğu'daki diktatörlükler yıkılacak, yerine ya halkların baharı gelecek ya da Amerika'nın kukla yapıları inşa olacak" diyor. Öcalan'ın bu sözlerini bugün Türkiye'ye uyarlarsak sizce süreç nereye gidiyor; halkların baharı mı gelişecek, yeni otoriter bir düzen mi?

Abdullah Öcalan yeni bir sistem öneriyor: Kapitalist moderniteye karşı demokratik modernite. Dünyanın genel olarak bir kriz ve kaos sürecinden geçtiği, bu kaos sürecinden ya egemenlerin kendilerini yeniden düzenleyerek çıkacağı ya da ezilenlerin, emekçilerin örgütlenip bu süreci lehlerine çevirerek halkların baharına dönüştüreceği tespitini yapıyor. Kürtler açısından bunun gerçekleştiğini görüyoruz. Yanı başımızdaki Rojava bunun en çıplak örneği. Bugün Rojava'da bir devrimden bahsediliyor, halk bu devrimi korumaya çalışıyor. Ondan önce de Irak örneği var. ABD'nin Irak'a müdahalesinde Kürt halkı örgütlü olmasaydı, Federe Kürt Yönetimi de olmayacaktı. Türkiye açısından da bence benzer bir durum geçerli. Türkiye'de ezilenler, emekçiler, yoksullar örgütlenirse güçlü bir halk baharı sağlanabilir. Öcalan kapitalist moderniteye üç temel eleştiri getiriyor ve bunlara karşı yeni sistemler öneriyor: Birincisi, aşırı kâr hırsının ortaya çıkardığı endüstriyalizm. Endüstriyalizmle birlikte ekolojik toplum talan ediliyor. Dolayısıyla, ekolojik toplumu öneriyor. İkincisi, ulus-devlet anlayışı. Ulus-devlet milliyetçiliği ortaya çıkararak savaşları, çatışmaları yaratıyor. Bunun alternatifi olarak demokratik özerk toplum modelini öneriyor. Üçüncüsü, neo-liberal politikalar. Bunun alternatifi de katılımcı ekonomi. Türkiye'de bu üç temel konuda da ciddi sıkıntılar yaşanıyor. Ulus-devletçi anlayışın mevcut Türkiye halklarının ihtiyaçlarına cevap olamadığı ortada. Kürtler başta olmak üzere Araplar, Azeriler, Ermeniler, Lazlar "vatanım" diyebilecekleri, hak ve özgürlüklerini güvence altına alan daha demokratik bir sistemde yaşamak istiyor. Katı ulus-devletçi anlayış Türkiye'de kriz ve kaosun temel nedeni olarak ortaya çıkıyor. Ekolojik toplum talebi zaten Gezi direnişinin özüdür. "Üç-beş ağaç meselesi" politiktir. İnsanlar "doğamı talan edemezsin" diyor. Türkiye'nin her yerinde HES'lere, nükleer enerjiye, barajlara karşı tepkinin ortaya çıkması ekolojik bir toplum talebi olduğunu gösteriyor. Neo-liberal politikaların da Türkiye'yi ve insanları ne hale getirdiği ortada. Önümüzdeki dönem bunun da sorgulanacağını düşünüyorum. Bunlar aynı zamanda özlemini duyduğumuz demokratik sosyalist bir toplumsal şekillenişi de ifade ediyor. Bunun olanakları bence Türkiye ve Ortadoğu'da mümkün. Kapitalist modernitenin bize dayattığı köleleştirici, her gün zincirlere yeni zincirler ekleyen sistemine karşı ancak örgütlü bir yapıyla mücadele etmemiz mümkün. Bugün kapitalist modernite bizden daha örgütlü. Bu sebeple biz kapitalist modernitenin çarkını işleten konumda oluyoruz. Bu çarkı işletmemek, bu çarka dur demek bizim elimizde.

Çözüm süreci nasıl ilerliyor?

Bu çok zor bir soru. Halkın içinde yaptığımız çalışmalarda ne yazık ki insanların sürece çok güven duymadıklarını görüyoruz. Sürecin sağlıklı ilerleyebilmesi için iki taraflı güvenin olması lâzım. Abdullah Öcalan'ın Amed Newroz'unda dünya kamuoyuyla paylaştığı manifestosu gerçekten çok önemli. Nasıl ki 1984'te PKK silahlı mücadeleye başladığını dünya kamuoyuna duyurduysa ve bu, Kürt siyasetini, Kürt halkını ve hatta Ortadoğu'yu etkilediyse, 2013 Amed Newroz'unun da benzer bir etki yaratacağını düşünüyorum. Orada çok net olarak bundan sonra demokratik siyaset ve zihinsel mücadele izleneceği ifade edildi. Bunun gerçekleşebilmesi için devletin de Kürtlere güven veren bazı adımlar atması gerek. Kürt tarafı olarak

PKK, KCK, Öcalan, BDP, Kürt kadın ve gençlik hareketleri çok önemli adımlar attı. PKK askerî gücünü Türkiye sınırları dışına çekmeye başladı. Kürt hareketi kendini tamamen demokratik barış sürecine göre konumlandırmak istiyor, ama üç aşamalı çözüm takviminin ikinci aşamasında devletin güven artırıcı adımlar atması, her konuda somut olarak Kürtleri ikna etmesi gerekiyor. Ama bırakalım Kürtleri, Türkiye kamuoyunu da ikna edecek herhangi bir adım yok. Terörle Mücadele Kanunu, KCK tutukluları, siyasî partiler yasası, seçim barajı, hasta tutuklular konularında -ki bunların pazarlık konusu dahi edilmemesi gerekir- henüz bir adım atılmadı.

Sonbaharda daha somut adımlar atılacağı beklentisi var...

Yaptığımız görüşmelerde demokratikleşme paketlerinin hazırlandığı ifade ediliyor. Devlet bu konuda gerçekten güven verecek bir adım atmazsa, süreç gelişemez. Ama bırakalım Türkiye içinde güven artırıcı adım atılmasını, Rojava'da Kürtlere karşı geliştirilen katliamda El Nusra cephesine verdiği destekle, devlet var olan güvensizliği derinleştirecek adımlar atıyor. Dolayısıyla, süreç iyi gidiyor diyemeyiz. Ama sürecin gelişmesi isteniyorsa –ki Türkiye'nin başka bir seçeneği yok artık–, hükümet Ortadoğu'da diğer hükümetlerin akıbetini yaşamak istemiyorsa, yapılması gereken Kürt sorununun demokratik ve barışçıl çözümü konusunda somut adımlar atmaktır. Devletin artık bunu gördüğünü, ama sonuna kadar da "Kürtlerin iradesini nasıl kırabiliriz, bu hareketi nasıl güçsüzleştirebiliriz" yaklaşımından vazgeçmediğini düşünüyorum.

Kürt hareketi son zamanlarda Öcalan'ın sağlık koşullarına yönelik mücadele yürütmeye başladı. Bunun dolaylı olarak Öcalan'ın artık serbest bırakılması talebini de ihtiva ettiğini söyleyebiliriz. Bu konunun üçüncü aşamada gerçekleştirileceği ileri sürülüyor. Bu talebin gerçekleşme ihtimali nedir? Öcalan'ın hapiste olması Kürt hareketini nasıl etkiliyor?

Abdullah Öcalan'ın sağlık meselesi politik bir meseledir. Öcalan'ın sağlığı çözüm sürecinin sağlıklı gelişmesi açısından da çok önemli. Öcalan Kürt halkının önderidir. Bir halkın önderi özgür değilse, onun şahsında o halk da özgür değildir. Dolayısıyla, Öcalan özgürlüğüne kavuşmadan Kürt sorunu çözülmüş olmayacak. Türkiye Kürt halkıyla yeni bir sözleşme yapmak istiyorsa, Kürt sorunu çözülecekse, demokratik bir Cumhuriyet olacak, Kürtlerin kendi kendini yönetmesinin koşulları sağlanacaksa, bunun gereklerinin birisi de Öcalan'ın özgürlüğüne kavuşturulmasıdır. Meselenin başka bir boyutu da var. Silahlı güçlerin sınır dışına çekilmesini konuşuyoruz, ama bu insanların demokratik siyasete katılmasının koşullarının da yaratılması gerekir. Kandil'e giden gerilla güçlerinin Zapatistalarınkine benzer bir yürüyüşle Türkiye'ye gelip demokratik siyasete katılması gerekir.

Silahlı güçlerin sınır dışına çekilmesini konuşuyoruz, ama bu insanların demokratik siyasete katılmasının koşullarının da yaratılması gerekir. Kandil'e giden gerilla güçlerinin Zapatistalarınkine benzer bir yürüyüşle Türkiye'ye gelip demokratik siyasete katılması gerekir. Türkiye'nin üniter yapısı içinde, yeni bir demokratik anayasayla sadece Kürtlerin değil, Türkiye'deki diğer halkların da sorunları çözülebilir.

Türkiye'nin üniter yapısı içinde, yeni bir demokratik anayasayla sadece Kürtlerin değil, Türkiye'deki diğer halkların da sorunları çözülebilir. Bu konuda hükümetin isteksizliği kadar, CHP'nin politikaları da ne yazık ki süreci olumsuz etkiliyor. Sosyal demokrat bir parti yürüttüğü politika ve duruşla çözüm sürecinde engel konumunda. Özellikle Öcalan'ın özgürlüğü konusundaki talepler ana muhalefet partisi tarafından kamuoyuna çarpıtılarak aktarılıyor. Ama her şeye rağmen, önümüzdeki sürecin pozitif olacağını, çünkü hem Türkiye'nin hem de Kürtlerin çözümden, barıştan başka seçeneği olmadığını düşünüyorum. Özerk bir Kürdistan'la, özerk bölgelerle yeni bir Türkiye'nin sağlanabileceğini ve bunun da herkes için çok hayırlı olacağını düşünüyorum.

Türkiye'nin AB yolculuğunda hedef/süreç ikilemi

Avrupa Birliği'nin (AB) en önemli dış politika araçlarından biri olan genişleme politikası üyelik hedefi ve koşulluluk prensibiyle aday ülkeleri Avrupalılaştırarak dönüştürmekte ve Birliğe yeni üyelerin katılımını sağlamaktadır. Ancak genişleme politikası on iki Doğu Avrupa ülkesinin katılımından sonra AB gündeminin üst sıralarındaki yerini kaybetti. Doğu genişlemesinden alınan dersler sonucunda AB'nin genişleme yorgunluğuna girdiği ve yeni üyeleri massetme kapasitesinin azaldığı dile getirilmeye başlandı. Dünyayı sarsan ekonomik kriz AB'nin çeşitli ülkelerini iktisadî bir iflasın eşiğine getirirken toplumsal ve siyasî açıdan sarsmasının AB entegrasyonunun derinleşmesi ve AB'nin geleceği ile ilgili tartışmalara negatif yansımaları oluyor.

Kıbrıs sorunu ve üyeliğine karşı ülkelerin engellemeleri sebebiyle müzakere süreci durma noktasına gelen Türkiye'nin AB'ye katılım süreci de bu olumsuz havadan etkileniyor. Bu durumun en önemli göstergelerinden biri hem AB hem de Türkiye'de bazı aktörler tarafından son zamanlarda sıklıkla dile getirilen üyelik hedefinden çok müzakere sürecine vurgu yapan argümanlar. "Üyelik önemli değil, önemli olan müzakere süreci" ve "müzakere süreci bir bitsin, asıl üyelik kararı ondan sonra verilecek" argümanları hem müzakere sürecinin ucu açıklığının altını çizen üyelik dışı ilişki taraftarları hem de müzakereleri canlı tutmaya çalışan üyelik taraftarları için işlev görüyor.

Birliğe katılması mukadder ülke?

Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olanlar için müzakerelere başlangıç kararı öncesinde en önemli mesele Müzakere Çerçeve Belgesi'nde müzakerelerin nihai hedefinin nasıl ifade edileceğiydi. Valéry Giscard d'Estaing, Angela Merkel, Nicolas Sarkozy gibi önemli siyasî figürler, Hristiyan Demokrat Partileri bünyesinde barındıran Avrupa Halkları Partisi ve Avusturya hükümeti Türkiye'ye üyelik yerine imtiyazlı ortaklık önerilmesini savunuyordu. Bu taleplere karşılık Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyen ülkelerin ve AB Komisyonu'nun pozisyonu müzakerelerin nihai hedefinin üyelik olduğunun müzakere çerçeve belgesinde ifade edilmesiydi. Merkel ve Sarkozy gibi Türkiye'nin üyeliğine şiddetle itiraz eden siyasî aktörlerin henüz iktidarda olmadığı karar gecesi en önemli itiraz Avusturya'dan geldi. Avusturya müzakere sürecinin üyelik dışında bir alternatif ile sonlanabileceğinin müzakere çerçeve belgesinde açıkça ifade edilmesinde ısrar ediyordu.

Kabul edilen Müzakere Çerçeve Belgesi incelendiğinde tüm tarafları memnun etmeye çalışan bir belge olduğu görülüyor. Müzakerelerin ortak hedefinin üyelik olduğu açıkça belirtilirken sürecin ucunun açık olmasına ve sonucun önceden garanti edilemeyeceğine ilişkin vurgu AB'nin üyelik hedefine bağlılığına gölge düşürüyor. Türkiye'yi üyeliğe taşıyacak sürecin prensiplerini belirleyen bu belgedeki ifadeler Helsinki'de adaylık ilanındaki "Birliğe katılması mukadder bir aday devlet" ifadesiyle karşılaştırıldığında AB'nin Türkiye'nin üyelik hedefine bağlılığındaki gevşeme açıkça görülüyor. Türkiye için üyelik hedefinin tartışılmaya açıldığı bir dönemde kabul edilen Müzakere Çerçeve Belgesi'ndeki ifadelerden belgenin herhangi bir kazaya sebep olmadan üyelik sürecinin devamını amaçlayan bir metin olduğu söylenebilir.

Gönülsüz genişleyen AB

Müzakerelere başlayıp üyelik hedefine ulaşamamış bir ülke olmasa da –kendi istekleriyle süreci sonlandıranlar ve üyeliği halk oyuyla reddedenler istisna– üyeliğe aday olmak ya da müzakerelere başlamak sürecin otomatik olarak üyelik hedefine varmayla sonlanacağı anlamına gelmiyor. AB genişlemesi tarihi, müstakbel üyelerin üyelik sürecinde karşılaştığı problemlerin, genişleme ve derinleşme eksenindeki tartışmaların, AB kurumlarının yeni üyelere hazırlanırken yaşadığı kurumsal reform gerekliliklerinin, bölgesel ve küresel dinamiklerin genişleme politikasına etkisinin, inşa halindeki AB'nin kimlik ve gelecek tartışmalarının ve bu tartışmalara rağmen üyelik yolunda adayların nasıl ilerlediğinin tarihidir.

AB sanıldığının aksine sadece Türkiye özelinde değil, genel olarak gönülsüz bir şekilde genişleyen bir entitedir. Bununla beraber genişleme politikasının hedefi doğası gereği üyeliktir. AB'ye katılım için gerçekleştirilen müzakere süreci müstakbel üyeyi AB hukuku ve normları çerçevesinde Avrupalılaştırmakta ve AB'ye hazırlamaktadır. Müzakere süreci olmadan üyelik imkânsız olduğu gibi, üyelik hedefi olmayan bir katılım süreci anlamını ve etkisini yitirmektedir. AB ile ilişkilerinde üyelik perspektifi olmayan Komşuluk Politikası ve Doğu Ortaklığı ülkeleriyle genişleme sürecindeki ülkeler kıyaslandığında üyelik hedefine varma olasılığının AB'nin dönüştürücü gücüne ve koşulluluğun etkisine katkısı apaçık ortadadır.

Üye olmak ya da olmamak...

Müzakereler sonucunda Türkiye'nin bir ortak olarak AB'ye bağlı olmasını üyeliğe tercih edenler bu süreç sonucunda Türkiye'nin Avrupalılaşmasını ve AB için sorun üretmeyen bir ülke olmasını bekliyor.

Erhan İçener

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümü mezunu. 2007'de "Avrupa Birliği Genişlemesini Açıklamak: Romanya ve Türkiye Karşılaştırması" başlıklı tez çalışmasıyla Queen's University Belfast'ta doktora derecesi aldı. 2008-2012 arasında Doğu Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde çalıştı. Mart 2012'den beri Bursa Orhangazi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde çalışmaktadır. Araştırmaları ve yayınları Avrupa Birliği genişleme politikası, genişleme sürecinin değişen dinamikleri ve geleceği, AB üyeliğine alternatif politikalar ve Türkiye ve Romanya'nın AB ile olan ilişkileri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Üyelik sürecinin dışında kalan Türkiye'nin iç ve dış politikadaki tercihlerinin daha az öngörülebilir olacağını tahmin eden bu aktörler Türkiye'nin üyeliği hakkında kendilerini bağlayacak ümitvar açıklamalar yapmaktan kaçınırken müzakere sürecinin önemine vurgu yapıyorlar. Özellikle Almanya ve Fransa gibi önemli AB ülkelerinin siyasî liderlerinin Türkiye'nin üyeliğine atıf yapmaktan imtina eden açıklamaları Türkiye kamuoyunda AB üyelik sürecinin akıntıya karşı kürek çekmek olduğu hissini pekiştiriyor.

Merhum Turgut Özal'ın Türkiye'nin AB üyelik sürecini tanımlamak için kullandığı "uzun ince bir yol" benzetmesi Türkiye'nin daha başında bu yolun ne kadar meşakkatli olacağının farkında olduğunun delilidir. Fakat tünelin sonundaki ışık görünmez olunca hem yol hem de hedef sorgulanır hale gelmektedir. Müzakere Çerçeve Belgesi'nin içeriği ve müzakerelerin devam ettiği bugüne kadar geçen sürede yaşananlar Türkiye için üyelik hedefini maalesef sorgulanır hale getirmiştir. AB'den gelen bu tür mesajların Türk tarafını AB'nin vazgeçilmez olmadığı ve Türkiye'nin de "AB'ye hayır" diyebileceği yönünde açıklamalar yapmaya yönelttiği söylenebilir. Erdoğan tarafından defaatle dile getirilen "Kopenhag kriterleri olmazsa yolumuza Ankara kriterleri ile devam ederiz" veya "AB üyeliği olmazsa Şanghay İşbirliği Örgütü olur" söylem ve politikaları üyelik hedefinin belirsizleşmesinin sonucudur. İmtiyazlı ortaklık, Norveç modeli ya da Avrupa'da ekonomik kriz sonrasında gündeme gelen farklı entegrasyon seviyelerine sahip esnek bir AB'nin dış çeperinde bir ülke olmak Türkiye'de yüzeysel tartışmalarda taraftar bulsa da üyelik dışındaki bir alternatifte egemenliğin kullanımı, kurumlarda temsil ve oy kullanma ile ilgili ayrıntıların gerçekleştiğinde Türkiye'de kamuoyunu ve siyasî aktörleri tatmin etmeyeceği açıktır.

AK Parti'nin dış politika ve ekonomideki başarılarının pompaladığı aşırı özgüven ikliminde "üye olmamak dünyanın sonu değil" argümanının Türkiye'de destek görmesi ve ilişkilere hakim olan olumsuz hava yüzünden yapılan kamuoyu yoklamalarında AB üyeliğine desteğin düşük çıkması şaşırtıcı değil. Üyelik hedefinin önemsizleştiği ortamda en önemli risk sürecin temeli olan Avrupalı norm ve değerlerin anlam ve önem erozyonuna uğraması ve AB'nin iç ve dış politikada referans noktası olma özelliğini yitirmesidir. Gezi olayları sonrası AB kurumlarının AB normları temelli eleştirel açıklamalarının Türk hükümeti tarafından ciddiye alınmayıp tepkiyle karşılanması bu bağlamda dikkat çekicidir.

Sahte havuç olarak üyelik perspektifi...

Türkiye'nin tarihi, kimliği ve büyüklüğüyle diğer adaylardan farklılığı genel kabul gören bir olgu. Türkiye'nin üyeliğinin AB kurumları, politikaları ve entegrasyonuna etkisi bazen göz korkutacak şekilde gündeme getiriliyor. Bunun zirve noktası eski Fransa Devlet Başkanı Valéry Giscard d'Estaing'in "Türkiye'nin AB'ye kabulü Avrupa'nın sonu olacaktır" ifadesidir. Fakat şu da gözden kaçmamalı ki, genişlemenin bir maliyeti olduğu gibi, 50 yıldır devam eden entegrasyon ve tartışmalardan sonra üyeliğin AB tarafından reddinin de bir maliyeti olması kaçınılmazdır.

Müzakere süreci sadece Türkiye'nin AB'ye uyumu için değil AB'nin de Türkiye'yi entegre ve massetme kapasitesini artırması için geçen bir zamandır. Müzakereleri bitirmiş bir Türkiye'nin AB tarafından reddini farklı gerekçelerle olsa dahi kimlik politikaları dışında bir sebeple açıklamak zor olacaktır. Asıl bu durumun AB'nin mottosu olan "çeşitlilik içinde birlik" fikrinin sonu olacağı söylenebilir.

11 Eylül ve Arap uyanışı sonrası bir kez daha küresel siyasetin gündeminde üst sıralara oturan medeniyetler çatışması, İslâm ve demokrasi, Avrupa'da Müslümanlar ve çok-kültürlülük tartışmalarında AB'nin rolü göz önünde bulundurulursa, Türkiye'nin AB yolculuğu AB'nin imajı ve nasıl algılandığı açısından çok önemlidir. Müzakere süreci sadece Türkiye'nin AB'ye uyumu için değil AB'nin de Türkiye'yi entegre ve massetme kapasitesini artırması için geçen bir zamandır. Müzakereleri bitirmiş bir Türkiye'nin AB tarafından reddini farklı gerekçelerle olsa dahi kimlik politikaları dışında bir sebeple açıklamak zor olacaktır. Asıl bu durumun AB'nin mottosu olan "çeşitlilik içinde birlik" fikrinin sonu olacağı söylenebilir.

Genişleme politikası AB ideal ve normları temelinde devam ettiği sürece, herkesin kazancı barış, güvenlik ve istikrar olacaktır. Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyenler için amaç üyelik hedefini gerçekleştirerek üyelik sürecindeki kazanımların konsolidasyonunun ve denetlenebilmesinin sağlanması, Avrupa Birliği'nin parçası olarak entegrasyonu ortak değerler temelinde devam ettirme çabasına ortak olmaktır. Kıbrıs sorununun çözüm çabalarına hız verilmesi ve Türk ve Avrupa kamuoylarını Türkiye'nin AB üyeliğine hazırlamak Türkiye'nin AB entegrasyonu için kısa vadede atılması gereken en önemli adımlar olmalıdır. Üyeliğin erişilebilir ve gerçekçi bir hedef olması reform sürecinin canlanmasını ve Türkiye'nin bu yolda daha sağlam adımlarla ve hızlı yürümesini sağlayacaktır. Üyeliğin sahte bir havuç olarak kullanıldığı katılım müzakereleri ve genişleme politikasının başarılı ve etkili olma ihtimali yoktur.

Yerli sinemada kır-köy olgusu: Masumiyetin mekânda kapladığı hacim

Sinemada mekân, sadece olunan yer değil, filmin ve hikayenin gerçekliğine uygun hissiyat ve bilinç yaratımı için seçilen yerdir. Köy-kır filmleri denildiğinde mekân olarak köyü-kırı seçen, mesele olarak da oranın derdini anlatan filmler gelir akla. Bu iki şart, başlangıçta göze kolay görünse de aslında arkasındaki sosyopolitik durum ve teknik olanaksızlıklar düşünüldüğünde hikayeyi şehirde anlatmaktan çok daha zordur. Bu yüzden köyü köyde anlatmak, çok büyük bedeller ödetmiş ve büyük tahribatlar yaratmıştır.

Türkiye'de1950'lerin başına kadar filmlerde köy olarak stüdyo kullanılır. Mekânın gerçek olmaması, genel bir bakışın ürünü olarak karşımıza çıkar. Üslup olarak Batılı bakış açısını, "melodram" türüne uyarlayıp, kentten köye, aşkın bir bakış açısı ile filmler yapıldı. Yeşilçam, çoğunlukla öykü belirlerken ya izledikleri ve bir hayli etkilendikleri yabancı sinemanın öğelerini taşıyor ya da yine yabancının kalıbını alıp içini doldurumaya çalışıyordu. Bunu yaparken de genellikle folkrorik öğelerin grotesk sunumu içinde güzel, düzgün giyinimli, şive yapmaya çalışsa da gramer kurallarını hiçbir zaman bozmayan, yüksek topuklu ve makyajlı kadınları ve yakışıklı ve şık giyimli erkekleri oyuncu olarak seçiyorlardı.

Diğer bir tür olarak kaba güldürü filmleri de '90'lı yıllara kadar çok revaçtaydı. Bu durumun en büyük nedenleri, dönemin baskıcı rejiminin yarattığı atmosferde yönetmenlerin kendilerine uyguladıkları otosansür ve devletin onlara uyguladığı sansürdür.

Türkiye'de kır/köy filmleri yapmak, temel olarak bir sorundan bahsetmektir. Toprak davası, ağalık, kan davası, kuraklık, iç göç, kaçakçılık, eşkiyalık, eğitim sorunu, sağlık sorunu ve en büyüğü Kürt sorunu… Ama sansür yüzünden bu meselelere olabildiğince girilmedi. Uzun yıllar devlet baskısına maruz kalmış yönetmen örneklerinden kendilerince ders alan yönetmenler, başka türlerde, melodram ya da komedi filmlerininde, kendilerine alan bulabildiler.

Türkiye sinema tarihinde bir dizi köy-kır güldürü filmleri çekildi. Bu köyler neredeydi? Bu insanlar hangi halktandı? Orta Anadolu'nun Yörük köyleri mi yoksa Doğu'nun Kürt köyleri miydi? Filmlerde bunlardan hiç bahsedilmedi. Iyi/kötü ağa, uyanık/salak baş karakterle bir geleneği, bir kültürü içini boşaltarak sundular. Kürt köylerinde geçen hikayelerden hiçbirinde Kürtçe konuşulmadı. Anadolu'nun kıyıda kalmış hiç bir köyünde gerçekten sorunlardan bahsedilmedi. Köylüyle ilgili saf, salak, medeniyetten uzak, cinselliğe düşkün, katil, köylü kurnazı gibi imgelerle öyle bir algı yaratıldı ki şimdi bile izleri silenemiyor. İnsanlar, orada yaşayanlara bu referanslarla bakıyorlar hala.

Sansür ve yarattığı tahribat

Köy yaşamını bir sorun olarak ele almak gayretini gösteren ilk film, Metin Erksan'ın "Aşık Veysel'in Hayatı/ Karanlık Dünya" (1952) filmidir. Film, gösterim izni için sansür kuruluna verildikten sonra Demokrat Parti döneminin katı kuralcılığı sonucu sansürlenir. Sansür kurulu, sebep olarak Aşık Veysel'in gözlerinin çocuk yaşta geçirdiği çiçek hastalığı yüzünden kör oluşunu gösterir. "Kasabada doktor mu yoktu? Bu film, yurtdışında gösterilirse Türkiye'de çiçek hastalığı yüzünden çocukların kör olduğu izlenimi doğmaz mıydı? O halde bu film, yurt dışında Türkiye'yi temsil edemez." denildi. Erksan, sansürü aşabilmek için filme hastane sahneleri eklendi. Doktorlar filme yakışmayacak bir biçimde konuşturuldu: "Çok şükür, artık köyünüzde çocuklar, çiçek hastalığına yakalanmayacak." Film, yine sansür kuruluna takıldı. Bu sefer filmde görülen tarlalardaki buğdayların boylarının "bodur" oluşuna itiraz ettiler. "Türk toprakları kurak ve verimsiz gösteriliyor." dediler. Erksan, yine yılmadı. Sorun olarak görülen görüntülerin yerine Amerikan filmlerinden kesilen boylu boslu ekinlerin yetiştiği tarla görüntüleri ve çağdaş tarım araçları eklendi. Filmde turna dansı yapan kızlardan ikisinin çıplak ayaklı, ikisinin çarıklı olması da sorun yarattı. Kültür Bakanlığı'na bağlı Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğünün resmi sitesinde, "Sansürün makaslayıp kuşa döndürdüğü film" diye bahsedilir; ama Türkiye sinemasının ilk toplumsal gerçekçi filmi olarak da tarihe geçer.

"Susuz Yaz"(1963), Metin Erksan'ın bir diğer sansür yiyen filmidir. Film, köylü Osman'ın (Erol Taş) tarlasında çıkan suyu köylülerle paylaşmak istememesi üzerine köyde çıkan tartışmaları konu alır. Osman'ın, bir kavga sonucu kardeşi Hasan'ın hapse girmesinden sonra arazisinde çıkan su gibi yengesine de sahip olmak isteyerek masumiyetini yitirişini, bir köyün yaşam biçimini nasıl değiştirdiğini gözler önüne serer.

Yasaklanan film rafa kaldırımış ve yönetmen Metin Erksan'la yapımcı ve aynı zamanda başrol oyuncularından Ulvi Doğan arasında hiç bitmeyecek sürtüşmeler başlamış oldu. Ulvi Doğan, filmi gizlice Avrupa'ya kaçırmış ve afişteki Metin Erksan ismini başka bir isimle değiştirerek Berlin

Ferit Karahan

1983 Muş'ta doğumlu, Marmara Üniversitesi mezunu. 2002-2006 arasında çeşitli şirketlerde, televizyonlarda ve "Press" adlı uzun metraj sinema filminde yardımcı yönetmenlik ve reklam yönetmenliği yaptı. Kısa filmleri "Beriya Tofanê- Tufandan Önce" ve Xewna Yusiv- Yusuf'un Rüyası" ulusal ve uluslararsı festivallerde yarıştı ve ödüller aldı.

Film Festivali'nde yarışmaya sokmuştu. Altın Ayı'yı kazanan "Susuz Yaz" müthiş hikâyesinin yanında özgün sinema diliyle iyi bir kır-köy filmi olarak karşımıza çıkar.

Yılmaz Güney'in kaderi diğer sinemacılardan oldukça farklı bir yerde durur. İlk zamanlarda western filmler yapan yönetmen, sinema tarihinde önemli yer tutan filmlerini ya hapisteyken ya da yurt dışına kaçtığında yapar. "Yol" (1981) Kürt sorununa değindiği için 1999'a kadar yasaklanır. Yılmaz Güney'in hapiste yazdığı "Sürü" (1978) aşiretler arası çatışmaları, insanlar arası hesaplaşmaları anlatır. Sık sık kullandığı ve filmin geneline yaydığı belgeselvari görüntüler, filmin köy ve kır yaşamının bütün çıplaklığı ile gerçeğe yaklaşmasını sağlar. Kapitalizmin kır-köy ekseninde neden olduğu tahribatı, kentin masumiyetini yitirişini sınıf eksesinde gözler önüne serer. Film, bozkırda yaşayan insanların en temel sorunlarını ele almak açısından çok önemli bir yerde durur. Bir tren yolculuğu boyunca ortaya çıkan rüşvet sömürü mekanizmalarını, kırsal kesim/büyük kent arasında dramatik boyutlara varan farklılaşmaları, çelişkileri, feodalizmin yerini alan kapitalizmin; üstelik feodal değerlerin belli soylu erdemlerinden de sıyrılmış olarak ortaya çıkan acımasız "orman yasaları"nı anlatır. Filmin en can alıcı sahnelerinden biri, aşiret ağasının mera olarak kullandığı toprağı, bir traktörün sürdüğünü görünce gözlerinde belirginleşen ifadesidir. Çünkü tek hakim ve iktidar odur.

Yılmaz Güney, özellikle 1970 sonrası yazdığı ve yönettiği filmlerle Türkiyeli sinemacı ve izleyicilerinin kır/köy konusundaki alışılagelmiş tüm yargılarını yerle bir etti. Politik duruşunun da etkisiyle olaylara ve insanlara çıplak gözle bakıp tüm gördüklerini onların diliyle anlattı. Gerçek mekânlar, gerçek olaylar, gerçek kişiler... Yeşilçamın jönleri, onun filmlerinde uzamış sakalları, çatlamış elleri, soğuktan yanmış yüzleriyle birer köylüdür. Bu filmler, festivallerde de fark edilip ödüllendirildikten sonra bir anda olmasa da köy filmlerinin çehresi değişti ve artık hiçbir zaman eskisi gibi olmayacağını gösterdi.

12 Eylül 1980 askerî darbesi sonrası '80'li yıllar sinema açısından çok verimli geçmez. Kişisel filmler, kadın filmleri, bireyin bunalımlarını ve arayışlarını yansıtan filmler, pornografik filmler ve köye dair yapılan kaba güldürü filmleri dışında filmler çekilmez. Dönemin askerî iktidarı, izlerini hala görebildiğimiz baskıcı politikalarını sinemada uygulamaya çalışır. Porno filmler bir sektör haline dönüşür. Türkiye sineması bu dönemde ağır yara alır. Kaydadeğer bir köy-kır filmi yapılamaz.

Yeni Türkiye sineması

Türkiye sinema tarihinde kır köy filmlerinden bahsederken ilk akla gelen, "masumiyet" olgusudur. İstanbul gibi bir metropolde yaşayan bir yönetmen için Anadolu'nun yaşam biçimi her zaman için daha masum, daha yardımsever ve daha cazip gelmiştir. Nuri Bilge Ceylan, "Kasaba" ve "Mayıs Sıkıntısı" filmlerinde temel olarak masumiyeti ön plana çıkarır. İşlediği biçim bağlamında çektiği film, adeta köyün bir fotoğradır. Filmlerinin bu kadar başarı yakalamasındaki temel neden, kendi öyküsüne müthiş bir toplumsal gerçeklikle bağlı olmasıdır.

Kır/köy filmlerinin en önemlilerinden biri de yaşadığı çoğrafyayı çok iyi bilen "köylü yönetmen" Ahmet Uluçay tarafından çekilen "Karpuz Kabuğundan Gemiler Yapmak (2004)" filmidir. Gerçeklik ve hayal arasındaki imgeleri iyi işleyen, köy yaşamını olabildiğince içeriden ve gerçekçi anlatan bir filmdir. Köy filmlerindeki temel problemi en başından çözer. Bir yönetmen hikâyesini anlatacağı insanları ve mekanları tanımıyorsa, film bir taklitten öteye gidemez. Yönetmen, masum bir şekilde sinema yapmaya çalışan iki ergenin hikâyesini samimi, gösterişten uzak, umut dolu ve gerçekçi bir şekilde anlatır. İzleyenler için kullanılan şive o kadar özgündür ki, Yeşilçam filmlerinin aksine o karakterler gibi konuşmak isteyip günlerce yüzlerinde bir gülümsemeyle dolaşırlar.

Türkiye sinema tarihinde kır köy filmlerinden bahsederken ilk akla gelen "masumiyet" olgusudur. İstanbul gibi bir metropolde yaşayan bir yönetmen için Anadolu'nun yaşam biçimi her zaman için daha masum, daha yardımsever ve daha cazip gelmiştir.

2000'li yılların temel algısı masumiyet köyün ve kırın durağan olgusu olurken günümüz sinemasında köye başka olgular ve olaylar da girmeye başlıyor. Tipik kent bunalımı yaşayan bir karakterin hikâyesi ya da köyde çok bilindik olarak iki komşunun kız için, tarla için su için kavgası çok gerilerde kaldı artık. "Tepenin Ardı" (Emin Alper, 2012) bu algıyı yıkan filmlerden. Film, bir kır evinde piknik yapan bir ailenin iç hesaplaşmasını, ülkedeki sosyokültürel durumun olagelmiş bir tarih ve yaşam anlayışını, dışardakinin, kendinden olmayanın, ötekinin durmunu sade ve etkili bir şekilde anlatır. İçeride yaşanan sorunun sürekli olarak "dış mihrak" kaynaklı olduğunu söyleyen Türkiye siyasetine büyük ve yerinde bir eleştiri sunar. Filmde görünen bütün karakterler birbirlerine yalan söyleyip birbirlerini aldatır. Hepsinin söyledikleri dışında, başka bir hesabı vardır. Film, artık masumiyetin hiçbir yerde olmadığını birkaç karakter üzerinden ustalıkla anlatır.

Son dönemde dijital teknolojinin yardımıyla film yapan yönetmenler, kameralarını alıp köylerine gidip bildikleri mekânlarda, tanıdıkları insanlarla filmler yapıyorlar, yurt içinde ve dışında bir dizi festivallerde yarışıp ödüller alıyorlar. Bu biçim, şimdilik sinema endüstrisinde kâr amacı taşımayan küçük guruplar halinde kollektif olarak politik sinema yapan gençler için bir algı oluşturuyor. Çoğunluğu köyde yetişmiş ya da köy kültürünü yakından bilen Kürt ve Türk yönetmenlerin daha sert, sansürsüz, yalın ve gerçekçi bir biçim belirleyip bunun üzerinden hikaye anlatmaya çalışıyor olması, Türkiye sineması için ümit vericidir.

Sanatçılık böyle oluyor: taraf olacaksınız

İstanbul'un neredeyse öbür ucuna, Cumhuriyet Köyü'ne doğru yola çıkarken, heykeltıraş Mehmet Aksoy'un uzun yıllar yaşadığı Berlin dönüşü "yeni" hayatını inşa edeceği, 1990'lardan bu yana hem atölye hem ev olan Böcek Evi'nin nasıl bir yer olduğunun merakı içindeyim. Aksoy'u biraz daha yakından tanımak için gazeteci Aydın Engin'in hazırladığı nehir söyleşi kitabı "Heykel Oburu – Mehmet Aksoy Anlatıyor"a başvurmuştum. Bu kitapta Aksoy Böcek Evi'ni şöyle anlatıyordu: "Biz Yayladağ'da tümmâhâ deriz. Siz bok böceği diyorsunuz. Tümmâhâ büyük olasılıkla Mısır'dan gelmiştir, yani Arapçadan. Aslında bok böceği. (…) Çünkü bu böcek tezeklerden yeni dünyalar yaratır, çöpe anlam kazandırır. Tezeklere dalar ve küçük küçük yuvarlaklar yapar. (...) Evi heykel gibi gördüm. Bu evde çizgiler birbirleriyle ilintili. Kapı alışıldık değil, değil mi? Forma uyduğu için öyle oldu. Uyarsa yapılır, uymazsa olmaz. İşte havuz ondan dolayı böyle çıktı. Yirmi tane havuz eskizi çizdim. Başlangıçta havuz böyle değildi. Çizdiklerimde hep beni rahatsız eden bir şey vardı. Mesele, seni rahatsız edenin üstüne gidebilmek. Ben giden bir adamım. Beni bir şey rahatsız etti mi, tam memnun değil miyim, araştırırım, çözüm ararım. Çözmeye çalışırım".

Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nü aşıp Polonezköy'e doğru ilerliyoruz. İstanbul'un ormanlarının birinde seyrederken şehrin nasıl el değiştirdiğinin bir kez daha farkına varıyorum. Biraz önce yanından geçtiğimiz Beykoz Konakları'nın yüksek güvenlikli duvarları ürkütüyor; taksici heyecanla Fenerbahçeli Alex'in de bir zamanlar burada oturduğunu anlatıyor. Biraz sonraysa, ormanın içine doğru ilerledikçe yapılan binaların sayısının gün geçtikçe arttığından, bu harika manzaranın ve doğanın nasıl katledildiğinden dem vuruyor taksici. Acar İnşaat'ın mahkemelik olan kimi boş yapılarını gösterip birçok alengirli vukuatıyla ünlü şirketin bu arazilere sahip olurken nasıl karanlık yollara girdiğinin de altını çiziyor. Yine de İstanbul'da hâlâ böylesine güzel bir ormanı, yol kenarında orman meyveleri satan İstanbul köylüsünü görmek insanı şaşırtıyor. Bol oksijeni içime çekip içinde kilise ve cami barındıran Polonezköy'ü ardımızda bırakıyor ve Böcek Ev'e ulaşıyoruz. Bu evin katakulliyle işi yok, doğanın bir parçası olma iddiasının hakkını sonuna kadar veriyor. Sonradan böceğin arka bacağı olduğunu anladığım dev vinçle karşılaşıyorum önce, vincin üzerinde yazılı olan ve Mehmet Aksoy'un hayata yaklaşımını da ele veren şu sözler dikkatimi çekiyor: "Taş taşırım, laf taşımam." "Heykel Oburu"nda anlattıkları yeniden aklıma düşüyor: "Böyle yuvarlak mimariye girince, yani tonoz yapınca, üç tonozu iç içe sokunca bir böcek çıkar diyorsun. Bunun bir böcek olduğunu düşündün mü, 'Hani bunun ayakları' diyorsun. İşte vinç. Vinç de bunun arka ayakları olsun. Vahşi bir durum olsun. Vahşi ama dürüst, özü sözü bir. Boşuna yazılmadı o yazı vincin üstüne. Ne diyor orada vinç? Taş taşırım, laf taşımam. Taş taşır o. Nice laflar da duyar ama, hiç laf taşımaz..."

"Kütleyi değil, ışığı yontuyoruz"

Böcek Ev sadece bir ev değil, bir müzeyi de andırıyor. Bu ev bir cam küre. Adeta gözleri var. Eve girdiğiniz anda, Mehmet Aksoy retrospektifinin içine, yani sanatçının tam 50 yıllık sanat üretimini kapsayan bir galeri alanına da dahil oluyorsunuz. Rahat bir kanepeye kendinizi bıraktığınız anda ormanın içinden eve sızan saka kuşlarının cıvıltısı kulağınıza gelip yerleşiyor. Böcek Evi'nin manzarası orman. Yeşilin her tonu güneş döndükçe değişim geçiriyor... Bu manzarayı karşımıza alıyor ve Mehmet Aksoy'la sohbetimize başlıyoruz. Ortak bir dostumuz olduğunu fark edince muhabbete heyecanlarımızdan başlıyoruz. İlk soru da haliyle kendini dayatıyor, Mehmet Aksoy'a "Bugünlerde yeni bir heyecan, yeni bir çalışmanız var mı" diye soruyorum. Sanatçı söze şöyle başlıyor: "Heykelin ilhamı kimi zaman birbirinin önüne geçen heyecanların peşisıra önüne serilmesidir. Son zamanlarda camlara taktım. Mermer ve cam ilişkisi enteresan; birisi sert, saydam, öteki sert ama saydam değil, biri ışığı çok güzel yansıtır, öteki içine alır, materyalin kendisinde bir takım terslikler var, illüzyonlar yaratmak için çok elverişli bir malzeme. Biz de hayatta formlarla bir illüzyon yaratmaya çalışıyoruz. Mermer belli bir kalınlıkta ışığı geçiriyor, ışığı içine alıp dışarı veriyor. Bunu çok kullanıyorum" diyor ve 1999 yılında kaybettiğimiz büyük şair Can Yücel'in Datça'daki mezarı için yaptığı, "Işık Heykelleri Serisi"nin de ilki olan heykeli anlatmaya başlıyor: "Büyük bir şair, büyümüş, kocaman bir adam, sakallı bir herif, ama bir çocuk aslında. Akıllı, birkaç dil bilir, lafları gediğine oturtur, ama bakıyorsun, gerisinde bir çocuk var. Saf, temiz, doğru, duygusal. E bu adamın heykelini nasıl yaparsın? Üstelik şair. Yuvarlak bir taşın içine iki taraftan mermeri azalttım, bir santime yarım santime geldi mermer, ışığı çok iyi geçiren bir Afyon mermeriydi. Işıkla anne karnında bir çocuk yaptım. Işık vurduğunda çocuk ortaya çıkıyor. Işıktan bir çocuk. Anne rahmindeymiş gibi. Onu bir suya bağladım. O su döndü. Hayat, ölüm, doğum, çocukluk, güneş... Aslında bakıldığında rölyef gibi gözüküyor, ama güneş heykelin arkasına geldiğinde ışıktan bir çocuk çıkıyor. Bu bir illüzyondur işte..."

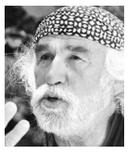

Mehmet Aksoy

1939'da Hatay'da doğdu. 1960'ta İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne girdi, Sadi Çalık heykel atölyesinden mezun oldu. Uzun süren Londra ve Berlin durakları boyunca heykel sanatını şekillendirdi. Onlarca sergi açtı. Sayısız ödül kazandı. 1990'ların başında Türkiye'ye döndü, İstanbul Polonezköy'e yerleşti. Kendi tasarımı Böcek Ev'de yaşamını sürdürüyor. Elli yıldır yontuyor.

Ayşegül Oğuz

1983 İstanbul doğumlu. 2003'ten bu yana muhabirlik yapıyor. Express, Bir+Bir dergilerinde çalışıyor. İstanbul Bilgi Üniversite Sahne ve Gösteri Sanatları Yönetimi son sınıf öğrencisi.

Mehmet Aksoy ve ışık: Bu ikisi birbirinin içine geçmiş adeta. Ömrünün 50 yılını heykel sanatı icrasına adayan Mehmet Aksoy "Kütleyi değil, ışığı yontuyoruz" diyor. Tıpkı Can Yücel'in mezarına dikilen o ışık çocuk tasvirinde olduğu gibi, içerikle, içeriğe yeni bir form verme gayretiyle, taşın farklı içeriğini gösterme kudretiyle örüyor heykelini. Işığın sanatında yarattığı formu anlatmaya devam ediyor: "Benim için formlar ışığı taşıyan satıhlardır. Işığın üstünde gezindiği yerleri, o gezintiyi kontrol etmen gerekiyor, dolayısıyla ışığı kontrol etmen gerekir. Oraya tak diye katı bir form koyarsın mesela, orada öyle kalır, mermerin yansıttığı gibi yansıtmaz, demir-mermer ilişkisi de öyle bir şeydir. O farklı yansıtmalar materyalden gelir. Yenilik içerikten doğar."

Bu son cümleyi bir de şöyle soralım: Mehmet Aksoy nasıl, nerede doğdu? Yıl 1939. Antakya'da bir dağ, Keldağ'ın eteklerindeki bir Ermeni kasabasında, Kesap'ta doğuyor. Babası Türkmen. "Heykel Oburu"na dönelim: "Hatay'ın ilhakından önce babam Kesap'ta jandarmaymış. İşte ben orada doğmuşum. Sülalenin yarısı zaten Suriye'de kaldı. Suriye'nin kuzeyindeki Türkmenler bizim akrabalar. Türkmeniz biz. (...) Bir Ermeni ebesinin eline doğuyorum." Aksoy bir yaşına girmiştir ki, 1940'ta Hatay Türkiye Cumhuriyeti devletine katılır. Aile de Kesap'tan Yayladağ'a döner. Babası jandarmalığı bırakır ve gardiyanlığa başlar. Mehmet Aksoy, yedi çocuklu ailenin en büyüğü. Altı kardeşi de eline doğmuş. Ama ne zaman ki okula başlamış, işte o zaman hayatı değişmiş. Yayladağ'ın tek ilkokulu olan Yavuz Selim İlkokulu'na başlamış. Hayatı boyunca adını andığı kadınla, Nazmiye Öğretmen'le de yedi yaşında tanışmış. Nazmiye Öğretmen'in yaptığı ilk dersi hatırlamıyor, ama resim dersi bugün gibi aklında, yıllar sonra o anları "Heykel Oburu"nda anlatacak sanatçı: "Resim dersini çok bariz hatırlıyorum. Dışarı çıkardı hoca bizi. Hava güzel, güneşli, kuşlar cıvıldıyor. Dedi ki 'resim yapın'. İyi de ne resmi yapacağız? Neyi isterseniz yapın. Serbest. (...) Elimizde kurşunkalem. Kurşunkalemin kokusunu bile hatırlıyorum. (...) Resim yapın, dedi. Kuş... Kuşları iyi tanıyorum ya. Kuşların peşinde koşuyorum hep. İşte sapanım var. (...) Çizdim kuşu, ama şöyle detaylarıyla. Kanadının telekleri falan... Tek bir kuş çizdim. Ama renk yerine gölge mölge çizgileri hatırlıyorum." Daha küçük yaşında ressam olmaya karar verir. Akademi diye bir yerin varlığını Nazmiye Öğretmen aklına sokmuştur bir kere. Tarsus'ta ortaokula başladığında bu kez heykelle de tanışır. Resim-iş dersinde Aksoy'un eline çamur ve alçı verilir, ilk heykeli bir ceylan olacaktır. Aynı zamanda resim derslerinin de bir numarasıdır. Lisede öğretmen okuluna girer. Gaziantep Öğretmen Okulu'nda okuduğu bir yılın ardından yaz tatiline çıkar, o tarihlerde karneler eve postalanıyordur. Karne eve gelir, derslerden geçmiştir, ama öğretmenler kurulu öğretmen olamayacağına karar verir. Gerekçe, disiplinsiz ve dikbaşlı oluşudur. Okuldan ayrılır ve Antakya Lisesi'ne kaydolur. Karma eğitimin verildiği lisede dönemin modasının takip edildiği, Mehmet Aksoy'un saçlarıyla James Dean havası taşıdığı dönemin bazı fotoğraflarında dahi kendini ele verir. Lise biter. Her üniversitenin kendi sınavını yaptığı yıllardır. Mehmet Aksoy kafaya koymuştur, Akademi'ye girecektir. Babası "hukuk mu okusan" dese de o kararını vermiştir. Yayladağ'ından İstanbul'a doğru yola çıkar.

Daha liseden tescillenmiş bir dikbaşlılık söz konusuyken, 1960'ların başında Yayladağlı genç adam Akademi'de resim okuyacağını zanneder, ama hocası heykel sanatçısı Şadi Çalık onu heykele yönlendirecek, hatta "baskı" yapacaktır. Hadi Bara'nın emekliliğinin ardından Şadi Çalık atölyesinin ilk öğrencilerinden biri olur Aksoy. Kaldırım taşları altındaki plajları keşfedecek 68 rüzgarı kendini iyiden iyiye gösterirken, Mehmet Aksoy da siyasetin kuşatıcı etkilerini hayatında hissetmeye başlar: "İstanbul'a ilk geldiğimde siyasal ortamı kavrayamıyordum. Liseden yeni çıkmışım. 1963'te Nâzım Hikmet öldü, onu bile tanımıyorum. Okulda bir matem var, ama gizli. İnsanlar birbirinin kulağına Nâzım şiirleri fısıldıyor. Sonradan Nâzım kimdir diye ilgilenmeye başlıyorum ki, hayran oluyorum. Öğretici bir dönem. Dev-Genç hareketi var, onun içindeyiz. Yürüyüşlere katılıyorum artık. Amerikan 6. Filosu Boğaz'a demirlemiş, canımız sıkılıyor". 2013 Gezi Direnişi'ne de atıfta bulunarak o günlerden bir anısını şöyle anlatıyor Aksoy: "İstanbul Boğazı kapandı. Amerikalı denizcilere mürekkep atıyoruz. Yazılamalar yapıyoruz. Dolmabahçe, Bezmialem Camii'nin daha o günlerden devrimci bir duruşu hep olmuş baksana. '64 yılında Amerikan botu Dolmabahçe Camii'nin kıyısında batırıldı. Bugün Gezi Direnişi'ndeki ruh var ya, o zaman da vardı. 6. Filo emperyalist bir güç. Türkiye üslerle donatılmış, 101 Amerikan üssü var, söylüyoruz, kimse inanmıyor. Onun için çocuklar daha sonra Amerikan askerlerini kaçırdılar..."

> "Nâzım beni çok itmiştir heykel formuna. 'İnsana Dair' şiiri, benim 'İşsiz' heykelini yapmama yol açtı. Ebelik etti."

Bir yandan okulu bitirir heykel öğrencisi Mehmet Aksoy. Sanatı da hayat gibi algıladığı için, hayat ne kadar zenginse sanatın da o kadar zenginleşiyor diyor. Devlet bursuyla önce Londra'ya gider, kavramsal sanatın hakimiyeti altındaki Londra'dan hazzetmez ve rotasını Berlin'e çevirir. Hochschule der Künste'de okumaya başlar. Bu ikinci master eğitimidir. Eğitiminin merkezinde mimarî vardır, ama disiplinlerarası bir esasla işlemektedir müfredat. Sanat ve şehir ilişkisi üzerine eğilen bu eğitim, binalarda sanatın kullanımında ne gibi çözümler getirebileceğinin arayışını sunar. Bu arada yıl 1972 olmuştur; hayatının belli dönemlerinde Türkiye-Berlin arasında gidip gelse de, 1990'a kadar Mehmet Aksoy'un yaşayacağı adres bellidir: Berlin. 2009'da lebriz.com adlı sitenin yaptığı uzun söyleşide Berlin yıllarını şöyle anlatır Mehmet Aksoy: "Berlin'deki eğitim süreci teori konusundaki boşlukları çok rahat görebilmemi sağladı; çünkü hem resim ve heykeli savunanlar vardı hem de kavramsalı savunanlar. Orada her şeyin çok net ayrımına vardım, aynı şekilde dünyanın da; çünkü bir tarafta kapitalist sistem var, bir tarafta sosyalist sistem, aynı olayı iki tarafın ne şekilde yorumladığını çok rahat görüyorsunuz. Sanatçılık da böyle oluyor, taraf olacaksınız, kafanız dolu olacak ve bana göre böyle diyeceksiniz."

"İnsana Dair"

1960'larda ürkek bir tanışmayla başlayan ve büyük bir hayranlığa dönüşen Nâzım Hikmet sevgisi, Mehmet Aksoy'u "şiirli" bir heykeltıraş haline getirecektir. Sanatının bazı kavşak noktalarında Nâzım ona "el" verecek ve o da yaptığı heykellerde bu hayranlığı anıtlara dönüştürecektir. "Heykel Oburu"nda anlatıyor Aksoy: "Nâzım beni çok itmiştir heykel formuna. 'İnsana Dair' şiiri, benim 'İşsiz' heykelini yapmama yol açtı. Ebelik etti..." Bu heykelde de bir el formu karşımıza çıkar. Mehmet Aksoy için el her zaman kuvvetli bir imge oluşturur. "İşsiz" heykelindeki elleri için şöyle der mesela: "O şiirde elleri böyle meyve dolu bir ağaca benzetmesi, ama kafanın ve bilincin yetersizliği, kendi bedenine, kendi gücüne sahip çıkamaması gibi anladım şiiri. İnsanın bilinçlenme süreciymiş gibi yorumladım onu ve ellerinin meyve dolu bir ağaç gibi olması, o imaj beni heykele götürdü. O heykeldeki eller çok güzeldir. Adamın elleri, o damarlar, o can, o hayat, o dinamizm. Ellerdeki o güç ve buna karşılık kafadaki embriyo hali. Kafayla, yani bilinçle ellerin çelişkisi..."

Kars'ta mekânla, şehirle, coğrafyayla, topografyayla heykelimin çok iyi anlaştığını düşünüyorum. Çok etkili oldu, ondan da göze battı zaten, daha bitmemiş bir heykel, yarım bir heykel emirle yıktırıldı. Başbakanın 'ucube' demesi, 'bir daha geldiğimde bunu görmeyeceğim' demesi işi bitirdi."

İnsanlık Anıtı

Eller... 2011'de yıkılacak olan "İnsanlık Anıtı"nın içinde de el formu kendine yer bulur. Bu heykelin macerası 2004'te başlar. Dönemin Kars Belediye Başkanı Naif Alibeyoğlu Ermenilerin soykırım anıtlarına karşı anıt yaptırmak ister. Ermeni olaylarının iki ülke arasında kan davası gibi görülmesi ve o soykırım anıtlarının aradaki gerilimi, düşmanlığı körüklediği düşünülür. Yapılacak anıtın da buna karşı bir duruşu olması istenir. "İnsanlık Anıtı"nı düşünmeye nasıl başladığını anlatıyor sanatçı: "Peki Kars nasıl bir yer? Hangi mekâna ne yapıyorsanız oradan başlarsınız. Bu mekân nelere şahit oldu, neleri yaşadı? Şimdi nasıl? Ben buraya ne yaparım da, bu mekânın tarihiyle, geçmişiyle, hafızasıyla nasıl oynarım, nasıl onu dışarı çıkartabilirim endişesiyle başlıyor. Oradan da baktığın zaman her yirmi yılda bir, 1800'lerden itibaren savaş görmüş Kars. Bu savaşlarda çok insanlar ölmüş, kaybedilmiş, 1900'lerin başında Sarıkamış Olayı yaşanmış ve 90 bin insan donarak ölmüş. Böyle bir tarih, bunlara şahit olan bir mekân. Ben de dedim ki, burada savaş karşıtı bir anıt yapmak, burada savaşları reddetmek gerekir. O andan itibaren de savaş nedir sorusunu sormaya başlıyorsunuz. Bakıyorsun ki savaş psikolojisi diye bir şey var. Ölme, öldürme içgüdüsü başlıyor çalışmaya. İnsanlar en vahşi hallerini orada alıyorlar. İstediğin kadar ilerle, aya çık, Mars'a git, hiç fark etmiyor, savaş insanı vahşileştiriyor. Savaş insanî değildir, öldürmek için yaşarsın. Eğer insanlık için bir adım atmak isteniyorsa savaşların olmaması gerekiyor, savaşı reddetmek gerekiyor. Savaş kardeşi kardeşe düşman eder."

Savaşı reddeden sanatçı, insanı ortadan ikiye bölen, karşı karşıya konmuş, kendi kendine karşı olmuş gibi kurgular heykelini. Her şeyi gören, hafızasında saklayan insanı da bir vicdan olarak anlatmak istediği için göz, o gözün ucuna da gözyaşları nakşeder. Bir tepenin üzerine dikilecektir "İnsanlık Anıtı". Mehmet Aksoy yer seçimini anlatırken, heykelin yaşadığı kadersizliğe bağlanıyor: "Şehirden algılanması gerekiyor, oraya geldiğinde kaleyle karşılaşıyorsun, arkasında dağlar var... Oraya yeni bir mekân duygusu katabilmek de bir sorun, o sorunu da boyutlarla, hacimle aşabilirsin. Kars'ta mekânla, şehirle, coğrafyayla, topografyayla heykelimin çok iyi anlaştığını düşünüyorum. Çok etkili oldu, ondan da göze battı zaten, daha bitmemiş bir heykel, yarım bir heykel emirle yıktırıldı. Başbakanın 'ucube' demesi, 'bir daha geldiğimde bunu görmeyeceğim' demesi işi bitirdi."

Başbakan Erdoğan'ın Kars'a yaptığı bir ziyaret sırasında "İnsanlık Anıtı"na "ucube" demesiyle başlayan tartışma bir yıkımın da startını verir. Kuvvetli bir destek kampanyası yürütülmesi, sanatçıların, Kars halkının Mehmet Aksoy'u ve "İnsanlık Anıtı"nı sahiplenmesi de, sanatçının verdiği hukuk mücadelesinin dönüştüğü "hukuksuzluk" da "İnsanlık Anıtı"nı "kurtaramadı". Heykelin yıkımı 2011'de gerçekleşti. Express Dergisi'nin 119. sayısında Şahan Nuhoğlu'nun "Heykele Kaz Kalmak" başlıklı yazı heykelin yıkım sürecini gözler önüne seriyordu. Aynı yazıda Mehmet Aksoy heykelinin başına gelenleri anlatıyordu: "(...) Koruma Kurulu'nun 'burası uygundur' raporu var. Belediye meclisinin kararı var. Sonra politikaları karıştırdılar. Kaçak iş yapıyor konumuna düşüyorum. Artık bunun telif hakları devreye girer. Yıkamazsın. Benden müsaade alman gerekiyor. Ama 'kütle' diyor adam. Heykel demeye korkuyor. Ruhsatsız inşaat muamelesi yapıyor. Heykel demeyince, heykel heykellikten vazgeçecek mi? Bir sözü var, korkuyorlar bu sözden. Heykel bitseydi, anlaşılması için daha çok ipucu verecektik. Göz ve gözyaşı olacaktı; onun üstünden yükselen, birbirinden ayrılmış, birbirinin tıpkısı iki figür. Ortada, organik bir formda uzanan bir el. Tek beden ikiye bölünmüş. Bir yüzleşmeden çok, insanın kendi kendine düşman edilmesini düşünmüştüm ilk. Heykelin zaman içinde bilince, tecrübeye göre anlamları çoğalır."

Yıl 2013. "İnsanlık Anıtı"nın başı koparılalı iki yıl oluyor. Bahar ayları kendini yaz mevsimine kaptıracakken yine bir yıkım söz konusudur, yine Erdoğan'ın "isteği"yle yapılacak olan Topçu Kışlası inşaatının başlaması gerekmekte, Gezi Parkı'na müdahale hazırlıkları başlamaktadır. "Üç-beş ağacı" yıktırmam diyen halk bir direnişe girişir, Gezi Parkı'nı vermez, sonra olanlar olur... Türkiye toplumu müthiş bir "uyanış"a tanık olur: Gezi Direnişi. Siyasetin dili sanatın diliyle buluşur, İstanbul, Türkiye sokakları bienalleri aratmayan, hatta bienaller üstü bir yaratıcılığa kavuşur. İşte, bu uyanışın yitip gitmeyeceğini tümüyle idrak ettiğimiz, artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı günlerde buluştuk Mehmet Aksoy'la, sanatın ölümsüzlüğünü ışık formlarının içine yontan bu heykel oburu ihtiyar delikanlıyla, Gezi Direnişi'nin hayatımıza yeniden kazandırdığı umutla sanat-hayat çizgisinde ilerledik...

HBSD'DEN HABERLER

"Başka bir aile anlayışı mümkün mü?"

Derneğimiz 9-10 Kasım 2013 tarihinde İstanbul'da düzenleyeceği "Başka bir aile anlayışı mümkün mü?" başlıklı konferansı ile aile kavramını masaya yatırıyor. Toplumsal cinsiyet anlayışının aile politikalarına nasıl yansıdığını ve geçen on yıl boyunca yaşanan değişimi bu konferansta incelemek istiyoruz. Kadınlarla ve toplumsal cinsiyet politikalarının ötekileştirdiği LGBT'lerle bir araya gelerek, bu alanda atılacak adımları belirleyecek talepleri hep birlikte belirlemek bu konferansın başlıca hedefi.

Konferansımız altı panele ev sahipliği yapacak: "İdeal aile" Algısı Nasıl Oluşuyor?; Aile, Emek ve Hukuk; Aileye Yönelik Sosyal Politikalar; Alternatif Aile Modelleri; Şiddet ve Aile; Ailelerin "Öteki"leri, "Öteki" Aileler.

Aile en eski toplumsal kurumlardan biri olarak kadını denetim altında tutmanın, ataerkil iktidarı beslemenin ve toplumsal emek gücünün yeniden üretiminin başlıca aygıtı. Türkiye'de mevcut ataerkil ve heteroseksist aile yapısı, kadın ve erkek üzerinden yükselirken her iki cinsiyet için de cinselliğin sınırlarını tanımlıyor ve kadın-erkek evliliğini hala tek meşru birlikte yaşam biçimi olarak dayatıyor. Ayrıca, feministlerin sürekli altını çizdiği gibi, kadına yönelik şiddetin en yaygın kaynaklarından biri de ataerkil aile yapısı. Evlilik, çocuk, aşk, cinsellik, aileyle uyumlulaştırılmış ücretli çalışma hayatı, ekonomik sorunlar, bir yandan kadınların ağır bedeller ödemesine neden olurken, diğer yandan kadınları aile içine hapsediyor.

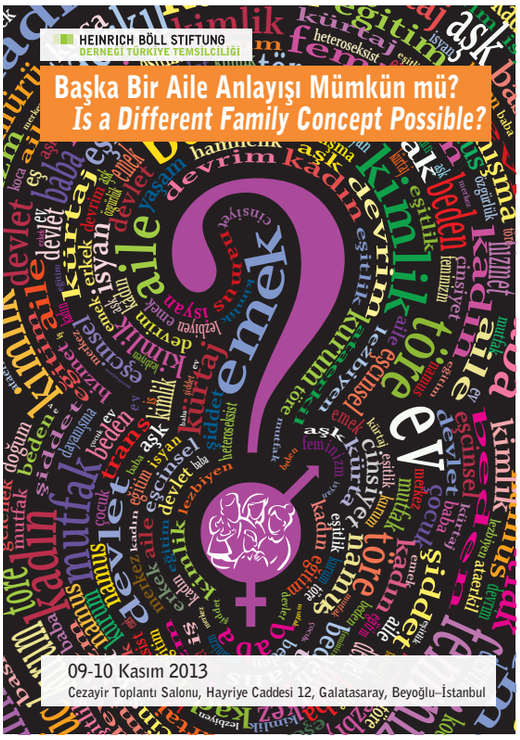

Feminist politika evrensel bir kurum olarak bin yıllardan bu yana varlığını sürdürmüş aile kurumu hakkında sorgulamalarını sürdürüyor. Aileye mecbur muyuz? Tek aile biçimi dayatılan aile biçimi midir? Kadınların özgürlüğünün elinden alındığı, heteroseksist cinselliğin dayatıldığı, ekonomik çarkların üretim-tüketim, bakım ve hizmet emeğinin sömürüsü üzerine kurulduğu bu "birlikte yaşam" biçimi dışında başka biçimler yok mu? Bu sorulara yanıt bulmak ve birlikte tartışmak için sizleri Taksim Cezayir Toplantı Salonu'ndaki "Başka bir aile anlayışı mümkün mü?" başlıklı konferansımıza davet ediyoruz. Detaylı bilgiye www.tr.boell.org sayfamızdan ulaşabilirsiniz.

Hrant Dink Ödülü Cumartesi Anneleri'ne ve Nataša Kandic'e

Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink'in öldürülmesiyle ilgili mahkeme kararının Yargıtay 9. Ceza Dairesi tarafından bozulmasının ardından sanıklar 17 Eylül tarihinde yeniden yargılanmaya başladı. İlk yargılamada devletin bu karanlık suçun organizasyonunda pay sahibi olan memurlarını korumayı seçtiğini ve adaleti sağlamak adına tetiği çekenleri cezalandırmanın ötesine geçmediğini görmüş olduk. Mahkeme cinayetin arkasında örgütlü bir hazırlık aramak yerine, katil Yasin Hayal'e müebbet hapis cezası vermekle yetindi.

İkinci yargılama sürecinin de cinayetin arkasındaki ağı açığa çıkaracağı çok şüpheli. Nitekim, Yargıtay bir "terör örgütü"nün değil, sadece "suç örgütü"nün üzerinde druyor. Dink

Ailesi altı yılda sonuçlanan ilk yargılamanın kendilerini alaya almaktan ve aşağılamaktan öteye gitmediğini ve ikinci yargılamanın da bundan farklı olmayacağını düşündüklerini kamuoyuna duyurarak duruşmalara katılmayacağını bildirdi.

Geçen altı yıl boyunca devlet katilleri koruyan, öven bir tutum sergiledi; çoğu şüpheli isim ya terfi aldı, ya da iktidar partisine katılıp milletvekili, hatta bakan oldu. Hrant Dink Vakfı ise beş yıldır insan hakları mücadelesinde öne çıkan ve toplumun demokratikleşmesine katkıda bulunanları ödüllendiriyor. Uluslararası Hrant Dink Ödülü'nün beşincisi, 15 Eylül Pazar akşamı, Lütfi Kırdar Kongre Merkezi'nde gerçekleştirilen törenle verildi. Ödülü Türkiye'den Cumartesi Anneleri / İnsanları ve Sırbistan'dan Nataša Kandic aldı.

Gecenin açılışını müzisyen Hayko Cepkin yaptı. Oyuncu Olgun Şimşek'in sunuculuğunu üstlendiği törende, ödül komitesi adına, siyaset bilimci Ayşe Kadıoğlu konuştu. Kadıoğlu, her yıl olduğu gibi bu yıl da, ödül sahiplerinin, 15 Nisan tarihine kadar gösterilen adaylar arasından, uluslararası jüri tarafından iki turlu bir seçimle belirlendiğini belirtti ve bu seneki ödül sahiplerinin ortak noktalarının hatırlamak, yüzleşmek ve barış için mücadele etmek cesaretini göstermeleri olduğuna dikkat çekti.

Gecede Boğaziçi Caz Korosu Türkçe ve İngilizce parçaların yanı sıra Gomidas'ın Ermenice "Yel, Yel" parçasını seslendirdi.

Ödüllere geçilmeden önce, "Işıklar" adı altında, dünyanın dört bir yanında ve Türkiye'de, attıkları önemli adımlarla geleceğe dair umudu çoğaltan kişi ve kurumların selamlandığı bir video gösterildi. "Işıklar" arasında Çeçenistan'da Çeçen-Rus savaşlarında, her iki taraftan yaralılara tıbbî müdahalede bulunan cerrah Khassan Baiev, İsrail'den savaş karşıtı grafik sanatçısı Ronny Edry, Paraguay'dan Geri Dönüşüm Orkestrası, Ermenistan'dan "Ordunun Gerçek Yüzü" (Army in Reality, Panagn İraganum), Tanrı'nın Direniş Ordusu'nun yaptığı mezalim hakkında dünyayı bilgilendiren, Amerika'daki Görünmez Çocuklar Derneği ve Türkiye'den Emek Bizim, İstanbul Bizim Platformu, Engellerin Ötesinde Derneği tarafından kurulan Bremen Mızıkacıları Perküsyon Grubu, Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, Haydarpaşa Dayanışması Platformu, Karadeniz İsyandadır Platformu, Taksim Platformu, Gezi Parkı Kütüphanesi, Gezi Parkı'ndaki gönüllü doktorlar ve Gezi Direnişi'nin yedinci gününde Taksim Meydanı, İstiklal Caddesi ve Gümüşsuyu'nun duvarlarındaki homofobik ve cinsiyetçi sloganları kapamak ve değiştirmek üzere bir araya gelen bir grup kadın bulunuyor.

2013 yılı ödül sahipleri gecenin sonunda açıklandı. Cumartesi Anneleri / İnsanları'na ödülü jüri üyeleri Rakel Dink ve Uluslararası Memorial Topluluğu'nu temsil eden Alexander Cherkasov verdi. Ödülü Cumartesi Anneleri / İnsanları adına Hanım Tosun, İkbal Eren ve Emine Ocak aldı.

2013 Uluslararası Hrant Dink Ödülü'nun diğer kazananı Nataša Kandic'e ödülünü İsmail Beşikçi ve Ali Bayramoğlu sundu. Nataša Kandic kendisini diyalog, barış ve empati temelinde Türkler ve Ermeniler arasındaki ilişkileri geliştirmeye adamış, ayrımcılık, ırkçılık ve şiddetten arınmış bir dünya için çalışmış olan Hrant Dink adına verilen ödülü almaktan onur duyduğunu söyledi.

Ödülün bu yılki jürisinde Timothy Garton Ash, İsmail Beşikçi, Rakel Dink, Costa Gavras, Nilüfer Göle, Alexander Iskandaryan, Etyen Mahçupyan ve Uluslararası Memorial Topluluğu bulunuyor.

Önceki yıllarda Uluslararası Hrant Dink Ödülü'nü kazananlar, Alper Görmüş, Amira Hass, Türkiye Vicdani Ret Hareketi, Baltasar Garzón, Ahmet Altan, Lydia Cacho, İsmail Beşikçi ve Uluslararası Memorial Topluluğu'ydu.

Uluslararası Hrant Dink ödülleri insan hakları, demokratikleşme ve ırkçılığa karşı mücadele eden kişi ve kuruluşlar arasında uluslararası köprüler kurmaya bundan sonra da devam edecek; Hrant Dink'in anısını canlı tutarken daha eşitlikçi ve özgür bir toplum istedikleri için öldürülen cesur insanların adalet mücadelesinde isim ve eserleriyle var olmaya devam etmesini sağlayacak. Dink'in adalet ve siyaset anlayışının canlı tutulması Türkiye ve Ermenistan halkları ve diyaspora Ermenileri arasında milliyetçilik karşıtı ve toplumsal barış yanlısı ortak bir dil yaratılması için de şüphesiz hayatî önem taşıyor.

Perspectives dergisinin daha önceki sayılarına ve diğer yayınlarımıza www.tr.boell.org adresinden ulaşabilirsiniz.

Heinrich Böll Stiftung Derneği
Türkiye Temsilciliği
İnönü Cad. Hacı Hanım Sok.
No.10/12 Gümüşsuyu İstanbul

T + 90-212-2491554
F +90-212-2450430
W www.tr.boell.org
E info@tr.boell.org